

•

NÎQAŞËN FELSEFEYË 1.

Abdusamet Yîgît

Weşanên

.
. .
. .
. .

*Nîqaşên felsefeyê 1.
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefeyê
2011-Almanya-Berlin*

.
ISBN 961-0-948900-39-1

Pêşgotin:

Dema ku mirov li ser felsefeyê û nîqaşkirina wê bikê wê di serî de mirov dikarê bêjê ku wê ji gelek aliyan ve wê bi derfet bê ku mirov wê bêne ser ziman. Biqasî ku mirov li ser pirsgirêkna bi nîqaşkirinê û danîşandina nerînê re wê hanîna ser ziman wê, bi wê re wê hanîna ser ziman a dîroka wê jî wê bi gelek nerînen felsefeyî ên ku ew bi wê re hatina hanîn li ser ziman hanîna wan a li ser ziman jî wê di wê çerçoveyê de hanîna ser ziman wê biderfet bê.

Mijare felsefeyê di nava civakê de wê, weke aliyekê wê yê giirng ê fahmkirinê wê biafirênê. Bi teybetî wê dema ku wê bahsa felsefeyê wê were kirin wê bi gelemperî wê, demên felsefeyê ên kevnera wê ji aliyekê ve wê werina fahmkirin. Minaq wê, demên kevnera wê, di wan de wê felsefeya wê weke nerînek jîyanî a bi wê li tiştê nerînê ku ew çî wê çî û çawa bê wê bi wê re wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giirng ê fahmkirinê wê biafirênê.

Felsefe di wê temenê de wê, dema ku mirov wê werênê ser ziman wê, weke nerîna li jîyanê, zanîna zanînê, fahmkirina ji jîyanê û hwd li ser temenekê mantiqî, rasyonali û hwd jî wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Lê bi gelemperî wê çendî di çerçoveya zanînê, bi zanînê re haşîrûnaşîrbûyina mirov û ankû weke ku wê bi gelemperî wê bê gotin hêzkirina ji zanînê û hwd re wê werê ser ziman jî lê wê, di awayekê de wê dema ku mirov li ser wê dihizirê wê dibînê ku wê, zor ku wê salixkirinekê li ser wê re bikê. Ber ku wê, di wê temenê de wê, ew bi xwe wê di xwe de wê, weke çerçoveyek nerînê wê biafirênê û wê di wê de wê, bi wê re wê gelek awayên nerînê wê karibin werina ser ziman û fahmkirin.

Di mijara felsefeyê de wê, weke ku mirov wê, dikarê wê fahmbikê wê di serî de wê, awayê zanînê ê zelal û bi wê re wê li ser temenê lêpîrsîn û fahmkirinê weke çî çîya û hwd re wê, bê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê.

Wekî din wê dema ku mirov wê ji aliyê dîrokê ve wê werênê ser ziman wê, bi teybetî wê, demên kevnera wê, weke demna felsefeyê wê werina dîtin. Li meseşopotamiya bi zane û kesên weke filosof ên weke mîtra, Zerdeşt û hwd re wê destpê bikê. Li ber bahra reş wê bi filosofên weke

Thales re wê dest pê bikê. Di dewama wê de wê pêvajoyên wê yên fahmkirinê û di wê de bi kûrbûnê û hwd re wê, bibin. Demên piştre ên bi fahmkirinê wê di wê temenê de ku wê li ser mijarên weke yên bi felsefeyî ku wê bi derfet bê ku werina hildan li dest re wê çerçoveya wê a kûrbûnê wê bê û pêşkeve.

Li rojava û rojhilat wê, di awayekê zikhev de wê, pêvajoyên wê yên pêşketinê wê werina dîtin. Çavkaniyên mesopotamikî, misra kevn û heta çîn û parava india wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Lê piştî ku zanîn û bi teybetî nivîsandin pêşket û pêde wê, naqşkirina mirov a hizrên xwe û pê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê pêşkeve. Her hizir ku wê di kîjan demê de wê, were ser ziman wê, di demên piştre ku wê werin wê karibin bi azmûnên wê bibê temen û çavkaniya hizirkirinên nû jî bi xwe re. Ev wê weke şewayekê felsefeyî jî wê bi wê re wê, mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Serûwana felsefeyê wê demdirêj bê. Ber vê yekê wê, di wê de wê bi hizrên ku ew weke nerînen li rewş û jîyanê ku wê bîna pêşxistin wê, di awayekê de wê bi wan kûrbûnê û hwd re wê, temen û çerçoveyek wê ya fahmkirinê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê biafirênê.

Weke ku min di vê beşê de hilda li dest ez bi teybetî li ser felsefeya demên kevnera ji hin aliyan ve wê li ser sekinim. Lê bêgûman wê dema ku mirov bahsa felsefeyê bi dem û deverekê bikê wê li wê gelek tiştên ku wê bi derfet bin ku ew werina ser ziman wê hebin. Li ser wê temenê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, felsefe wê di serî de wê, nîqaşkirinê wê hem bi fahmkirina dîroka wê, nerînen ku ew bi wê dihên ser ziman û bi teybetî zanîna ku mirov çawa dikarê felsefe bikê û bibê xwediyê nerînekê li ser rewşên xwe yên jîyanî û asayî wê di serî de wê, di pêvajoyên nivîsandina wê xabatê de wê weke armancek sereka bê.

Dema ku mirov pêvajoyên fahmkirina felsefeyê di bin gotina 'nîqaşên felsefeyê' de bîna ser ziman wê ji wê zêdetirî jî wê aliyekê din jî ê teybet wê xwe bi wê re wê di awa û rengekê de wê karibê bide dîyarkirin. Ew jî wê di wê temenê de wê ew bê ku mirov çawa karibê di nava jîyanê de felsefeyê bikê û bi wê di nava jîyanê de bigihijê şewayekê fahmkirinê û bi wê fêrî nerîne bibê. Yan jî, di dewama wê de ku mirov wê çawa wê bi aqilekê felsefeyê wê, bidest fahmkirinê û hildana li dest û nîqaşkirinê wê bikê. Wê dema ku wê mijarek wê bi felsefeyî wê were nîqaşkirin wê di serî de wê, çawa wê ew hebê, wê di serî de wê bi wê re wê were fahmkirin. Piştre wê, gihiştina zanîna aliyên wê yên funksiyonî û hwd

wê, weke fahmkirinek felsefeyî a bi jîyanê û têkiliya wê ya bi hişê me re jî bê.

Ji aliyekê din ve jî wê felsefe wê temenekê fahmkirinê ê bi awayekê pirralî û kûrahî wê bi fahmkirin û zimanê mirov re wê biafirênê. Di ziman de wê, di serî de wê, salixkirinên rewş û tiştê wê bi wê re wê, ji aliyekê fenomenî ve wê weke bê felsefekirin jî bê. Di wê çerçoveyê de wê, felsefe wê, di serî de wê weke çerçoveyek nerîna a fahmkirinê bê. Li ser wê temenê wê gotina 'felsefe weke nerîna li jîyanê' wê were bi gotinkirin û wê bi wê re wê were ser ziman.

Di nava civakê de wê felsefe wê, çi weyn wê karibê bileyizê? Di serî de wê bi xwe naskirin, fahmkirin û di awayekê de wê çawa wê di awayekê rast û baş de wê karibê bijî wê bi wê re wê karibê bibînê. Di dewama wê de wê bi wê re wê bi ber pêşarojê ve felsefe wê weke temen û rêya pêşî dîtîna jî wê karibê weynekê bileyizê. Felsefe mirov nikarê wê bêjê ku ew ji jîyanê dûrdikeve. Heta ku jîyan û ji wê fahmkirin hebê wê felsefe jî wê bi wê re wê hebê.

Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara aliyên ku ew hatina ser ziman wê di demên hemdem de wê weke temenna teorikî ku wê ji wan wê çawa wê li jîyanê wê were nerîn û ankû wê bi wan wê çawa wê jîyan wê li ser temenekê baş û rast wê fahmkirin wê bi wê armancê wê li wê were fahmkirin. Bi têgîhek felsefeyî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, têkiliya wê zanîna bi jîyanê û çawa dihê jînkirin û ya ku ew hatî jînkirin û bi serê xwe wê bi zanîna wê çawa wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din wê fahmbikê wê bi wê re wê, derkeve li pêş.

Felsefe ji çerçoveyek hizirkî a hanîna ser ziman wirdetir wê weke çerçoveyek nerîna wê çawa wê bi wê di jîyanê de wê felsefe were kirin wê di serî de wê, weke aliyekê wê yê giirng wê karibê wê fahmbikê û wê li ser wê bisekinê. Di wê temenê de wê dema ku mirov ev ali dîtîna û bi wê re hizirî û bi wê bû xwediyê nerînekê wê hingî wê mirov wê karibê bêjê ku wê felsefe wê bikeve nava jîyane mirov de.

Pêvajoyên me yên xwandinê wê hinekî jî wê li ser hizrên felsefeyê ên ku ew hatina ser ziman wê bibê. Lê ew hizir wê dema ku mirov wan fêrdibê wê çawa wê bi wê re wê bigihijê nerînek felsefeyî û bi wê pirsgirêkên xwe bibînê û ji wan re çareseriyê wê bi xwe bibînê û wê bi wê re wê bibê xwediyê nerîn û fahmekê wê weke aliyna ku ew weke encama wê bi pêwîstî ku ew pêşkevin bin. Fêrbûn wê bi serê xwe wê xosletekê wê yê felsefeyî wê hebê. Ber ku felsefe bi xwe fêrbûn a.

Li ser wê temenê wê bi felsefeyê wê di roja me de wê gelek zanistên weke yên civakî û yên fîzîkî, matematîkî û hwd ew pêşketina hena. Wê di wê temenê de wê, ev hemû jî wê ji aliyekê ve wê hem wê weke encama kirina felsefeyê bin û hem jî wê ji aliyekê ve wê, weke kirina felsefeyê bixwe bin. Li ser wê temenê em pêşî divê ku em weke deestpêka felsefeyê pêşî li ser temenê hizrên wê yên ku ew hatina ser ziman wê çawa wê ew were kirin û nîqaşkirin wê di serî de wê, dikarê wê hinekî wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Abdusamet Yigit

Destpêk; Nîqaşên felsefeyê 1.

Di demên kevnera de rengê felsefeyê a ku ew pêşdikeve

Felsefe wê weke reng û awayekê hizirkirinê wê, piştî serdemên kevnera li dora sedsale 7 û 6'în û pê de wê bikeve rojava mirov de. Di wê warê de felsefe çî û neçiya wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din wê biafirênê ku mirov wê bi wê re wê çî û çawa wê fahmbikê û ankû wê karibê bi wê re wê fahmbikê bê. Li gorî ku wê filosofên felsefeyê wê werênina ser ziman wê felsefe wê weke nerînek li dûnyayê, rengê bi wê fahmkirina a tiştê û hwd bê. Di dewama wê de wê felsefe wê, dema ku mirov wê hilde li dest wê, mijarên weke yên rasyonalmê, realismê, metafîzîkê, hebûnê û hwd jî wê weke alî û têngînên ku wê bi wê re wê, werina ser ziman. Hin bi hin çendî ku ew hat hanîn li ser ziman wê di dewama wê de wê ev wê werina ser ziman û wê bi wê re wê, li ser wan re wê, herkesekê ku wê felsefeyê wê bikê wê, li ser wê re wê hizrên xwe wê bi demê re wê werênina ser ziman.

Ber vê yekê wê her mijar wê weke ku wê werê ser ziman wê herkesê ku wê felsefeyê dikê wê di awayekê de wê li ser wê jî wê, hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wê demê re wê demên felsefeyê wê, ji aliyekê ve wê, dem bi dem wê di dewama hevdu de wê çawa wê pêşkevin û wê dem

bi dem wê bi felsefeyê wê çawa wê fahmkirin wê pêşkeve wê, çendî ku wê weke aliyekê bi wê re ê ku wê pêwîst bê ku ew were fahmkirin lê aliyê din jî wê, weke mijarên ku wê di nava wê de wê werina ser ziman ên weke metafîzîkê, mantiqê, hebûnê, û hwd re wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê felsefe wê weke têgînek û hizrek ku wê di wê temenê de wê, piştî serdema kevnera û pê de wê, di dewama wê de wê ji gelek aliyan ve wê, were lê hizirkirin û wê were pêşxistin. Di wê warê de wê, dema ku wê felsefe were nîqaşkirin wê di nava wê de wê gelek mijarên ku wê di wê temenê de wê werina fahmkirin wê bi wê re wê werina ser ziman.

Di wê rengê de wê mijare felsefeyê wê nîqaşkirinên wê di wê temenê de wê di serî de wê giring bin ku em bi demê û rengên hizirkirinê û mijarên ku ew hatina hildan li dest û çawa hatina hildan li dest wê di serî de wê nerînekê di wê çerçoveyê de wê li wê bide. Di nava felsefeyê de wê, di serî de wê mirov dikarê di destpêkê de wê bêjê ku wê di demên hemdem de wê, di wê warê de wê pirr zêde wê hizirkirinên ku ew hatina pêşxistin û nivîsandin wê bibin. Di wê rengê de wê, ev wê, weke aliyekê ku wê di temenê kirina felsefeya hemdem de jî wê were ser ziman bin.

Felsefe wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê weke ku em li jêr hin bi hin wê li ser wê bisekin in û wê werênina ser ziman wê, weke nerînek li jîyanê û rengê fahmkirinê wê xwe di çerçoveya mijarên ku mirov wê dihilde li dest de wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Heta roja me wê pêvajoyên hizirkirinê ên bi felsefeyê ku wê bûna wê, di awayekê de wê, weke di wan de bi kûrbûnê re û hwd re wê, pêvajoyên nû ên hizirkirinê bi element, û fenomenên wê re wê bèn hanîn li ser ziman.

Di mijare felsefeyê de wê, dema ku wê were hanîn li ser ziman wê di awayekê de wê bi Thales re wê bê dayîn destpêkirin û wê di dewama wê de wê, mijarên weke çavkaniyên jîyanê, hebûnê û hwd wê bi wê re wê li wan wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di destpêkê de wê ev pêvajoyên felsefeyê ku wê werina ser ziman wê di dewama wê de wê pêşî wê weke aliyna ku wê, weke felsefeya xwezayê jî wê di destpêkê de wê ku wê werina ser ziman bin.

Felsefe wê hinekî jî wê bi şewayên hizirkirinên wê re wê, di wê temenê de wê çawa wê bihizirê û wê werênê ser ziman wê di temenekê lêpirsînê a li ser hebûnê de wê ew wê bikê. Ber bê yekê wê, lêpirsîn, gûmankirin û ankû gûman nekirin wê weke ali û mijarna ku wê di wê temenê de wê di nava felsefeyê de wê weke mijarên ku ew bi wan dihizirê wê derkevina li pêşîya me.

Aqilê felsefeyê wê pêşî wê, li ser temenekê rasyonali wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê bê û pêşkeve. Wê di wê temenê de wê nîqaşên bi wê ên li ser hebûnê ku wê werina kirin wê di dewama wê de wê werina kirin wê, bi wam re wê, mijare hebûna şenber û ya razber wê bi xwe re wê bide dîyarkirin û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, mijare hebûna şenber wê di wê temenê de wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku mirov wê dibînê û kifşdikê wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Piştî demokrit, protagora, epikur, û hwd re wê, şewayên weke yên bi matematikê li hebûnên xwezayî hizirkirinê û fahmkirinê jî wê pêşkevin. Di wê rewşê de wê, di temenekê rasyonal de wê dema ku wê bahsa hizirkirinê wê bi wê re wê were kirin wê di wê temenê de wê, çawa wê, tişt wê li ser temenê wê yê xwezayî wê were lê hizirkirin û wê bê ser ziman wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di nava felsefeya demên destpêkê de wê dema ku mirov di destpêkê de bi kortasî li hizrên filosofên demê binerê wê were dîtin ku wê hizrên thales wê, di aawayekê de wê, li ser temenekê ku ew wê elementên weke yên av, agir, hewa, ax û hwd ku wê di nava mesopotamiyîyan de jî wê weke temenê fahmkirinê bin wê hilde li dest û wê weke temenê hizirkirinên xwe yên felsefeyî ên li ser jîyanê wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Li gorî Russell felsefeyê bi Thales re destpêkirîya. Li rengên hizirkirinên weke yên bi thales re wê werina ser ziman wê weke ku wê werê ser ziman ew di derrbarê jîyanê, stêran û hwd de wê hewlbide ku ew bihizirê. Her wusa heta ku wê, di derbasê rewşên weke yên zawacê û hwd de wê çawa wê bibê, di nava malbatê de tékiliya nava dêûbav û berpirsîyarîya zaroyan û hwd wê, di awayekê de wê weke ku wê were ser ziman ew li ser wan dihizirê. Di warê de wê dema ku wê bahsa van aliyên hizirkirinê ên thales wê were kirin wê bê gotin ku ew dema ku wê Solon pirsan lê bikê û wê bipirsê ku ew çima nezewicîya wê, bi bersivênê û wê bêjê ku ew ber ku ez nexwezim bi dilrahtbûnên li ser zaroyan re bijîm' re wê werênê ser ziman.

Di wê rengê de wê, mijare felsefeyê li ser jîyanê wê di rengekê de wê bi wî re wê, di awayekê de wê weke ku wê were hanîn li ser ziman. Di deerbarê hizrên Thales de jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku ew avê weke temenê jîyanê dibînê wê werênê ser ziman. Lê ji aliyekê din ve jî

wê li ser temenekê sedem û encamê weke bi hev girêdana bûyaran û têkiliya wan a bi hev re wê, bahsa wî were kirin ku ew di wê temenê de hizirîya. Di wê warê de destpêkek hizirkirinê bi xwe re wî daya destpêkirin. Heta wê demê jî wê hemû rewş û bûyên xwezayî wê di nava mitolojiyê de wê di awayekê de wê, li wan wê were hizirkirin û wê sedemên wan bi yazdanên mîtolojiyîkî re wê bê hizirkirin û ser ziman. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, Thales wê, di wê temenê de wê, gavek din wê weke ku wê li ser navê wî werê gotin wê wê bikê. Ew jî wê ew bê ku ew rewşên xwezayî wê di nava xwezayê de wê li wan bihizirê û wê li sedemên wan wê bigerihê. Di wê temenê de wê, di rengê de wê, di nava wê de wê li sedema wê bigerihê.

Lê ji aliyekê din ve jî wê mirov dibînê ku wê vegotinên mîtolojikî wê rêyek û têkiliyekê bi hizirkirinên mîtolojikî ên bi aqil re wê dênin û wê di wê temenê de wê pêvajoyek hizirkirinê wan ji wan wê di wê temenê de wê bibê. Li ser wê re wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, li ser wê temenê wê felsefeya pêşî wê weke ku wê li şêwayên hizirkirinên wê werê nerîn wê bi hizirên Thales re jî û piştî wî ku wê li ser şopa wî werin û herin wê, bi hizirên Anaxsimandros û Anaxsimenes û hwd re jî wê were dîtin. Wê ji mitolojiyê wê dest bi hizirkirinê wê bikin û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Pêvajoya pêşî a hizirkirinê bi parmenides û Zenon re ku dibê

Di aslê xwe de wê felsefe wê di wê demê de wê weke pêvajoya wê ya destpêkê ku wê li ber bahre reş wê ji hizirê van filosofan wê hin bi hin wê bi ber pêvajoyên hizirkirinê ên felsefeyê ên bi hizirên filosofên weke yên demokrit, haraklit, Zenon, û heta Parmenides û hwd ve wê herê. Hizirên van filosofan wê di rengê de wê ji rewşên hizirkirinên felsefeyê bi mîtolojiyê û hwd re wê bi temenî wê cihê bin û wê di reng û awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê, li ser temenekê wê bi têgînên razber û şenber di zikhev de wê bi wan re wê bihizirin. Di dewama wê de wê, pêvajoya hizirkirina wê di zikhevdûbûnê de ku wê bi temenekê hizirkirinê wê were kirin êdî wê di dewama wê de wê, ya şenber wê çî bê û ya razber wê çî bê wê di nava felsefeyê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê were dîtin wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di demên kevnera de wê piştî Thales, anaxsimondros û anaxsimenes û hwd wê heta ku wê dem wê were demên Zenon û parmenides wê di

rengê de wê pêvajoyên hizirkirinê wê di awayekê de wê bi çerçoveyên xwe re wê werina hizirkirin. Yanî wê di rengê de wê, ji têtînen weke bi hêzên serxwezayî ve girêdanê û hanîna ser ziman wê dûrketin wê hin bi hin wê bibê. Di hizrên Parmenides de wê, têtîna gerdûnî û xwezayî wê di awayekê de wê, li ser temenekê bi fahmkirina heyîna hebûnê re wê bibê. Wê çendî ku wê têtîna 'vegûharinê' wê di awayekê de wê redbikê jî lê wê di aslê xwe de wê hizrên wê, wê giringîya wan ew di wê temenê de wê xwe bide dîyarkirin ku ew bi wê re li wê dihizirê ku wê hebin wê hebê û wê çawa wê bi çerçoveyek bûjenî wê hebê. Di temenekê de wê Parmenides wê di hizrên xwe de wê temenê bi mantiqî têtildanînekê wê biafirênê. Di wê temenê de wê tîştê wê bi hebûna wê re wê weke temenekê mantiqî wê bibînê. Tîşt û biriqîna wê, hebûn û nebûnê û hwd wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, di temenekê 'teqez' de wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê, fillosofê ku wê hizrên Parmenides wê hinekî din wê pêşdetir wê bibê wê weke şagirtê wî Zenon bê. Zenon wê bi têtînek dîyalektikî wê di awayekê de wê li ser têtîna hebûnê a bi hev ve girêdanê li ser temenekê bi kirinî û hwd re wê bihizirê û wê bi felsefeyî wê bikê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê Zenon wê di awayekê de wê di hizrên xwe de wê weke ku mirov wê dibînê ew gavekê pêşdetir wê dibê. Li ser wê temenê ew bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê bihizirê.

Di mijare felsefeya Zenon de wê, ya giring wê bi wê re wê derkeve li pêş li ser temenekê mantiqî û rasyonâlî wê bi têtînek tekûz a dîyalektikî ku ew dihizirê û di wê temenê de ew bi wê re li wê dihizirê û wê dixwezê wê werênê ser ziman. Di mijara hizirkirinê de wê di wê rengê de wê têtîna dîyalektikê a zenon wê di awayekê de wê weke ku mirov wê jî wî kifşdikê wê bi çerçoveyek hizirkirinê a ku wê di wê rengê de wê bi temenekê şenber û bûjenî re wê xwediyê temenekê hebûnî bê. Zenon wê di nava dîroka felsefeyê de wê bi têtînen weke 'nakokiya tîrê' û nakokiya aşil' re ku wê li ser mijare pêşbaziya nava aşil û reqê de ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê werênê ser ziman re wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, li ser temenekê hizirkirina xwe ya kirinî wê bi têtînek kosmikî wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku mirov dibînê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di deerbarê hizrên Zenon de wê zêde berhemên wî heta roja me wê newin. Lê ji nava hizrên platon ku ew zîyeratîya platon a li parmenides

vedibêjê wê bi wê re wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman. Weki din weke ku wê were kifşkirin wê têkiliya Zenon wê biqasî wê bi Parmenides re wê hebê wê wusa wê weke ku wê were dîtin wê, bi dibistana pisagor re jî wê hebê. Di wê demê de wê di dibistana pisagor de wê bi zêdeyî wê li ser felsefeyê û bi teybetî matematikê wê xabat wê werina kirin û di wê demê de wê mirovekê wusa jîr ê weke zenon wê ne bi derfet ku ew tişteke di wê têkiliya xwe de ji wê negirê. Ji rengê têkiliya Zenon a bi dibistana pisagor re ku wê were ser ziman wê mirov ji wê fahmdikê ku ew têkili û alaqaçek wî ya xort bo matematikê heya. Di wê temenê de wê her çendî ku wê zêde xabat û pirtûkên wê yên li ser matematikê heta roja me wê newin jî lê mirov fahmdikê ku ew di wê warê de wê xwediyê xabatekê zêde li pêş bê. Di wê warê de wê, bi wê alaqaça xwe wê ne bi derfet ku ew berhemna di wê warê de nedê û ne hêlê li şûn xwe. Zenon di warê felsefeya wî de wê bi têgînên wî yên di derbarê bûjenê, hebûnê, xwezayî û bi teybetî çerçoveya dîyalektikî de ku wê werina ser ziman wê, ji wan wê karibê were fahmkirin ku wê di wê temenê de wê, di warê matematikê û bi teybetî di wê warê de li ser temenekê mantiqî wê xwediyê hizirkirinên xort bê. Zenon di dema xwe de wê biqasî ku mirov ji jîyane wî fahmdikê ew li herêmê gerîyaya û wî di derbarê herêmî û xabatên aqilî de wê di wê temenê de wê bi zêdeyî wê xwediyê temen û çerçoveyek zêde pêşketi bê. Wê heya wî ji xabatên li ser felsefeyên ên bi mijarên cûr bi cûr ên li herêmê ku ew dibin wê hebê. Hê di demên Thales de wê, di derbarê wî û jîyane wî de wê were gotin ku ew heta medîya, û piştî misra kevn wê herê. Heta ku wê gotinên weke li misra kevn ku wî pîremidên bilind ên ku firawun piştî mirina di wan de wê bo jîyanek nemir wê werina bicihkirin wê bipîvê. Wê di derbarê wan de wê, bigihîjê agahiyên geometrikî. Di wê demê de wê, li mesra kevn, mesopotamya û bi teybetî medîya wê matematik di warên xabatên weke bi geometriyê û hwd de wê, zêde pêşketî bê. Ji nivîs û bermehiyên ku wê ji wan deman wê li demên me wê bimênin wê ji wan wê were fahmkirin wê ji wan wê were fahmkirin ku wê di wê temenê de wê, ew li pêş bin. Wekî din wê di demê de wê anatolia jî wê di awayekê de wê, bandûra wan û bi teybetî bandûra baweriya mîtrayî wê pirr zêde li wê bicih wê hebê û wê di wê warê de wê di temenekê de wê, hizrên mitra ên bi baweriya wî ku wê werina xwandin wê nîvfelsefeyî bin. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê li ser wê temenê mirov nikarê ji bandûra pêvajoyên pêşketina wan jî dûr werênê ser ziman.

Di wê demê de wê li medya hinekî berî wê, bandûra hizrên Zerdeşt wê bi zêdeyî wê li ser temenekê felsefeyî wê derkevina li pêş. Di wê temenê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê hizrên Zerdeşt ên li ser hebûnê, gîyanê û bi teybetî dualisma nava gîyan û bedenê wê, nîqaşên bi felsefeyî ku ew dide kirin wê di wê awayekê de wê bandûra wan di felsefeya demê de wê, xwe di temenkê xort de wê bide dîyarkirin.

Di nava felsefeyê de wê, di wê temenê de wê, dema ku wê li ser temenekê ontolojikî wê hizirkirin wê, di wê temenê de wê, hizirkirinên li ser gîyanê û bedenê û têkiliya wan a bi hevdû re wê di temenekê xort de wê were dîtî ku wê hebê. Di wê çerçoveye de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Tabîî wê di wê temenê de wê nîqaşên li ser mijarên weke gîyanê, hebûna heyî û çawa ew hebûn heya wê, di wê rengê de wê, navaroka nîqaşên ku ew dihên kirin wê biafirênin. Wekî din ji aliyekê din ve jî wê jîyan û navaroka wê û rengên jîyankirina wê hin bi hin wê li ser wê temenê wê bê kifşkirin û nîqaşkirin.

Di wê demê de wê ji nîqaşên felsefeya xwezayê û ankû di wê çerçoveyê de wê, nîqaşên ku ew dihên kirin wê çi wê weke aliyekê wê yê giring wê were fahmkirin? Yan jî wê çi wê bi wê re wê, bê xwestin ku ew were ser ziman? Di serî de wê, di wê temenê de wê ya ku wê bê xwestin ku ew were fahmkirin wê, di temenekê rût de wê, bi nerînê wê tiştê weke wê bibînê bê. Aliyê din jî wê, ew bê ku wê di çerçoveya têgîna sedem û encamê de ku em wê werênina ser ziman wê tiştê wê bi wê re wê wê werênê ser ziman. Wê girêdanên wê bi hêzek serxwezayî re wê newê kirin.

Minaq hipokrat wê dema ku wê, li ser hizirkirinên xwe yên weke yên di çerçoveya têgîna 'tendûrûstê' de ku wê bihizirê û wê werênê ser ziman wê di awayekê hişk de wê weke ku wê were gotin wê li dijî têgîna bandûra hêzek serxwezayî wê wê bisekinê. Wê ew wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê wê bixwezê ku ew bi wê re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê. Weki din wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, li ser wê temenê wê dema ku ew dihê hizirkirin wê encamên wê di wê temenê de wê weke ku wê bi hizirkirin û encamên dibistanên tendûrûstê ên demê de wê, were lê hizirkirin. Di dibistana hipokrat de wê, ew di wê temenê de wê, di serî de wê were lê hizirkirin. Wê weke ku wê care pêşî navê wî di helbestên homeros de wê derbas bibê û wê weke 'yazdanê tendûrûstê' jî wê were bi navkirin Asklepion

wê, di wê temenê de wê, di nava nîqaşên destpêkê ên tendûrûstê de wê navê wî werê ser ziman.

Di dibistanên tendûrûstê ên li **kos, knidos û heta ya li iskenderiya** wê wê temenê de wê, were dîtin ku wê bi awayekê wê, li ser temenekê şenber wê, êdî wê weke ku wê ji afsûnê û ankû rewşên bi wê rengê û hwd wê hêvî newê kirin. Wê di wê temenê de wê, di wan dibistanan de wê di wan pêvajoyên destpêkê de wê weke ku wê were dîtin wê, hewldanên fahmkirina anatomiyê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê, bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê rengê de wê ev pêvajoyên tendûrûstê wê di awayekê de wê, di çerçoveya têtîn û çerçoveya hizirkirinên xwezayî û ankû weke ku wê bi felsefeya xwezayê re wê werina ser ziman wê di çerçoveya wan de wê bibê. Ev wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Nexweşîyek wê dema ku ew bû wê, di wê temenê de wê li ser temenê wê yê anatomikî wê fahmkirina wê hin bi hin wê bi wê re wê derkeve li pêş.

Di wê demê de wê weke ku mirov wê, li mesepotamiya wê bibînê wê pêvajoyek zêde di wê de bi encamên pêşketî ku wê were dîtin li mesepotamiya wê bi têtîn û çerçoveyên fahmkirina tendûrûstê re ku wê pêşketî hebê wê were dîtin. Wê di wê rengê de wê li mesepotamiya wê, têtîna tendûrûstê wê bi zêdeyî wê di awayekê de wê pêşketî wê hebê. Wê heta wê dema ku wê weke dema kevnera û felsefeyê wê were pênasekirin wê were dîtin û kifşkirin ku wê, di çerçoveya ji xwezayê û encamgirtinên ji wê ku wê bi wê bibin wê di wan de wê bi zêdeyî wê kûrbûnnek wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev wê, di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê wê yê din jî bê ku wê dema ku wê hizrên felsefeyê di wateyê têtîn û çerçoveya felsefeya xwezayê û bi teybetî çerçoveya tendûrûstê de wê ji aliyê bijişk-filosof û ankû filosofên demê ve wê were hanîn li ser ziman wê li ser stelizekirneka ku wê di wê temenê de wê bi wan hizrên başkirinê ên ku pêşketina re wê were kirin.

Di wê temenê de wê, pêvajoyên wê yên giring wê xwe di wê temenê de wê, bi pêvajoyên pêşketinê wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê bandûra têtîna tendûrûstê a mesepotamikî wê di wê temenê de wê bi zêdeyî wê di awayekê de wê di pêvajoyên hizirkirinên felsefeya tendûrûstê a di wê çerçoveyê de ku wê pêşkeve wê bi wê re wê hebê. Di wê rengê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin bê.

Felsefeya xwezayê wê di wê temenê de wê weke ku wê were dîtin wê encamên wê yên pêşî wê bi rasyonelizekirina fahmkirinê li ser rewşên bi wê rengê ên jîyanê ku wê bibê re wê bibê bê. Di wê temenê de wê ev wê, di çerçoveyekê de wê weke rasyonalizekirinek di fahmkirinê de jî bê. Di dewama wê de wê rasyonelizekirina bi fahmkirinekê re wê di wê temenê de wê li ser hinek rêgezên wê yên fahmkirinê re wê di awayekê de wê bi wê re wê bibê. Ew jî wê di wê temenê de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin ku wê tişt wê bi şenberîya wê û bi wê bi xwe re wê were ser ziman. Hinekî jî wê di wê temenê de wê pêvajoyên destpêkê ên felsefeyî ên bi felsefeya xwezayê re ku wê pêşkevin wan, weke pêvajoyna giring di serî de mirov dikarê wan fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, pêvajoyên felsefeyê ên xwezayê wê, ji aliyên din ve jî wê di wê temenê de wê xwe di awayna din de jî wê bi hizirkirinê re wê li ser çerçoveyên fahmkirinê re wê bide dîyarkirin. Pêvajoyên ku wê bi tememî wê mîtolojiyê wê ji nava pêvajoyên hizirkirina felsefeyê bide dîrkirin, wê di çerçoveyek aqilî û rasyonaliya aqil de wê bihizirê û wê temenê wê bide çêkirin di demên kevnera de wê di aslê xwe de wê ev dem bê. Ber vê yekê ev demên felsefeya xwezayê wê di wê temenê de wê, weke demna zêde giring ên ku mirov di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Felsefeya wê demê wê, di wê temenê de wê bi hizrên demokrit, haraklit, epikur, protagoras û hwd re wê, bi gelek filosofên di wê temenê de wê hizrên xwe wê werênina ser ziman re wê di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev filosof wê felsefeyê wê dema ku wê li ser temenê têngînên xwezayê û pêvajoyên wê yên pêşveçûnê û hwd re wê bixwezin ku ew li wê bihizirin û wê werênina ser ziman. Demokrit ew li ser temenê hebûnê di çerçoveya têngîna xwezayê de li wê dihizirê û wê, hemû tiştê bi hebûnî heya wê weke ji atoman wê biafirin wê werêne ser ziman. Di wê temenê de wê, têngîna atomê wê weke 'bi ya herî piçûk', 'toz', 'yek' û hwd re û hwd re wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, tişt wê di çerçoveyek 'hevgrî' de wê bi têngînekê wê di wê rengê de wê li wê were lê hizirkirin. Parmenidest wê têngîna 'yek'ê wê di wê temenê de wê derxê li pêş û wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wê di wê rengê de wê ew wê 'yek' a xwe wê li ser temenekê nevegûhar wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Hizrên Parmenides wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê bi piştre wê bi Zenon re wê di renekê de wê, li ser temen û çerçoveyek

din a hebûna pêşveîûnên jîyanî re wê bi temen û têngînek dîyalektikî re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Têgîna gûharîne wê di nava felsefeyê de wê, di wê temenê de wê were kifşkirin. Lê wê çawa wê were sakixkirin wê di wê temenê de wê weke ku mirov dibînê wê, lêgerînên bi wê re wê bibin. Haraklit wê, dema ku ew bahsa têngî û çerçoveya vegûharîna xwezayê dikê wê bi gotina «mirov di çemekê de du caran xwe naşoyê' wê bi mantiqê ku ew av di çemê de wê biherikê û wê bigûharê wê di wê temenê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Wê li ser wê temenê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Hizrên Haraklit wê di wê warê de wê, çerçoveyek hizirkirinê wê bi xwe re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê biafirênê.

Di aslê xwe de wê, di demên kevnera de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke ku mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara hizirkirinên li ser felsefeyê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, werina ser ziman wê di temenekê de wê bi hebûna fizikî û wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Hizrên ku wê di tiştê de wê, lêgerîna li heyînekê, tiştê weke bi gîyanî, û hişkê û hwd wê, çavkaniya wê heta demên sûmerîyan wê herê. Di mitolojiya sûmerîyan de wê were dîtin û ser ziman ku wê, di her tiştê heyî de wê, li giyanekê di wê de wê lê bigerin. Di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirin.

Ev hizir wê piştê wê, xwe di demên felsefeyê de jî wê, di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, hizra di hebûna fîzîkî û bûjenî de hebûna gîyanê wê çavkaniya wê heta berî demên şariştaniyê ên demên totem û animismê jî wê herê. Di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, were dîtin ku wê çawa wê tişt wê were salixkirin. Tişt wê, di wê temenê de wê, dema ku ew wê were fahmkirin wê weke biriqîna wê, weke hebûna wê ya zindî a di mejî de diafirê wê li wê were nerîn û wê derrkkirin. Di wê temenê de wê ew ya di mejî de a weke wê tiştê bi biriqîna wê ku wê çawa wê were tefkirkirin di temenekê zindiyî de wê, bi wê re wê, weke ew xwediyê wê çerçoveya wê ya giyanî bê wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê êdî wê hizir wê di wê temenê de wê weke ew hebûna bi hizir heya û ankû ya dihizirê wê bibê bê. Gîyan di wê temenê de wê, salixkirinek wê ya şenber wê ji aliyê hizir ve wê mirov bê ku ew di farqê de wê bikê. Ew jî wê di wê temenê de bê ku wê dema

ku wê li wê bihizirê wê, ew tişta ku ew weke biriqîna wê tiştê ku ew ji wê girtina wê dema ku ew dihizirênin û ew bi wê hizirkirinê wê diafirêne wê demê ew wê weke bi têngînek gîyanî a dihizirê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ya ku ew dihizirê jî wê weke aqilê ji wê dihê wê were dîtî û wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di mijara wê de wê, di wê temenê de wê mijara hizirkirinê wê bi gîyanê re wê di wê temenê de wê bi hizra dihizirê re wê di renekê de wê bi xwe bi wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Ew hizra dihizirê wê, di wê temenê de wê êdî wê, piştî wê ew hizra ku wê ji wê hizrê wê were girtin wê ji aliyekê ve wê ew hizra bi hizirkirina wê bûya wê ew hizir wê afrînerê xwe wê hizra pêşî wê weke gîyane zindiyî wê di wê temenê de wê tefkirkirî û ankû wê bide tefkirkirin. Di wê temenê de wê bi wê re wê di awayekê de wê mijara gîyanê wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin.

Mejiyê mirov ê ku ew dihizirê wê di wê rengê de wê di cihê xwe de wê ne sekinê û wê di wê rewşê de wê pîrr zêde wê di awayekê de wê bidest hizirkirinê wê bikê. Wê di wê rewşê de wê hizirkirinên cûr bi cûr û pîrr zêde ku ew di wan de li ser wê temenê kûr dibê wê pêşbixê. Hizirkirinên bi felsefeyê wê dema ku wê werina kirin wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê, ciheyîyek wan wê hebê. Ew wê, kesekê ku ew dihizirê wê li ser çî temenê wê bihizirê û wê çî weke fenomena hizirkirinê wê bihizirê û hwd wê di wê temenê de wê ew bi hişbikê. Li ser wê bihişkirinê re wê di awayekê de wê bi wê re wê bihizirê û wê, di awayekê de wê fahmkirinek rasyonel ji ya ku ew heya bi çavkaniya wê, di renekê de wê biafirêne. Di wê têngîne de wê di wê temenê de wê, di wê mijarê de wê, tişta ku ew heya û ankû ew çawa heya wê ew wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê di dewama wê de wê êdî wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê mijarên hizirkirinê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Felsefeya xwezayê a demên destpêkê ku em di wê demê de li wê dihizirin ew hê bi zêdeyî bi awayekê sadîsad bi zêhnbûnê ve neçûya. Di temenekê hebûn û biriqîna wê û heyîna wê ya heyî li ser temenekê rasyonel ê fahmkirinê de wê xwe bide dîyarkirin. Ya ku wê piştî wê di pêvajoyên piştî de wê rengê felsefeyê wê di temenekê zêhnbûnê de wê bide birin wê rengê hizirkirinên bi navê sokrat ku wê werina kirin jî bin.

Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din wê werênê ser ziman ku wê di wê demê de wê felsefeya dema

sokrat wê bi zêdeyî wê, fenomenên bi hizirkirinê ku wê hildana li nava xwe wê bi wan wê bidest hizirkirinê wê bikê. Wê di wê temenê de wê, di wan de wê bihizirkirinê, salixkirinê û li ser wan fenomenên di mejî de bi wan hewldana gihiştina salixkirinên nû bi wan di mejî de û hwd wê êdî wê bi wê re wê bibê û ev wê, rê li pêşîya şêwayên hizirkirinê ên weke bi zêhnî wê vekê.

Di aslê xwe de wê ev dem wê û rengê wê yê hizirkirinê wê rast bê ku mirov sokrat di wê temenê de wê ji wê re wê weke zayinekê wê werênê ser ziman bê. Ber ku wê di wê temenê de wê pêvajoyên hizirkirinê wê di wê temenê de wê bi sokrat re wê bi ber zêhnûnê ve wê herin û wê di awayekê de wê, hiş wê di xwe de wê bidest hizirkirinê wê bikê. Di aslê xwe de ev di xwe de hizirkirin wê hinekî jî wê weke ast û pîvanek hizirkirinê bê. Ji aliyekê din ve jî wê weke encama şêwayekê bi wê rengê ê bi astbûnê a bi aqil pêşketinê bê.

Di felsefeya pêvajoya teorizekirinê û felsefeyên skeptisk weke ya Pyrrhon

Di felsefeyê de wê, ev awayên teorizekirinê û hwd wê, êdî wê bi xwe re wê di wê temenê de wê bide çêkirin.

Wekî din ev rengê hizirkirinê ê ku wê bi zêhnî wê di wê rengê de wê bi felsefeyî wê pêşkeve wê, ji aliyekê din ve jî wê li rewşên weke yên hizirkirinê ên ji hizirkirinê hizirkirinê û hwd wê, were. Minaq dana hizirkirinê têgîna gîyanê weke fenomenekê wê di wê temenê de wê, di wê hizirkirina wê de wê temenê sermedî ê hizirkirinê weke bêsinor wê bi wê re wê were teftkir kirin. Di wê temenê de wê di wê de wê li ajoyên nû vebûn wê êdî wê bi wê re wê bi hizir û ramanên wê yên ku mirov wê xwe bi wê re bigihênîyê de re wê bibê.

Di mijara hizirkirinê a di wê temenê de wê, di wê rengê de wê şêwayekê hizirkirinê wê bi xwe re wê, ji temen ve wê di awayekê de wê weke ku wê bide çêkirin. Di xwe de hizirkirin wê weke ku wê platon wê bikê wê zirweya wê û ankû 'qahfê wê' di wê rengê de wê, bi îdeyên platon re wê di rengekê de wê, bi felsefeyê re wê li ser wê temenê wê weke encamek hizirkirinê bê ku mirov wê bi wê re wê bigihîyê.

Di aslê xwe de wê ev şêwayê hizirkirinê wê di awayekê de wê, dema ku wê were wê astê wê, îdea wê, di wê temenê de wê weke têgîna ku wê bêsinor wê karibin werina salixkirin û ji wan bi mantiqî û awayên bi rûdênî û hwd bê gihiştin li rengên hizirkirinên nû. Di wê temenê de wê îdeyên platon wê di wê temenê de wê ji xwe wê piştre wê di demên

hemdem de wê dema ku wê minaq wê weke bi Penrosa û hwd re wê li ser temenekê fîzîkî û matematîkî û hwd re li wan wê bihizirê wê di wê rengê de wê bixwezê ku ew bi wê aliyê wê yê ku ew kifşdikê re wê bi wê bihizirê pêde herê. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mriov wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, di destpêkê de wê kifşbikê bê.

Di nava hizirkirinê de wê, di wê temenê de wê, ji du aliyan ve wê, pêde çûyin wê di wê temenê de wê bi îdeayê wê sînore wê nebê. Yek wê li ser temenê têkilidanînê a bi berfirehbûnê û bi dîmenên wê yên nû û nû re ku wê were pêşxistin re bê. Aliyê din jî wê di wê de wê, bi pêdeçûyina weke bi 'kûrbûnê' û hwd re wê di awayekê de wê bi wê re wê bibê.

Di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê hizirkirinê bê ku mirov wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê îdea wê weke têgîna ku wê bi wan wê di wê temenê de wê were hizirkirin û wê bê xwestin ku wê çawa wê bê gihîştin li encamê di mejî de. Di hizirkirinên me yên di mejî de wê, rewşên hizirkirinê wê di wê temenê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke ku mirov dikarê werênê ser ziman wê bê dîtin.

Di mijara felsefeyê de wê ev ali wê di awayekê de wê dema ku wê di serdemên kevnera de wê hin bi hin wê derî li rengê felsefeya xwezayê wê bigirê û wê li ser wê temenê wê pêşkeve wê, bi xwe re wê, di temen û awayekê din de wê, çerçoveyek hizirkirinê wê weke ku wê bide çêkirin û wê werênê li holê. Heta roja me wê, di wê temenê de wê li ser wê aliyê ku ev di wê temenê de hatî hizirkirin wê bi encamên wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê were lê hizirkirin.

Di felsefeyê de wê, di wê temenê de wê, ev alî wê bi xwe re wê bêgûman wê aliyên din ê giring wê bi xwe re wê werênê li holê. Minaq wê rewşên têgînî ên weke yên bi felsefeyê wê li tiştê hizirkirinê ku ew heya û ankû nîn a. yan ku ew hebê wê çawa wê hebê. Di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, di dewama wê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Felsefe wê, di wê demê de wê di hinek azmûnên baş de jî wê derbas bikê. Aqilê lêpîrsîner û ankû aqilê gûmankirinê wê bi wê re jî wê pêşbixê. Hizrên filosofên weke Pyrrhon û hwd wê di wê temenê de wê hêja bin ku mirov wan li vir bibîr bikê. Pyrrhon wê, dema ku wê bihizirê wê li ser zanînê û çavkaniya wê ji aliyekê ve wê bihizirê û wê weke derkkirinên me û ankû bihîstinên me bin wê werênê ser ziman. Li gorî wî jî wê derkkirinên me di temenekê şubjektîfî de bin û wê di wê temenê de

wê karibin bi wê yekê ji kes li kes ciheyiyê bi xwe re bidina dîyarkirin. Li ser wê temenê wê, bi hizirên weke bi rêya derkên şubjektîfî wê ne bi derfet bê ku mirov bigihijê zanînek objektîf. Bi wê re wê Pyrrhon wê li wê bihizirê ku mirov çawa wê bikaribê bigihijê zanîna rastitiyê. Di wê temenê de wê zanîna rastitiyê wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê rengê de wê bi wê re wê li ser temenekê dervî ya derkên şubejî wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di wê temenê de wê jî mirov dikarê wê weke gotinekê wê werênê ser ziman ku wê, dema ku em bahsa gotina 'gihîştina zanîna rastitiyan' wê bi wê gotinê re wê gotina rastiyê wê bi temen û awayekê objektîf bi temenekê zanînê û li ser temenê ya heya û dikarê were derkkirin re wê, bê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê. Di wê temenê de wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê, di renekê de wê werênê ser ziman.

Pyrrhon li ser wê temenê wê di awayekê de wê bi wê re wê bihizirê û wê di wê temenê de wê bi gotinên weke 'mirov ji aliyê temenê ve ji hev cihê na', 'uzwên bihiştinê ji mirov li mirov dikarin cihê bin', 'şertûmercên cihê wê, kirdeyê jî bi şêwayên cihê wê karibê bi bandûr bikê', 'cihê bûjenan ê dûr û nêz wê bihiştinê û ankû derkkirinê wê bi nagativî wê bi bandûr bikê', 'destûr, orfûadet û kevneşopî li ser mirovan bandûrên wan ên cihê dibin' û hwd re wê, temenê hizirên xwe wê di reng û awayekê de wê werênê ser ziman.

Pyrrhon wê li ser çerçoveya zanînê û rastbûna wê di wê temenê de wê bihizirê û wê hizirên xwe wê werênê ser ziman. Di wê demê û piştî wê demê wê, di dewama hizirên weke filosofên **Pyrrhon** de wê, Arkesileus wê li ser temenê hizirên Pyrrhon re wê hizirên xwe wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê, bi gotinên weke 'zanînen ku em di rastiyê de dibêjin rast in wê di rastiyê de wê ne rast bin.' Di dewama wê de wê, filosofên weke Karneades wê, li ser mijare zanînê û gûmankirina ji wê hizirên xwe wê bi temenekê skeptikî wê weke li ser Pyrrhon re wê werênê ser ziman û wê bi gotinên weke 'bo rastiyê wê ti pîvanên pêbawer bikin wê nebin. Hemû zanînen me wê li ser temenekê zankirinê bin, wê ne zanînen kesin bin.

Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê piştî wê li ser temenê gûmankirinê û ankû têgîna skeptismê wê hizirên ku wê bînan hanîn ser ziman li ser hev û di dewama hev de wê bibin. Ev wê bi xwe re wê çendî ku wê ji aliyekê ve wê li ser zanînê re wê bi temenekê rasyonali û hwd wê temenê lêpirsînê wê biafirênê jî lê wê ji aliyekê din ve jî wê, mijare

aqilê zêhnî û di wê temenê de wê rûdana mijare şenberîyê weke 'pirsgirêkekê' wê bi wê re wê weke ku wê ji aliyekê din ve jî wê bal bê kişandin li ser wê. Di wê temenê de wê zanîn wê, çawa wê, di temenekê de wê rast bê wê dema ku mirov wê bi wê têgînê wê bihizirê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giirng wê xwe di dewama wê de wê bi çerçoveyek fahmkirinê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin.

Ji aliyekê din ve jî wê mijare hizirkirin û bi rêyên gihiştina zanînê re wê, di temenekê de wê li ser rêyên derkkirinê re ku wê bibê wê ew wê di wê temenê de wê, di berçav de wê bi wê werina bûhûrandin. Di mijare aqilê felsefeyê de wê, di wê temenê de wê, dema ku wê felsefe wê, pêşkeve wê, weke aqil û gelemperîya wê di serî de wê kifşbikê. Wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê, pêşî wê bo hemû kesî wê aqil wê, weke mijare ku wê pêşî wê li wê were lê hizirkirin bê. Li ser wê temenê hinek filosof wê mijara aqil wê, bihizirin wê li ser temenekê qatagorizekirina aqilê girseyê û yê zaneyên ku ew derdikevina li pêş wê bi wê re wê ji hev cihê bikin.

Li ser wê temenê bi sazûmanek hizirkirinê wê hanîna ser ziman û bi wê gihiştina zanîna deverên dûr weke fezeyê û ankû gerdûnê wê di wê temenê de wê, li wê were lê hizirkirin. Wê di nava felsefeyê de wê dema ku mirov di demên wê yên destpêkê de li rengê hizirkirinê bi wê dinerin wê filosofên weke anaxsimendros wê weke zane û filosofek pêşî bê ku wê li ser çerçoveya gerdûnê, bi têgînek felsefeyî û rasyonel wê hewlbide kku ew çerçoveyek hizirkirinê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê, hewldana bêî mitolojiyê hanîna vegotinekê ji gerdûnê û rewşên wê yên weke gerwerkên dervî dûnya me ku ew hena û dihên dîtin wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Anaxsimondros wê di rewşa hizirkirina li gerdûnê de wê, di renekê de wê mirov dibînê ku wê, li ser rewşa gerdûnê wê di renekê de wê, têgîna germ û cemidînê wê weke bûjenna gerdûnî ê temenê afirînê ku ew di renekê de wê weke ku wê bibînê wê hebê. Ji aliyekê ve wê ev têgîn wê xwe bi sipêrê têgihên weke yên ku wê li mesopotamiya wê weke çavkaniya jîyanê û hemû tiştî wê êgir wê bibînin wê bê. Lê ew di wê temenê de wê bixwezê ku ew bi temenekê felsefeyî wê bi hewldanekê wê fahmbikê.

Di awayekê de wê anaxsimondros wê bixwezê ku wê naqşaya azmanê derxê. Wê dema ku ew wê dixwezê wê bikê jî wê ji hizrên geometriyê û matematikê û hwd wê di awayekê de wê ji wan wê sûdwergirê û wê bi

wan re wê di renekê de wê bixwezê ku ew bihizirê. Li ser temenekê bûjenî û fizîkî wê rewşên weke yên rûdanên weke ardhêjan û hwd werênê ser ziman. Di temenekê de wê li şûna sedemên wan wê weke ku wê di demên mîtolojikî de wê bi yazdanan ve wê were girêdan ew dixwezê ji aliyekê ve wê bi rewşên ardnîgariyê ve girêbide û wê werênê ser ziman. Di renekê ku wê nedûr fizikvanên roja me de wê di awayekê de wê weke ku wê di wê temenê de wê bihizirê û wê di wê rengê de wê hizrên xwe wê li ser rewşên fizîkê ku wê di temenê wan de wê ji geometri û matematikê sûdwergirê û werênê ser ziman wê bikê.

Hizrên astronomîkî wê ji xwe wê di wê demê de wê di nava mîtrayîyan de wê pirr zêde wê di temenekê astrolojikî û hwd de wê bi zêdeyî wê li pêş bê. Ew jî wê di wê temenê de wê, ji wan rewşên ku ew dihên ser ziman wê pêşî wê fêr bibê û wê di renekê de wê heta ku wê weke ku wê gelek dîrokzan wê li ser wê hem hizir bin ku ew rêwîtyan li herêmê dikê û wê bi wê re wê xwe bigirênê temenê hizrên xwe.

Di wê temenê de wê, rewşên weke yên bi astronomîkî wê, mîtrayî wê naqşeyek wan ya bi têtîni a azmanî wê hebê ku ew di wê de wê weke cihê gelek gerwerkan wê nîşan bide û ku ew di wan gerwerkan de wê yazdanên wan ên ku ew bi qadr pêşwazî dikin li wan dijîn wê bihasibînin. Di wê temenê de wê, minaq wê 'yazdanê wan ê bi navê 'yazdan' wê roj bê û wê roj wê weke dagera wî bê û wê di wê temenê de wê, mîtra xwe di renekê de wê weke nimînêrê wî yê ser rûyê ardê wê bêtê sr ziman. Heta ku wê di dema mîrîna wî de wê bê gotin ku ew wê gîyane wî weke bi vejê wê li arobokekê wê sîwar bibê û wê dû ga wê bi azmana ve wê bidina kişandin û wê di wê temenê de wê wî li **gerwerkekê** wê bicih bikin. Di wê rengê de wê, ew wê, xwediyê wê têtînê bin. Di nava felsefeyê de wê, dema ku ev hizir wê werina ser ziman wê bêgûman wê ne bi sedem û temenê mîtolojikî wê werina ser ziman. Wê bi çerçove û renekê hizirkirinê ê ku wê bi wê rengê wê çawa wê li ser temenekê hizrî û zanîni wê werina ser ziman. Di wê temenê de wê, Anaxsimondros wê dema ku wê, werîni ser ziman ku ser gerwêrkan wê di wê temenê de ew heyv, roj, stêr û hwd wê di wê temenê de wê weke hebûna ku ew serî li ser wan diêşênê.

Ya li vir wê weke aliyekê giring ku em di çerçoveya têtîna felsefeyê de wê, werênina ser ziman wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ew di dema ku ew dixwezê werênê ser ziman wê matematik û geometriyê wê bikarbênê bê.

Piştfî wê re wê ji xwe wê, li ser wê temenê wê, di awayekê de wê, her filosofên ku wê werina li ser gerdûnê wê hizrên xwe wê werina ser ziman. Demokrit wê di wê temenê de wê li ser çerçoveyek hizirkî a ku wê hemû tiştê wê weke ji atoman berhevdibin wê werênê ser ziman. Di wê rengê de ew wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Her çendî ku wê hizrên wî di renekê de wê weke li dijî 'yek'îtfya parmenides ku wê bê gotin ku ew dihênê ser ziman jî wê hizrên demokrit wê di renekê de wê li ser temenekê têtîna gerdûnî wê di wê rengê de wê di awayekê de wê bihizirê. 'Yek'a parmenides a ku ew beş nabê wê, di hizra demokrit de wê di renekê de wê bi temenekê weke bi hizra atomê a nayê qatkirin û ankû 'toza nayê beşkirin' û hwd re wê werê ser ziman. Demokrit wê di wê rengê de wê hemû tiştê wê heya wê weke xwediyê wê berhevên wan tozîkên ku ew nayêna qatkirin wê, li wê were lê hizirkirin. Ev teoriya demokrit wê heta demên hemdem de jî wê weke têtînekê wê bi wê re wê weke ku wê di dîmenekê de wê were herêkirin. Lê dema ku wê atom wê were qatkirin wê di wê temenê de wê di mejiyê mirovan de wê weke ku wê atom û ankû toza bingihîn a demokrit ku ew weke 'temen' dibînê ji her tiştê re wê weke wê were qatkirin wê lê were nerîn û hizirkirin.

Ji Anaxsigoras heta demokrit û Lucretius felsefe û têtîna atomismê bi felsefeya xwezayî

Demokrit wê dema ku ew li ser atomê wê hizrên xwe wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke wê werênê ser ziman wê di awayekê de wê bahsa tevgerên wan ên ku ew bi xwe re di ahengekê de dikin jî wê bikê. Bo ku mirov di awayekê de wê têtîna atomê a demokrit baş fahmdikê di aslê xwe de divê ku mirov di awayekê de têtîna anaxsigoras a li ser hebûnê ku ew dihê ser ziman wê hinekî di berçav de wê derbas bikê. Li gorî têtîna anaxsigoras wê her tişt wê ji destpêkê ve wê hebê. Lê wê ji qatkên piçûk ku wê demokrit weke atomê tefsir bikê wê biafirê wê werênê ser ziman. Di wê rengê de ew dihênê ser ziman ku wê di gerdûnê de wê ji mêj ve wê hebin û wê bi hev girtina wan re wê awa û tişt wê bi fîzîkî wê biafirin. Li gorî wî ew qatk wê weke 'tiştina ku wê her tişt wê di wê de hebê' ku ew bi wê bijî û ew wê xwe di wê temenê de wê bi wê di awayekê de wê, di nava xwe de wê bigihênê hev û wê bi wlê hev bigirê û wê awayan bi wê çebikê. Ew di wê temenê de wê dema ku wê bahsa wê di wê de wê hebûna bi derfet wê bikê wê weke bêdawî weke hebûnekê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di çerçoveyek sererastkirinê wê weke karê aqil wê werênê ser ziman. Lê ew aqil jî wê di renekê de wê

weke 'ji *kutleya kaotik* wê ne kêmtir wê xwediyê wê bêsînoriyê ya' ku wê werênê ser ziman. Lê aqil wê di wê rewşa xwe de wê li gorî wê saf û zelal wê di cihê de wê weke wê sekinî bê. Wê piştire ew di dewama wê de wê li ser temen û têngîna bi dîtîna rewşê re wê bi bûyîna wê re wê werênê ser ziman. Di dîmenekê wê dema ku ew wê bi tevgerên fîzîkî re wê bixwezê wê şîrovebikê û wî werênê ser ziman wê weke di dîmenekê de ku ew balê bikişênê li ser rewşa tevgerê a di fîzîkê de wê, bènê ser ziman wê bibê.

Di temenekê de wê, hizrên anaxsigoras wê di renekê de wê, di çerçoveya ku ew dihênê ser ziman de wê, di wê rengê de wê weke ku ew tişt wê bi awayê ku ew heya wê bi wê re wê weke di çerçoveyek komî de wê hebê û wê ew kom wê di çerçoveya wê rewşa bûya wê de wê bina xwediyê rewşên hindik û zêdebûnê ku wê weke xosletên komê bin wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê ew di hizirê ku wê ti tişt wê ne weke xwe bê. `her tişt wê weke ku wê ew dihênê ser ziman wê di xwe de wê, qatkên ji tiştên din ên bi awayekê heterojenî wê bihawênê. Lê tenê ji ber hinek ji wan ku wê bi qarakterê wan ê homojenî wê ew wê bi wê rengê wê bibê wê werênê ser ziman. Di wê pêvajoyê de wê ev dînya û tiştên di wê de dibin wê bibin. Wê têngînên xwe wê di temenê têngînên weke tov de wê werênê ser ziman û ku wê li dînyê wê çend cihêyî wê hebê wê ew çendî wê tov wê beremberê wê **hebê**. Dema ku ew li ser mazinbûn û di xwe de wê zêdebûna tovê wê bihizirê wê bi wê re wê bahsa hebûna hêzek din weke sedem wê bixwezê ku ew lê bigerihê û wê bixwezê ku ew wê fahmbikê wê werênê ser ziman. Anaxsigoras wê di wê têngîna hêza tevgerîna a di cewherê de ku ew li wê dihizirê wê di awayekê de wê, weke bi têngîna 'nous' ku wê li cih di wateya gîyanê û li cihna di wateya aqil de wê şîrove bikê re wê bixwezê wê werênê ser ziman. Li gorî hizrên anaxsigoras wê ti tişt wê ji nebûnê nebê û wê neherê li nebûnê. Li ser wê temenê ew bi wê dihizirê ku wê, di temenekê teqezî de wê mirov nikaribê bahsa bûyîn û nebûnekê bikê.

Anaxsigoras wê di gotinek xwe ya din de wê, bi rengê 'dema ku yewnanî bahsa bûyîn û nebûnê dikin zimanekê nerast bikardihênin, ber ku ti tişt wê ne nebê û ne jî ne hebê. Tenê wê weke tiştên hena tevlihevbûn û ji hev bûna wan hebê. Wê demê ku ew bûyînê weke tevlihevkirin û nebûnê weke cihêbûnê fahmbikin wê baş bikin' re wê werênê ser ziman. Wê li gorî Anaxsigoras wê, hebûn wê qatka wê ya dawî nebê. Wê heta hetaheta wê karibê ji bev beş bibê û bi hev ve bibê. Tişt wê hem ji aliyê hijmarê ve û hem jî piçûkbûna xwe ve jî wê sermed

bê. Li gorî wê jî wê di gerdûnê wê ti tişt wê weke safî heya wê nebê. Di her tiştê de wê ji her tiştê wê qatek wê hebê. Her tişt li gorî pîvanekê dikarin di her tiştê hebin.

Di dewama wê de wê weke ku wê ji van hizrên anaxsigoras wê were fahmkirin wê piçûkatiya sermed û mazinatiya sermed wê hebin. Li gorî wê jî ew dihênê ser ziman ku wê di yek piçûk de wê weke qatkek dawî a piçûk wê nebê. Vajî wê hertimî wê hertimî ya din a piçûktir wê hebê. Ji ya bi hebûnî heyî bi qatkirinê ji wê qûtkirin wê ne bi derfet bê. Bi heman rengê wê hertimî wê ji ya mazintir wê yek maztir wê hebê. Û ji aliyê nîcel ve jî wê ew hertimî bi ya piçûk re di hevyekiyekê de bê. Li gorî wê Anaxsigoras dibêjê ku wê her tişt hem piçûk û hem jî mazin bê.

Di çerçoveya têgînên anaxsigoras de wê çerçoveyek hizirkirinê a gerdûnî wê di wê temenê de wê werê ser ziman. Anaxsigoras wê gerdûnî wê bi têgînek 'destpêkî' wê werênê ser ziman û wê di dewama wê de wê bi gotina wê destpêkek wê hebê. Ew destpêk wê weke 'tevlihevbûna pêşî bê' re wê werênê ser ziman. Ew wê di temenê de wê ew wê nûqteyê jî wê weke ya ku wê awa dide wê jî wê bi têgîna 'nous' re wê werênê ser ziman. **Nous** wê weke rêgezê aqilî, sererastker, sazûmanker û hwd wê bibîne. Li gorî wê her tiştê ku bi her tiştê re di nava hev de bi rewşek tevlihev hebû wê ew kiriya sazûmanek gerdûnî de. Li gorî wê dema ku wê 'nous' wê tiştê wê bikê tevgerê de wê di wê de wê, zêdebûn, jevcihêbûn wê derkeve li holê. Ber ku nous hert tiştê dikê nava tevgerê de wê cihêbûn û jevbûn wê di nava wan de wê bibê. Li gorî wê, di wê temenê de wê, her tişt wê dema ku wê, ji hev bibê û jevbibê û cihê bibê wê hişk bibê. Ard hişk dibê ber ku wê av ji wê cihê bibê. Awr wê ber ku av ji wê cihê bibê. Wekî din wê di mijare bûyîna kevîran de jî wê weke yên ku ew pîrr ji wê wîrdetir bûna û dûrketina bin. Av di wan de nemaya bê.

Di wê temenê de de wê di felsefeya anaxsigoras de wê, di dîmenekê de wê têgînek ku wê di wê temenê de wê bibê û wê ew wê di ahengekê de wê werênê ser ziman. Minaq wê, bo ku mirov germ bibê wê pêwîstîya ji ya xwe zêdetir pêwîstîya hebûna germbûnê wê hebê. Di wê temenê de wê li gorî wê bi temenekê fîzîkî ku ew dihizirê wê dihênê ser ziman ku wê, tiştêk wê minaq wê, ku mirov hilde li dest wê, ji jê kê m û zêde germbûn û sarbûn wê me ne germ û ne jî wê sar bikê. Di dewama wê de wê, ew di ahengekê de wê, di temenekê de wê li ser wê temenê wê wekhevîyekê de wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Minaq wê dema ku ew bahsa

tariya şevê dikê wê bi gotina 'ber ku ew tariya wê heya û bi tariya çavê me re ne xwediyê ciheyiyekê bê' re wê werênê ser ziman.

Di temenê zanînê de wê dema ku ew dihizirê wê di wê çerçoveyê de wê bîhîstî ser ziman ku bo mirov bizanibê wê di ahengekê de wê rêyên me yê derkê û sehên bihiştinê pêwîstî di wê ahenge wekheviyê de bin. Wê dema ku sehên zayifî wê nikarin me bigihênina rastiyê û emê nikaribin bi wê rastiyê bizanibin.

Anaxsigoras di çerçoveya tîgîna xwe ya zanînê de wê, dihizirê û wê dihênê ser ziman ku wê tişt wê weke ku wê bîhîstî ser ziman bi piçûkatî û mazinahiya xwe di nava hev de ew heya wê, bi wê re wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê, ev wê karibê bibê temenê wê ku bi rêya tiştên dihên dîtin yê nayên dîtin jî wê karibê were zanîn. Di wê temenê de wê di rengekê de wê, di mejiyê anaxsigoras de wê tîgînek dualiteyê a di wê demê de wê, li ser çerçoveya bûyîn û nebûnê, bi ya dihê dîtin ya nayê dîtin were dîtin, bi levkirina tariya nava çav û ya derve heya levkirina wan û hwd re wê bi wê rengê wê di wê de wê li wê bihizirê.

Di wê çerçoveya hizrên anaxsigoras wê weke ku mirov dibîhîstî wê di rengekê de wê di dema xwe de wê bandûra xwe wê bi zêde xwandina wan re wê were dîtin. Minaq wê platon wê di berhama xwe ya bi navê 'apologî'yê de wê bahsa sokrat wê bikê ku wê çawa di dema ciwaniya xwe wê pirtûkên anaxsigoras wê bixwênê wê di wê de wê werênê ser ziman.

Roman nivîsê amarikî Luther Gore wîdal xabate xwe ya bi navê 'cyrus spitama' de wê, bi gotinên weke 'anaxsigoras bawer dikir ku wê, roj weke kevîrekê bê û wê, rojekê wê jî wê qat bikevin li dînyê' wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, bi hizrên wî re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Wê di dewama wê de wê, ew di wê temenê de wê li ser temenê rengê hizirkirina anaxsigoras re wê werênê ser ziman û wê bi gotina 'wê dema ku ew qata jî êgir ku ew cemidî wê bê dîtin ku ew jî kevîr û pê de ne tiştêkê din a' re wê ew wê bi hizra anaxsigoras re wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov jî nava nivîsên demê û yê piştî demê ku wê li ser hizrên wî re wê werin hanîn li ser ziman re ku mirov li wan dihizirê wê mirov dibîhîstî ku wê anaxsigoras wê bi hizrên xwe re wê di demekê de wê weke bandûra wê zêde wê li herêmê wê hebê. Wê pirtûkên wî zêde wê, werina xwandin û wê hizrên wî werina zanin. Di wê temenê de wê, çerçoveya hizrên wî jî aliyên zaneyên piştî wî dihên ve wê were zanîn û wê li ser wê şîrove wê di wê rengê de wê, werina pêşxistin.

Di wê temenê de wê dema ku mirov li wê dihizirê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê hizrên anaxsigoras wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di warê felsefeya demê de wê, di awayekê de wê, bandûra xwe wê, weke ku mirov ji aliyekê ve dibînê wê berî sokrat wê li ser hizrên demokrit û hwd jî wê di rengekê de wê werê dîtin. Di wê temenê de wê, sokrat bixwe jî wê, dema ku ew hizrên xwe pêşdixê wê ji hizrên anaxsigoras wê sûdwegirê. Anaxsigoras wê weke ku em bi hizrên wî re dibînin ew di rengekê de wê, li hemberî hizrên parmenides ên ne vegûhar wê, bi hizrên vegûharînê a bi hafirênê a ji hev û di hev de re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di temenekê epistemolojikî de wê hizrên anaxsigoras wê, xwediyê dîmenekê fîzîkî ê dîtbar a bi gûharînê a bi tiştê re bê. Di wê temenê de wê dîtbariya tiştê wê di awayekê de mirov dikarê ji hizrên wî bixwênê. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê hizrên anaxsigoras wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin wê, tiştê wê bi awayekê wê yê heyî re wê di temenekê mayinda de wê ew wê fahmnekê û wê nexwênê û wê newênê ser ziman.

Di wê temenê de wê di wê rengê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê, dikarê wê bi wê re wê di rengekê de wê fahmbikê bê. Di dîmenê hebûna tiştê de wê bi têngînek teqez û sermedî re wê Parmenides wê li tiştê wê bihizirê. Lê anaxsigoras wê li tiştê wê di awayekê de wê weke ku wê tişt wê di rengekê de wê bi dîtbarî wê bi awayê wê yê afirî ê bi tevlihev û bi hevvebûnê û hwd re wê werênê ser ziman. Ev wê di rengekê de wê weke rengê hizirkirinê ê anaxsigoras wê bi têngîna vegûharînê a li ser rewşa fîzîkî, bûjenî a ku ew heya re ku ew li wê dihizirê û wê dixwezê wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê werênê ser ziman ku wê mijara hizirkirinên li ser dîmenê hebûna fîzîkî û bûjenî wê, di wê temenê de temenê de wê anaxsigoras wê tiştê wê bi hebûna wê ya di zikhev de wê, di wê temenê de wê, weke ku wê piştê wê demokrit wê bi têngîna xwe ya atomê re wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê, di dîmenekê afrîner de wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, weke ku wê bixwezê wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê, hizrên anaxsigoras wê bo dema wî ya kevnera û felsefeyê wê di wê temen de wê di rengekê de wê giring bin ku ew têngîna gûharînê beremberê têngîna venegûharînê´ a parmenides di nava felsefeyê de wê, di rengekê de wê bicih bikê û wê werênê ser ziman. Di wê

çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, ya heyî wê li ser temenê wê yê ku ew heya re wê di reng û awayekê de wê ew wê were dîtî û herê kirin. Emê li jêr werina ser têtîna hebûna sarbûn, germbûn û hwd ku wê bi têtîliya her çar elementên weke ax, av, hewa û êgir re wê werênê ser ziman ku ew çawa kombinyonek fahmkirinê bi wan re çêdikê lê pêşî di dewama hizrên anaxsigoras de wê li vir wê di renekê de wê weke ku wê pêwîst bê em hinekî li ser hizrên demokrit ku ew li ser temenê hebûna fîzîkî ku ew weke bi temenek geometrikî weke jî atomên nayên qatkirin re diafirê ku ew dihênê ser ziman wê bi wê bihizirê. Ew di temenê de wê weke ku wê anaxsigoras wê werênê ser ziman wê di temenekê weke bêhasab de hebûna atoman ku ew li wê dihizirê wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Wekî din wê, bêtê ser ziman ku wê di nava atoman de wê bi rengên cihê re wê atomên cihê wê hebin.

Piştî demokrit de wê li ser hizrên wî yê bi têtîna atomê re wê, filosofên weke epikur û Leucippus wê, di wê warê de wê bihizirin wê hizrên xwe wê werina ser ziman. Leucippus wê li ser awa û rengê girêdaniya wan wê bixwezê bihizirê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Piştî aristo re wê bi navê epikur wê dibistana wî ya felsefeyê wê vebê û wê di nava wê de wê hizrên bi wê rengê wê li ser wê bêmn hizirkirin. Epikur wê di renekê de wê heta wê were roja me wê di awayekê de wê weke kesekê bi felsefeya hedonist ku ew dihizirê wê were dîtî û wê di wê temenê de wê hizrên wî yê li ser dilxweşiyê, xwe serbest berdanê, temenê jîyankirinê û awayê û hwd re wê werê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê dema ku wê hizrên wî werina ser ziman wê weke ku ew weke pîvane başbûn û dilxweşiyê wê haz û êşê wê esas wê hilde û wê ser wê bisekinê. Di rengê ku wê epikur wê fahmdikê wê weke tendûrûstiya laş û başbûn û aramiya gîyanê a di xwezayê de wê, di renekê de wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Epikur wê dema ku ew têtîna hazê dihênê ser ziman wê li ser temenê bi xwezayî û bi pêwîstîna, bixwezayî lê ne bi pêwîstîna û ya ne xwezayî û ne jî bi pêwîstîna û hwd re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ew aqil weke amûrê rast jîyankirinê dibînê û ew di wê temenê de wê dixwezê di awayekê de wê bi fahmkirina wê re wê werênê ser ziman. Li gorî wê di ahenge hizirkirina epikur de wê dema ku wê zanîna rast nebê wê çalaki û kirina rast jî wê nebê. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, di nava rengê hizirkirinê û kirinê de wê, di wê rengê de wê li levkirinekê wê bi wê lêbigirihê. Ew weke pîvane zanîna rast jî wê pêşî wê rêyên sehê ên derkkirinê û piştre haz û êşê dihênê ser ziman. Wê di renekê de wê

epikur wê li dijî li ser temenekê mitolojikî hanîna ser ziman û bi wê gihiştina tirsê û hwd wê bisekinê. Li gorî wî tirs wê pêşîya gihiştina rehetî, başî aramiyê û hwd wê di mirov de wê bigirê. Ber vê yekê ji wê xilasbûnê wê, weke rêya baş a bixwezê werênê ser ziman bê. Li gorî wî zanîn bi rêya sehan dihê derkkirin. Zanînen ku wê bi rêya sehan were derkkirin wê carna pêwîstîya piştrastkirin û bi birhankirinê jî wê hebê. Li gorî wî zanînen ku mirov bidest bixê wê hertimê wê nikaribin weke rast bin û ber vê yekê bi aqil mirov wê rastbûn û ne rastbûna wê karibê derxê li holê. Li gorî wê, zanîn pêşî bi rêya sehan were derkkirin û piştre di dahûrîya aqil de were derbaskirin.

Di wê temenê de wê li ser têngîna atomê re wê, hizrên epikur wê di wê temenê de wê bin ku wê, weke ku wê çawa ku wê, demokrit û leucippus ku ew dihênina ser ziman ku heta ku wê atom rasti astengiyekê newin wê di ahenge xwe de wê herin. Lê Epkur wê li gorî wê her yekê wê bi deverekê ve wê herê. Li gorî ku wê bi aqilê epikur re wê were ser ziman ew li ser temenekê 'rasthatinî' ew dihizirê. Di dewama wê de wê bi navê epikur ev gotin wê werê ser ziman û di wê gotinê de wê hinekî wê dem bi dem wê weke têngîna baxtê ji wê were xwandin ku ew weke dihênê ser ziman. Lê li gori min ji wê zêdetirî wê weke têngînek ku ew çerçoveya sazûmana bi rasthatinê ku ew dihê ser ziman wê tefsir bikê bê. Wê bi navê wî bê gotin ku 'hinek bûyek bi yên xwûdê dîyarkirina wê bi ber (ya li baxt) nivîsîya, hinek jî wê bi dervî sehêt bi rasthatinê ku ew dibin û hinek jî bi wîna me bixwe re dibîn' re wê werê hanîn li ser ziman. Li vir di têngîna epikur de wê di serî de wê têngîna rasthatinê û ya mirov bi aqil û wîna xwe ya bi hiş ku ew bide dîyarkirin wê di rengekê de wê bi hizrên wî re wê di nava jîyane şenber de wê bi hizrên wî re wê derkeve li pêş. Li gorî wî ya ku wê weke 'baxt' wê were dîtin jî wê ew karibê bi aqil were vegûharin. Di wê temenê de wê, têngîna baxtê wê di hişê epikur de wê weke têngînek ku mirov wê dikarê wê bi aqil bide dîyarkirin bê wê, were ser ziman.

Li gorî wî gelek fektorên hundurîn û derveyî hena ku ew wîna mirov dikarin bidina dîyarkirin. Lê di nava wan hemûyan de wê, dîsa mirov wê karibê wê dîyarkirinê bi xwe bikê. Dema ku wê epikur wê gotina «divê ku em derfetê nedin destûran ku ew bandûr li me bikin' wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, bi wînbûn û kifşkirina mirov a bi xwe ku mirov wê çawa wê dikarê wê bikê wê di serî de wê li ser wê bihizirê û wê, ew wê werênê ser ziman. Ew destûr wê weke girtigehekê bê bi mirov' li gori ku wê epikur lê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di

dewama wê de wê bênê ser ziman ku ew maf û azadiya mirov ji destê mirov digirê û mirov ne azad dikê bê.

Epikur jî wê di rengekê de wê li ser têngîna atomê re wê bihizirê û wê gotina 'hemû tiştên zindî û ne zindî wê ji atomên nayên qatkirin wê biafirin û wê hebin. Hemû tiştê di xwezayê de wê li gorî wî di encama tevgerên atoman dibê. Di dewama wê de wê li ser têngîna gîyanê re wê bi têngînek bûjenî wê li wê bihizirê û wê di nava wan atoman de wê qatikên piçûk ên têkilidar wê ew wê bihafirênin re wê werênê ser ziman. Di rewşa mirinê de jî wê li ser wê re wê bi ji hev belevbûna atomê û ji hev belav bibin û wê herin. Di awayekê de wê, di wê temenê de wê, epikur wê werênê ser ziman ku wê 'nemirîtî' û ankû 'hêza gîyanê' û hwd wê ne rewşa bi derfet ku hena bin wê werênê ser ziman. Li gorî wê, dihizirê ku mirov di nava jîyane xwe ya kin de ku wê dijî wê, berê xwe bide hazgirtinê, dilxweşi û şahiya xwe. Xwe ji tirsaxwûdan û hwd xilas bikê. Ev wê li gorî wê hinekî jî wê weke pêşdarazên mirov bin ku mirov di xwe de wê, bi aqilê xwe di xwe de wê biafirênê bê. Ber vê yekê mirov ji wan pêşdarazan divê ku ew xwe xilas bikê.

Epikur wê li ser temenekê têngîna atomist wê di wê rengê de wê weke ku wê demokrit wê li wê bihizirê ew jî wê bihizirê û wê piştî mirinê jîyan nebê. Piştî mirinê daraza pîroz û jîyanê herê nakê. Di dewama wê de ew dihizirê û li ser mirinê dihenê ser ziman ku 'ew ne tişt a, li wê ne hizira. Di wê temenê de wê li ser têngîna mirinê re wê bahsa rêya girtina bi zanînê wê bikê. Wê di wê rengê de wê werênê ser ziman ku mirov mir wê girtina bi rêya sehên me jî wê êdî nebê, mirov wê hazan jî negirê. Ber vê yekê wê lêberketina li piştî mirinê divê ku mirov ber vê yekê dev ji wê berdê. Bi vê gotina navdar a epikur wê bahsa wê û têkiliya wê ya bi zanînê re û kesê bi zane re wê were kirin. «Bêwateya tirsax ji mirinê bo kesê bizane. Ber ku heta ku em dijîn mirin nîn a. Ku mirov hat jî êdî em nîn in.»

Epikur wê li ser têngînek civakî re wê dema ku mirov hizrên wî werênê ser ziman ew di temenekê xwe bi xwezayî weke ku ew dixwezê bijî re wê, li wê bihizirê wê dixwezê wê werênê ser ziman. Tevlibûna rêveber û ankû welat li nava têkiliyan ew rast nabîne. Her wusa rêveberî ew divê ku ew temenê mudahaleyên li jîyane mirov weke ku ew dixwezê û yan jî li gorî têngînekê ku ew dikê ew ji wan dûr bê, dakû mirov karibê weke xwe bijî. Di wê çerçoveyê de wê di nava civakê de wê, giringiyê bide têkiliyên sîyanî. Di wê temenê de wê hevalbendî wê weke aliyekê ku ew di wê temenê de ew li wê dihizirê wê, di wê temenê de wê dikarê wê

weke aliyekê wê yê din wê fahmbikê. Di li ser têngîna hevalbendî û têngîna dostaniyê ku wê epikur wê di wê çerçoveyê de wê bi wê bihizirê wê di wê rengê de bê ku ew li ser rastbûn û dûrûstbûn, hevdû fahmkirinê bê. Di dewama wê de wê, dost wê herina hev û serî li hev bidin û wê, ji alikariya hev wê neravin û xwe bi şûnve nedin. Wê, karibin tişta bo hev bikin. Ev wê weke temenekê weke bi sîyanê dostaniyê re ku ew çawa di temenê wê de têkiliyek bi hêjadayina li hev heya ku ew bi wê were fahmkirin. Di felsefeya epikur de wê, aqilê kirinî û jîyanî wê bi kirdeya wê re wê di rengê de wê weke ku wê li pêş bê. Wê di wê temenê de wê ji aliyê xwe ji rewşên weke yên ku mirov ji jîyanê û ya ku mirov dixwezê dûrbikin wê li hemberî wan wê xwediyê rewşek biryardarî bê. Lê wê ne di temenekê hişk de bê ku wê karibê bikeve nava dogmatismekê de.

Di warê hizrên epikur de wê di demên hemdem de wê bi zêdeyî wê li ser temenekê bûjenîparêz wê derkeve li pêş. Ji aliyê hizrên wî yên rasyonalist wê, hinek ji wan rengê aqil meşandinên wî, di demên hemdem wê bê temenê hizirkirinên weke felsefeyên empricismê jî. Wê di wê temenê de wê, mirov dikarê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê epikur wê di temenê hizrî de wê, felsefeyê wê, weke çerçoveyek fahmkirinê li ser temenê wê yî dîyar û rasyonel re wê bixwezê ew wê werênê ser ziman û wê fahmbikê. Aliyê wî yê zêde weke ku ew di temenekê biryardarî de nêz dibê ew di temenê têngînên nepenîparêz de ku ew nêz nabê û li dijî wan dibê xwediyê helwestekê. Ew di wê temenê de wê, ya ku mirov wê ji jîyan, azadî û rewşa wî ya jîyanî wê dûrbikê ew dixwezê wê, bi mirov bide li şûn hiştin. Di wê temenê de wê, dema ku mirov li wê dihizirê wê minaq têngînên weke bi rêgezî ên nepenîparêz weke bi destûrên pîroz û hwd ku wê di awayekê de wê li gorî 'mirov dil digirin' ew li dijî wan disekinê.

Bandûra felsefeya Epikur wê bi ya Demokrit û hwd re wê di ahengekê û di rêzekê de wê xwe di wê demê de wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê, werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman ku wê rewşa felsefeya epikur wê, di awayekê de wê, dema ku mirov wê li wê dihizirê wê, di awayekê de wê, li gorî xosletên dema ku ew di wê de dijî ku wê bê temen û sedema nîqaşkirinên têngînên weke yên bi baweriyên û hwd ku wê çawa wê mirov di rewşekê de wê weke 'dil' bigirin wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Bo epikur wê mirov wê bi jîyan û hebûna xwe re wê li ser wê temenê wê weke ku mirov dibînê û kifşdikê wê pêşî were. Li ser wê temenê de li mirov dihizirê û mirov dixwezê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, têgînên weke 'destpêkê' 'kokê' û hwd wê di wê temenê de wê weke têgînna çavkaniya hizirkirinê wê biafirênin. Di felsefeya epikur de jî wê ev wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di felsefeya wî de wê, di wê rengê de wê, dema ku ew mijarên weke yên mirinê, 'têgînên weke piştî mirinê jîyanê' û hwd li wê dihizirê wê di wê temenê de wê bi wê li wan wê bihizirê. Ew di wê rengê de wê, hebûna li jîyanê li dînyê heyî wê weke hebûnek şenber ku ew heya û wê ew temenê jîyanê bê wê, bi wê re wê li wê dihizirê.

Di dewayekê de wê di nava hizrên epikur de wê, têgîna atomê û li ser temenê wê hizirkirinê wê were dîtin ku wê bibê. Lê di wê warê de wê demokrit wê mijare hizirkirina li awayê atomê û çerçoveya weke 'qatka binî' û hwd wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê weke ku mirov kifşdikê demokrit wê li ser rewşa atomê û hevgrirtina wê ku wê bi rewşek çawa were fahmkirin wê, li wê bihizirê. Di demên hemdem de wê gelek şîrove û nîqaşên ku wê li ser hizrên demokrit wê werina kirin wê di wê temenê de wê, li ser temenê girêdana atoman a bi hev re wê, hewl bê dayin ku mirov xwe bigihênê li encamên fahmkirinê.

Şîroveya demokrit wê di wê rengê de bê ku wê, bi geometrikî wê nikaribê werê beşkirin ji atoman wê bibê wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê ji aliyekê din ve jî wê li ser navaroka valahiya atomê jî wê bi teorikî wê li wê bihizirê wê, di rengekê weke ku wê nikaribin werina tûnakirin, di rewşa tevgerê de bin, û wê di dewama wê de ku wê bi awayekê bêhasab û sermendî wê, xwediyê ciheyiyên nava xwe bin. Di awayekê de wê, dema ku ew bahsa nebeşbûnan dikê wê, bînen ser ziman, wê atom çendî ji nebeşbûna zêdetirî biafirê wê ew çendî wê giran bê. Lê di awayekê de wê li ser giraniya atomê wê di awayekê de wê, weke ku mirov wê dibînê wê di dema demokrit de wê li ser wê aliyê wê bi zêdeyî wê nîqaşên ku ew dimeşênê wê hebin. Demokrit wê weke kesê ku wê di wê warê de wê ji gelek aliyan ve wê mijara teoriya atomê wê bihizirê bê. Lê bi wî re wê kesên weke leucippus jî wê derkevina li pêş ku ew di awayekê de wê, bi têgîna valahiyê wê bi têgîna atomê re wê li wê bihizirê wê bi gotina «ber ku tevger heya wê qada valahiyê jî wê pêwîst bê» wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di çerçoveya sazûmana atomê û

tevgerîya wê de wê di wê temenê de wê, di renekê de wê weke ku mriov dikarê wê werênê ser ziman ew wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare tevgerê û atomê wê nbi hev re wê di çerçoveyek sazûmanî de wê, ki ser temekê 'qada valahiyê' a atomê re wê, bi temen bikê û wê werênê ser ziman. Pêwîstîya valahiyê wê weke temenê tevgerê wê di wê warê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê weke ku wê di wê çerçoveyê de wê bi hizra Leucippus re wê werê ser ziman ku wê hebûn û nebûn wê hevrastek wan ya hevîrtî wê di wê de wê weke hebê wê li wê bihizirê.

Di nava têtînen hemdem ên ku wê li ser atomê wê hizirbikin de wê têtîna manyetikê û elektrîkê wê bi wê re wê were lê hizirkirin ku ew di wê de wê çawa wê barkirî bê. Wê wê warê de kuantum wê bi lêkolînên wê re wê, derkeve li pêş. Wê weke zaniste lêkolîna qatka bingihîn wê were dîtin û wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku wê fahmbikê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê di di kuantumê de wê têtîna atomên mekanîkî wê kifşkirin ku wê bi rêya hêzên elektrîkî û manyatikî wê têtîliyê wê dênê. Ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê biwê re wê werênê sser ziman ku wê ji bêtevgerîyê wê dûr bê.

Minaq li ser temenekê embriyoma jî wê di renekê de wê bihizirê û wê, atomên wan wê weke xwediyê hemû ya pêwîst di xwe de wê bêtê ser ziman. Weki din li ser wê re wê dema ku ew li ser cûreyê zayendan re dihizirê wê weke her cûre wê ji yê din wê di xwe de wê bihawênê wê, direnekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Dema ku ew digihijê hev wê di wê temenê de wê ew wê biafirênê werênê ser ziman. Biqasî ku wê di demên hemdem wê bi wî hizrên wî re wê werê ser ziman ew di wê warê de wê bi zayendan re wê yek bi yek wê alaquadar bibê ku ew wan fahmbikê.

Di wê mijarê de wê çawa wê, ciheyiya nava atomê û ji wê derketina şêwayên fizîkî û ankû awayên wê yên cihê ku ew wê fahmbikê wê bi wê armancê ew wê bişopênê. Di wê temenê de ew dixwezê wê, çawa wê ew dibê di nava xwezayê wê û bi pêvajoyên wê yên fahmkirinê re wê kifşbikê. Di wê temenê de wê, di çerçoveyek xwezayî de wê, weke ku mirov çawa heya û dibê û dijî wê fahmbikê. Minaq wê dema ku ew wê, hizrên wî were lê hizirkirin wê bê ser ziman ku ew li wer rewşên weke yên 'spermê' û hwd wê bihizirê 'ku wê ji hemû beşan diafirê' wê werênê ser ziman. Siperma ji hemû beşên laş diafirê.

Di wê mijarê de wê, di awayekê de wê, di demên destpêkê de wê di hewldana kifşkirinê de wê, minaq wê li ser wê rewşê wê, nîqaşên ku wê

bibin wê hebin. Minaq empedokles wê bawer bikê ku nêr ji aliyê rahmê ê rastê hatina wê werênê ser ziman. Aliyê çapê jî wê ji yên mê re bê. Di wê mijarê de wê, di pêvajoya bûyina zindiyê a di rahmê de wê weke ku mirov wê dibînê wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin û wê werê hanîn li ser ziman. Di wê rewşê de wê, pêvajoyên ketina spermê di rahmê û pêvajoyên wê yên bûyinê wê di wê temenê de wê li ser rewşên weke yên ku wê hinekî wê Empedokles jî wê li wê bihizirê ên weke bi 'rewşa sar' û 'rewşa germ' re wê çawa bibin wê li ser wê bisekinê.

Demokrit wê weke ku mirov wê dibînê wê li ser hebûna anatomiya laş jî wê bisekinê û wê di wê temenê de wê hizrên xwe yên ku ew wê bêne ser ziman wê hebê. Di wê temenê de wê heta ku wê di dema ku wê bahsa hizrên hipokrat wê werê kirin wê di wê temenê de wê, li rex wê demokrit çawa dihizirê wê, li wê bihizirê. Tê gotin ku demokrit ji hipokrat re şandiya di nameyek bi navê wî de wê, di wê de wê li ser rewşa anatomiye wê bisekinê û wê di wê rengê de wê, şîrove bikê. «Meji parastvanê laş a. Ji wê ya ku cihê maya berpirsîyar a. Di nava hinek zar û hastûyên pêwîst de dibê. Ev wê weke çerçoveya parastina meji, sazûmana wê û aqilê mirov jî bê. Wê çawa ku wê têlek ji povê wê bibê wê, bi wê re wê, li gorî wê sazûmanê wê bibê. Nerîna çav wê bi gelek funksiyonên wê yên ku ew bi wan heya wê hebê. Girtoka çav wê, weke parastvanê çav bê. Ayni weke çav wê, du firnikên bêhvilê wê hebin ku wê ji wan wê bêhnê wê hildê, weke çawa ku wê ji çav wê dîtinê bigirê. Lêv wê li dora dev wê, çerçoveyek nazik biafirênin. Wê bi lêvkirina gotina rast û lêvekirinên wê ve wê bikê. Zenî wê weke turekê wê di şeklê neynokê de wê hinek dinanan wê herê bikê. Guh wê bo bihîstinê bin û di girtinên rasyonel û ji wan gûmankirinê de jî wê, ew wê, weyna wê hebê. Ziman weke dayika axiftinê û agahdarvanê gîyanê ya. Wê têjkinê bidegirtin. Wê di hildan û qûrtana xwarinekê de wê, luleya qirikê wê, wê bide birin li mideyê. Dil weke ji hêrsê xwe xwedî dikê û kezeb wê gelek rêyên wan ên hewayê wê hebin, bi wan dide û distênê. Bo afirandina gîyanê wê ew hewa di wê re wê derbas bibê. Weke cihê xwûnê û cihê ji xwarinên hatina sarifendin ku wê li wê kom bibin bê. Zirav wê, li devera cihê mideyê ku wê di dema ku mirov raziya ku wê çawa wê, sarifendinê wê bikê de bê. Zik wê, li cihê ku ew li wê ya wê yên bîn avêtin û hildan wê ew biadilênê. Ew girêdana bi gurçikan re ku wê bibê wê təkiliya wê bi kisikê mizê ve girêdayî wê hebê. ...”

Ji wê nemaya demokrit ku me hinek girtin ji wê girtin wê ji wan wê were fahmkirin ku wê çawa wê bahsa awayên wan heyîni û funksiyonî

wê bikê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Kifşkirina hebûnê li ser funksiyonaliya wê re wê, weke şewayekê hizirkirinê a bi hebûnê di temenekê xwezayî de wê weke ku wê di awayekê de wê biafirênê.

Di dewama wê de wê, di nemaya xwe de wê demokrit wê li ser tûrên ray û sniran jî wê bisekinê û wê bi gotina 'ew ji aliyê xwezayê ve hatina çêkirin' re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, dema ku mirov li navaroka nameyê dinerê wê dibînê ku wê demokrit wê li ser hebûna anatomiyê jî wê weke ku wê hiziribê wê hizir bi mirov re wê çê bibê. Di wê rengê de wî hizrên xwe li ser anatomiyê û pêvajoyên wê yên bûyîne hanîn ser ziman. Kê bi teybetî wê dema ku wê di nemayê de wê li ser uzwen laş û hundûrîna wê bihizirê wê di renekê de wê weke ku mirov wê dibînê û wê kifşdikê wê, li ser rewşên weke yên funksiyoniya wan uzwen hundirê laş û tékiliya wan ya bi hev re wê li ser wê bisekinê.

Di wê renekê de wê, li ser temenekê xwezayî wê di wê temenê de wê bixwezê ku wê werênê ser ziman. Hipokrat wê, di hizrên xwe yên di warê tendûrûstê de wê weke ku wê mirov dikarê werênê ser ziman wê di temenekê de wê çawa wê tiştê bi tiştê re wê werênê ser ziman û wê sedemên wê bi hêzên serxwezayî re wê newênê ser ziman wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku ew li wê dihizirê ku wê di dema başkirina nexweşiyekê de ji hêzek serxwezayê divê ku mirovê hevîyê nekê. Di wê temenê de wê di nava xwezayê de wê bi derman û hwd ku mirov bi destê xwe pêşbixê wê başbikê. Di wê temenê de wê, li ser rêyên başkirinê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di awayekê de wê, dema ku mirov li rengê hizirkirinê hipokrat binerê wê, dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku ew di reng û awayekê de wê weke ku wê were dîtin ew di çerçoveya rengê felsefeya xwezayî a demê de wê, xwediyê renekê hizirkirinê bê. Wê ji hizrên demokrit wê ne dîr wê di awayekê de wê weke ku mirov dibînê wê bihizirê û wê xwediyê şewayekê hizirkirinê bê.

Di wê temenê de wê ev wê were dîtin wê, weke ku mirov ji nemaya demokrit ku wî ji hipokrat re şandiya wê jî fahmdikê ku wê tiştê wê weke xwe di rewşa xwe de wê çawa wê bi funksiyonên xwe re wê ew wê bê xwestin ku ew were fahmkirin wê li ser wê bihizirê. Di dewama wê de wê, dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê di mijare hizirkirinê xwe de w, di wê rengê de wê bi wê re wê di renekê de wê bihizirê. Hipokrat wê, di hizirkirinê xwe de wê li wê bihizirê ku wê sedemên nexweşiyên wê xwezayî bin. Wê di wê temenê de wê ber vê yekê wê

dermankirin û rêyên başkirina wan wê bi wê re wê pêwîst bê ku ew xwezayî bin.

Di wê pêvajoyê de wê weke ku mirov wê dibînê wê hewldanên kifşkirina li ser temenekê wê yê rast hebûna anatomiyê bi rewşên wê yên heyî û rengên karkirin û funskiyoniyên wê yên hena re wê were dîtin. Di wê temenê de wê, hizirkirinên li ser anatomiyê wê di wê rengê de wê bi wê re wê, ji du aliyan ve wê weke ku wê çawa wê xwediyê funksiyonaliya xwe ve wê bi wê re wê, bi wê re wê li wê bihizirê. Minaq ziman wê ji aliyekê ve wê têjgirtina fizîkî di laş de wê bide girtin. Ji aliyê din ve jî wê bi koordinatên ji mejî û hwd re wê bi labitînên wê re wê temenê axiftinê û derxistina deng û hwd wê biafirênê. Di wê temenê de wê her uzv wê di rengê de wê ku wê xwediyê rewşek pirrfunksiyoni a bi xwe re bê ku mirov wê bi wê re wê di rengê de wê bi wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring ê hebûnî wê biafirênê bê. Wê dema ku em tiştê û ankû hebûnekê wê li ser rewşa wê ya fizîkî wê kifşbikin wê di wê temenê de wê hertimî wê du aliyên wê yên funksiyonî wê hebin. Yek wê ya bi wê û aliyên wê yên wê ku mirov wê bi fizîkî wê bikê. Û aliyên din jî ên weke ku mirov bi zêhnî û hwd bi wê re wê pêşbixê bê.

Lê ev alî jî wê hinekî din wê tevlihev bê. Minaq wê dema ku em bahsa ziman bikin di dev de wê dikarin wê bînina ser ziman wê di funksiyonên wê yên pêşî ên fizîkî de wê temen û aliyekê wê yê laşî wê biafirênê. Aliyê din ê weke bi axiftinê û hwd ku wê bi wê pêşkeve wê di wê temenê de wê weke di dîmen û aliyekê din de wê ew wê rewşa wê ya fizîkî wê xwe bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Felsefe wê hinekî jî wê weke têgînek bi hizirkirinê a kifşkirinê bê. Wê di wê temenê de wê pêşî wê dema ku wê tiştê wê kifşbikê wê bi serê xwe wê û di nava rewşa wê ya xwezayî a giştî de wê, çawa wê xwediyê çerçoveyek têkiliyê bê wê bi wê re wê di awayekê de wê, hebê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê wê werênê ser ziman.

Minaq wê dema ku mirov wê di temenê anatomiyê de wê li wê bihizirê wê, pêvajoyên kifşkirinê wê çawa wê bi hev re wê bi têkiliya laşî a bi pergali wê bi wê re wê were kifşkirin wê hin bi hin wê li wê were lê hizirkirin. Piştî demokrit wê weke kesekê din ku ew wê hem hinekî ji hizrên demokrit û ji yên hipokrat jî wê sîd wergirê û wê hizrên wê werênê ser ziman wê, filosofên weke Lucretius bê ku ew di xabate xwe ya bi navê "de rerum natura" de wê, bahsa sazûmanak pergali a di nava laş de ku ew heya wê bikê. Wê di wê temenê de wê rayên xwûnê bê,

pergale sînanan û hwd wê di dîmenekê de wê bi têkiliya laşî a bi hev re wê di rengekê de wê bixwezê bi wê re ew di rengekê de wê bi kirpênê. Hizrên Lucretius wê di destpêkê de wê weke temenê hizirkirinê wê biafirênin. Ew dixwezê di serî de wan aliyan bi pêvajoyên hizirkirinê ên li ser wan rewşên ku ew dihênê ser ziman re wê fahmbikê. Lucretius wê gelek hizrên ku ew di wê xabate xwe de ew dihênê ser ziman wê di temenê hizrên li ser artomê ên bi teorikî de wê karibin bikevina pozisyonek cerbiûner û azmûnî de jî. Di wê xabate xwe de wê pêvajoyên bûyînê û tiştêk wê çawa wê di dewama xwe de wê bi ber rizîbûnê ve wê herê wê bişopênê û wê bixwezê ku wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, li gorî ku ew kifşdikê wê her tişt wê bi wê rengê wê berê wê bi pêşde ve bê. Wê ev wê weke rêgezêk pêdeçûyînê a jîyankirina bi xwezayê re bê.

Di wê xabate xwe de wê li ser têngîna hebûnê a hişk û ne hişk û pêvajoyên wê yên bûyîn û jîyankirinê wê li ser wê bisekinê. Li gorî **Lucretius** wê bûjen wê mêyla wê ya tevlihev wê hertimî wê hebê. Her tişt wê bi demê re wê hin bi hin wê herê. Kevir jî wê çawa wê bi dilopên avê wê hin bi hin wê piçû û piçû wê bihalê û wê jêçûn pêre wê bibê wê bênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê li ser rewşên bûyînê wê bisekinê. Minaq wê dema ku mirov avê tevli axê bikê wê ji wê harî derkeve û harî naşikihê wê werênê ser ziman. Tişt wê di awayekê de wê li gorî wê di xwe de wê, di awayekê de wê bi rizê û wê herê. Lê di nava xwezayê de wê li gorî wî bûjenên saf wê hebin ku ew bi wê cardin wê biafirênê. Wê bûjena saf ku ew bi wê qast dikê wê di çerçoveyek têngîna de wê, weke kirpendina têngîna atomê a demokrit bê wê were dîtin.

Lucretius wê di wê rengê de wê dixwezê wê werênê ser ziman ku wê di awayekê de wê deforme bûyîn û rizin ku ew dibê wê di awa û hevgirtiniya tiştî a bûjenî de ku ew dibê bê. Lê bûjena wê ya saf ku ew di wê temenê de wê bahsa wê dikê ew weke xwe bimênê û ew wê, weke çavkaniya jinûve bûyînê bê. Di gelek awayan de wê di wê rengê de wê bi wê re wê, li ser temenekê ku ew wê hebin wê çawa wê bi wê rengê wê bibê di rengekê de wê bihizirê wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê piştî hizrên aristo wê têngîna darêjkê wê di wê temenê de wê, di wê warê de jî wê ji aliyekê ve wê weke ku mirov wê dibînê wê di awayekê de wê wê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara hebûnê û awayê wê yê heyî wê, li ser wê re wê, kifşkirina

bi hizirkirinê a pêşî wê di wê temenê de wê dîtbarî û mayinda nebûna wê bê ku wê li wê were lê hizirkirin bê. Di awa wê, hem di pêvajoya bûyêna xwe de û hem jî wê di pêvajoya rewşa xwe ya jîyankirinê de wê weke xwe nemênê. Ev wê di her rewşê de wê wusa wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê, di rengekê de wê, weke aliyekê ku wê bi zêdeyî wê mijare dîtbarîya hebûnê û ankû bi tiştê û fizîkîya wê re ku wê bibê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di mijare têngîna darêjkê û her wusa awayê wê yê ku ew digûharê wê çawa wê bibê wê weke mijarek girîng ku mirov wê bi serê xwe wê weke mijarekê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, mijare hebûna darêjkê wê li er temenê heyî, bûjenî û fizîkî re wê weke rengê wê yê dîtbar ê ku ew dihê dîtîna bê. Lê ew reng û awa ku ew dihê dîtîna û weke ku ew heya bi fizîkî û bûjen a wê, di wê rengê de wê, di wê de wê, gûharîna wê di temenekê de wê bi wê re wê ji temen ve wê bibê. Bi wê re wê, di rengekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Lucretius wê, dema ku ew li wê temenê dihizirê wê bi têngîna atomî wê bihizirê û wê, di wê rengê de wê, weke 'ya cewherê wê hertimî wê weke xwe bimênê û xira nebê' re wê werênê ser ziman. Ew di wê temenê de wê, di wê rengê de wê dema ku ew li wê dihizirê ew dixwezê ku ew bi wê balê bikişênê li ser wê awayê wê yê fizîkî ku ew heya û di gûharê. Di felsefeya xwe ya cewherî de wê çendî ku wê di rengekê pêwîstîna de wê bi wê bihizirê jî lê wê li ser temen û dîmenê dîtbar ê gûharîner re wê lucretius wê xwediyê têngînek fizîkî ku ew bi wê re wê li ser xosletên wê yên dibin û hena re wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ber vê yekê wê dînya dervî xwe a bi fizîkî heyî û dihê dîtîna û çawa heya bi rewşên wê yên weke gûharîner ku ew xosletên xwe yên funksiyonî bi wê xwe re wê bidina afirandin wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di wê temenê de wê şênîyek wê dema ku ew şîna dibê wê, demsale wê derbas bû wê piştî ku ew demsala wê hat wê dîsa were. Wê ti tişt wê dema ku ew jî bê ew bibê wê weke bi xosletên xwe yên berê weke ku ew bi wê berê xwe bûya wê nebê. Lê wê di wê temenê çerçoveyê de wê di rengekê de wê cewherekê wê yê ku ew di wê temenê de wê, temenê wê yê dewrûdayimiyê wê bi wê cûreyê wê re di awayekê de wê bide çêkirin wê hebê. Lucretius wê di wê temenê de wê pîrsa cardin afirandina şînayî, heywan û hwd weke xwe' wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê di dîmenekê de wê pîrsa weke dikarê xwe dúbare bikê û werênê li holê wê li wê bihizirê.

Di wê rewşê de wê, tişt wê weke xwe dûbare nebê. Lê wê di cûreyê xwe de û di çerçoveya wê cûretiya xwe de wê bi wê çerçoveyê wê weke wê bibê. Xweza wê di wê temenê de wê, bi şînayiyên wê û hwd ku ew dibin re wê di şêwayek dewrûdayimkirina xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê gelek minaqan wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Lucretius jî wê li wan dîmenên xwezayî wê binerê û wê bixwezê ew ji wan bigihijê reneke hizirkirinê. Di wê temenê de wê, têgînek darêjkî wê bi Lucretius re wê hebê. Lê çendî ku wê di hinek awayna de wê di rengê darêjkî de wê hinek xosletên têgîna darêjka aristo jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin jî lê di rewşa fahmkirinê de wê, li ser temenekê şêwayî wê ji wê di awayekê de wê weke ku wê cihê bibê. Lucretius wê, ji wan dîmenên ku ew dibîne wê bixwezê bi ber çerçoveyek fahmkirinê a darêjkî ve herê. Lê Arîsto ji wê têgîna xwe ya darêjkê di reneke de wê bi ber wê ve wê herê. Wê di wê rewşê de wê ji hev wê vaqatihin. Tiştêk wê di mejiyê Lucretius de wê hebê ku ew dixwezê wê bifahmbikê û ew zêde weke ku ew ne gihijê encamê. Ew jî wê ew bê ku wê di wê temenê de wê weke ku wê di çerçoveya wê pirsê xwe ya li ser rengê 'ji heman amûran, şîniyan, heywanên û hwd wê jinûve wê afirandin wê bê kirin û hwd wê bi wê re wê ew wê li wê bihizirê. Ya ku wê di wê rengê de wê, diafirênê wê weke xwe dewrûdayimkirinê wê dixwezê wê fahmbikê.

Di aslê xwe de wê di teoriya Lucretius de wê, di wê temenê de wê, hinekî jî wê nêzî ya demên hemdem weke ku wê bi têgîna mekul û atomê re wê were lê hizirkirin wê nêzî wan di awayekê de wê weke ku wê bihizirê. Di wê temenê de wê, di nava atomê û ankû hevgirtinê a di wê de wê, têgîna valahiyê wê weke pêwîstiyek ku ew bo 'awa gûharandinê pêwîst' wê dibîne û wê dixwezê wê di wê temenê de wê di reneke de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Teoriya valahiyê a demokrit wê di wê rengê de wê, bala wî bikişênê. Li ser wê temenê de wê, ew wê, bixwezê zêde heya xwe bide ser wê nûqtayê. Ber ku ew wê nûqtayê ew, di wê mêylê de ya ku ew wê weke temenê pêwîst ê awa gûharandina hebûnê a bi wê re bibênê de bê.

Têgîna *valahiya weke pêwîst* wê, di aslê xwe de wê, di dema demokrit de wê, di awayekê de wê, werê ser ziman û wê piştê wê gelek kesên ku wê mijarê dihildina li dest wê, têgîna teoriya valahiyê wê weke 'hipoteze valahiyê' jî ku ew bi nav dikin wê weke têgîna ku wê weke bersivêk ji hizrên Parmenides û Zenon ên li ser esasê ku wê 'ti tevger wê nebê' û li ser wê temenê wê li ser esasek mantiqî wê argûmanên xwe derxina li pêş wê, weke bersivêkê jî ji wan wê re wê were ser ziman. Li

ser temenê ku wê tevgêr wê valahiyê wê çêbikê lê wê ti tişt wê nebê re wê werênina ser ziman. Nêzîkatîya parmenidian wê dema ku wê bersivê wê bide wê nêzîkatîya valahiyê wê bi têngîna weke 'valah ne ti tişt a, ber vê yekê nîn a' re wê werênê ser ziman. Li gorî wê li devera ku wê ti tişt wê li wê nebê wê weke 'valahiya hewayê' wê were ser ziman. Li gorî wê têngîna parmenidian li devere ti tişt lê nebê wê, wê tiştêk wê hebê wê weke pêlên rohnîyê û hwd.

Di çerçoveya têngîna atomist de jî wê ew wê were ser ziman ku wê dema ku wê, mirov wê tevgerekê bikê wê bo wê valahi wê pêwîst bê. Demokrit wê dema ku wê bahsa tevgera atomê wê bikê wê di qadet vala de wê weke ku ew li wê bihizirê ku ew di wê de heya bê. Di demên piştê wê têngînên *determinist* ên Parmenidianî wê li ser wê têngîne wê bihizirin wê bi rengê weke 'rastî li tûnebûnê were atifkirin' re wê werênina ser ziman. Di wê rengê de wê, di nava nêzîkatîya parmenidian û ya demokritianî de wê, di wê rengê de wê, li ser qada valahiyê wê hizirên cihê wê ji hev cûda wê werina hanîn li ser ziman.

Lê di wê temenê de wê, di çerçoveya nêzîkatîyek xwezayî de wê, ew wê, were dîtin ku wê weke ku wê Demokrit jî wê hinekî di dîmenekê de wê bide nîşandin û wê piştî Lucretius jî wê rengê de wê bixwezê wê bide nîşandin wê, temenê valahiyê wê di rengê de wê, bi ya ku ew heya re wê ew wê weke heyinekê wê li wê were lê hizirkirin û wê bi wê were lê hizirkirin. Yanî wê valahi wê weke 'hebûnekê' ku wê di temenekê de wê xwe bispirêrê çerçove û têngîna wê hebûna bi rastî heyî bê. Wê hebûna birastî ku ew hebê wê, demê wê di rengê de wê, ew valahi wê bi sînorê wê yê heyî re wê ew wê hebê û wê ew qada dervî wê ew wê weke heyînek ku ew di wê de bi gûharê bê wê xwe bide dîyarkirin. Rasta ku wê tişt wê di awayekê de wê bi hev ve girêdayî bin. Lê bo ku ew girêdanî bibê jî wê ne tiştêk lê gelek tişt û ankû pirr tişt wê pêwîst bin ku ew hebin. Di rewşa têngîna valahiyê û hebûnê a bi tiştî û hwd de jî wê di wê rengê de wê di awayekê de wê mirov dikarê wê di rengê de wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Ez di dewama wê de wê jî dikarim wê weke aliyekê wê yê din jî wê werênima ser ziman ku wê mijara hizirkirina li hebûnê wê di wê temenê de wê, temenê hebûna hizirkirinê a hebûnê wê di rengê de wê bi wê re wê weke ku wê biafirênê. Di aslê xwe de wê di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê din ê girîng wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Valahi wê weke qadek ku mirov wê salixbikê bê. Wê di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê

mijara rewşa qada vala wê dema ku mirov wê li wê dihizirê wê dibînê ku wê weke aliyekê wê zêde komplika wê têgînekê jî wê li gorî min wê xwe bi wê bide dîyarkirin. Em ku em hewayê wê weke element û rewşên heyînî bihasibênin wê demê wê di rewşa wê de wê ev wê weke valahi bi wê re tişî wê têgînekê wê di mejiyê me de wê bide çêkiin. Wê demê wê li vir wê tişteke din wê xwe bide dîyarkirin ku em wê fahmbikê. Wê rewşa hebûnê bi bûjenî û fizîkî wê bi hacm, hişkbûn û nermbûn û hwd re wê di wê temenê de wê weke aliyn û fektorna ku mirov di çerçoveya mijarê de wê li wê bihizirê û wê di wê rengê de wê di renekê de wê bi wê bihizirê bê.

Wê dema ku em li gorî wê têgîna demokrit û bi wê çerçoveya sazûmana pergale hizre Lecretius re wê werênina ser ziman wê demê wê reşa hebûna valahiyê wê di wê temenê de wê, weke temenekê jîyanî a di wê de xwe jîyankirinê wê bi wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Ev rewşa ku em di wê temenê de wê weke ku wê ji rewşa hebûna bûjenî û fizîkîya wê û heta qatka herî binî weke atomê wê, di wê çerçoveyê de wê weke ku wê, li ser temenekê ya fizîkî, bûjenî û hişk û hwd re wê xwe bide dîyarkirin. Wê demê ku em li rewşa heyîna hewayê ku wê weke bi melekulên wê bihizirin û wan jî weke di wê çerçoveyê de wê bi hebûnek heyî wê herê bikin wê, di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê, weke ku mirov maf bide têgîna parmenides û Zenon a ku ew di wê temenê de wê weke ti tevger wê nebê wê, bi wê re wê, di dîmenekê de wê bide dîyarkirin. Lê li vir wê dema ku em wê bikin jî wê ji aliyekê ve wê rewşek bi pirsgirêk wê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê di wê temenê de wê hebûna hebûmê a ku ew di awayekê de heya û di pêvajoya gûharînê de bê. Gûharîn bê hebûnê wê di renekê de ku mirov li wê bihizirê wê nebê. Bo ku ew hebê wê pêwîstîya hebûna hebûnê hebê.

Di rewşa hewayê de û elementên wê û rewşên ku em, weke mirov wê kifşdikin ên weke kişina ardê, manyatismê û hwd wê, temenê de wê weke rewşna fizîkî ku wê, nikaribê bi rewşa bûjenî û hwd re wê di wê rengê formel ê wê de wê salixbikê bê. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, ev rewş wê, dema ku em mînaq rewşa kişandina ardê wê li wê bihizirin wê ya ku ew dikişênê wê demê em wê divê ku wê weke elementekê wê herê bikin û wê dema ku em wê herê bikin wê di renekê de wê ew têgîna valahiyê wê di renekê de wê weke hebûn û nebûna wê weke mijarekê wê di mejiyê me de wê bikeve ber nîqaşê.

Di dewama wê de wê jî mriov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hebûna salixkirina valahiyê wê di wê temenê de wê, di nava wê de

wê, em ku em di hundirê atomekê de wê hildina li dest û ankû wê dervî atomê wê hildina li dest wê di wê temenê de wê, bibê. Di temenekê mantiqî ê aqılmeşandinê de wê hertişt ku ew bû wê ji xwe re wê weke di wê valahiyê de wê qada jîyanê wê vekê wê întîba û têgînek wê bi wê re wê bi mirov re wê biafirê. Di fizikê de wê ew valahiya salixkirî a nava elementê wê weke valahiyek bi nitel bê. Lê di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê, di wê temenê de wê, dema ku em li wê bihizirin wê, di wê temenê de wê bi zêdeyê wê bi kifşkirinên fizîkî û hwd re wê zêdeyî wê, çerçoveyek hizirkirnê a komplika wê bi xwe re wê bihizirê Max blank wê dema ku ew li ser 'elementên tariyê' dihizirê weke temen û çavkaniyek vejenî wê di wê temenê de wê, ew di awayekê de wê weke ku ew di wê valahiyê de wê hebûnek bi tarîyî wê li wê bihizirê. Tarîfî wê bi hebûna xwe re wê, di renekê de wê weke hebûnekê wê xwe bide dîyarkirin.

Di demên hemdem de wê di wê warê de wê hizirkirinên li ser rewşa *elementa dîtbar* wê di wê temenê de wê di renekê de wê bibê. Wê di nava jîyanê de wê, di wê rewşê de wê dema ku em hewayê jî wê bi elementna weke bi melekuli wê kifşbikin wê çawa wê mirov wê di renekê de wê karibê wê di awayekê de wê qada valahiyê wê salixbikê.

Di wê rewşê de wê dema ku wê demokrit wê mijara *hipoteza valahiyê* wê di renekê de wê bixwezê wê fahmbikê wê di renekê de wê weke ku mirov wê dibênê ew di awayekê de serî li dîtbarîyên cihê ku em bi awayekê epistemolojikî wê digirin bê. Her nerîn wê weke derkkirinek me bê. Li gorî têgîna demokrit wê yek ji ya din wê rasttir wê nebê. Li ser temenekê ku mirov bi heman rêyên derkkirinê û ankû heman sehê derkkirinê ku wê girtinên ji hev cihê bikê wê demê wê, çî wê çawa bê û wê çawa wê karibê were fahmkirin wê ji aliyekê din ve wê bi serê xwe wê weke mijarekê li holê wê bimênê bê. Demokrit di wê temenê de wê, dema ku ew bahsa girtinên cihê bi heman rêyên derkkirinê wê bikê wê di wê temenê de wê di aslê xwe wê ne bahsa rastî nîn a bikê û ne jî wê weke ku ew bo me ne zêde vekirî û zelal a jî wê bikê. Wê li ser temenekê ku ew dikirpênê wê, bi temenekê dîtbarî li ser çerçoveyek fahmkirinê a bi dîtinê û dîtbarîya wê ya ku ew were derkkirin a bi hizirkirinê û hwd re wê ew wê di wê rengê de wê werênê ser ziman.

Di şêwayê hizirkirina demokrit de wê di awayekê de ku mirov di karê wê ji renekê ve li ser temenê felsefeya wê ya xwezayî wê fahmbikê wê, di renekê deduktîfî de wê dîmenekê wê bide me. Mînaq wê dema ku ew bahsa 'şenber' û ya 'razber' bikê wê di wê temenê de wê bi gotina 'ya

şenber bi aqil meşandinê re ku mirov wê dikarê wê bikê lê wê ya 'razber' wê di regekê de wê weke ku mirov bi aqil meşandinê re wê dahûr bikê û wê bigihênê hûrgilan û bi wê re wê fahmbikê û di wê de di regekê de wê kûr bibê wê di wê rengê de wê di awayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Li gorî wî li ser wê temenê de wê, dema ku mirov sedemên derkkirinê fahmkirin piştî mirov dikarê li ser sedemên nerînê bi wê re li wan bihizirê û fahmbikê. Bi wê re rêgezên ku ew nerînê didina dîyarkirin dikarê li ser wan bigihijê fahmkirinekê. Bi sedema ku ew bi wê re di tîkiliyê de na wê fahmbikê. Ji ya qat bi ber ya tam ve û ankû ya dihê dîtî bi ber ya nayê dîtî ve çûyinê wê di wê temenê de wê, weke şewayekê bi wê hizirkirinê re li ser wê re bi wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, di wê temenê de wê ev wê wekî din jî wê weke pêvajoyîna hizirkirinê ên aqil û fahmkirina jî bin.

Demokrit wê, weke ku ew wê bide dîyarkirin wê li gorî wî durewşên hişmendî wê hebin. Yek wê weke bi rêya aqil û ya din wê bi rêya sehên derkkirinê bê. Ev rengên hizirkirinê ku wê weke bi 'şenberî' û 'razberî' me li jor hanî ser ziman wê, di regekê de wê weke ya 'meşrû' û ya 'nemeşrû' wê di wê temenê de jî wê di regekê de wê mirov karibê wê di regekê de wê werênê ser ziman bê. Lê li vir wê, ev gotinên meşrû û nemeşrûbûnê wê çendî wê karibin rewşa wê vebêjin ew ji aliyekê din ve wê karibin bibina mijara fahmkirinê. Tenê bi rêya sehan derkkirinê di wê temenê de wê dema ku ew bi aqilê jîrî ew newê depelendî wê di wê temenê de wê weke ku wê di regekê de wê, li gorî wê kêmbimênê. Minaq ku em zanînekê wê bigirin wê weke bêhnikirinê, dîtinekê û ankû bihîstinekê. Wê weke di kome ya ne meşrû de wê karibê li gorî were dîtî. Piştî wê bi aqil tesdîk kirina wê re wê di temenê de wê, bi aliyê wê yê din ê meşrû re wê, di regekê de wê weke ku ew wê bibê.

Bêgûman di wê temenê de wê li gorî têgihek weke ya razber ku ew bi rêgezî li dînyayê ji jor dînerê wê, hinekî jor bê ku mirov rengê epistemolojî û heta ku rewîsta wî ya bi nerîna wî kifşbikê wê zor bê. Ber ku ew di wê temenê de ew nexwezê ku ew bi wê rengê binerê.

Demokrit wê di awayekê de wê, li ser temenekê ku wê werênê ser ziman wê, bi gotina 'wekhevi li her derê wê asîl bê' re wê li wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê gotinên wî yê weke 'li hemberî kolederiyê bijartina azadiyê' wê di wê temenê de wê weke tîgîna ku wê bi hizirkirinê wê re wê derkevina li pêş bin. Li gorî Barnerd Russell ku wê li ser demokrit wê werênê ser ziman ku wê yewnanî wê çendî wê hêj demokrit wê bikin wê, li ser wê temenê hizirkirinê wî yê li ser

temenekê 'wekheviyê' ku ew werênê ser ziman bê. Russell wê di dewama wê de wê di derbarê demokrit de wê werênê ser ziman û wê bêjê ku 'zane wê aîdî hemû welatan bê, ber ku wê di ardnîgariya gîyanê de wê, wê weke hemû dînyayê bê, biqasî ku wê Karl Popper di xabate xwe ya bi navê "the Open Society and its Enemies" wê di derbarê de wê bi wê rengê ragihênê mirov wê dibînê û bi wê gotinê ji wê dixwênê. Demokrit biqasî ku em fahmdikin wê di temenê epistemolojikî û rewîstî de wê dema ku ew mijare zanîna xwe dide dîyarkirin wê li ser temenekê bi rast fahmkirinê û li gorî wê rast bûnê re wê, li wê bihizirê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku ew bi wê dihizirê bê. Hizirkirinên demokrit wê di wê temenê de wê bi zêdeyî mijare zanînê wê di wê rengê de wê, bi şêwayê ku ew dihilde li dest weke ji aliyê sehên derkkiirnê û fahmkirina wê ya li ser temenekê fahmkirinê ê bi aqilî û ankû nerînî wê di wê temenê de wê, di çerçoveyekê de wê weke ku wê hev temem bikê. Li ser wê temenê de wê rewşên weke başbûnê û hwd wê li şûna ku wê bi têgînek weke ji bûyînê ku ew dihên wê fahmbikê wê li ser temenek kirinî wê bixwezê ku ew wê fahmbikê. Li ser wê çerçoveyê minaq mirov bo ku ew baş bê ji yên nebaş dîrkeve û hwd wê bi wê bihizirê.

Di dewama wê de wê, mijarên weke li ser rewşên li xwe sehêtbûnê ew dihilde li dest. Di wê çerçoveyê de rewşên weke hêrsê û hwd wê weke rewşên bi mînaq bin ku ew li ser wan re bi wan ku ew dihizirê bê. Bo aqilmeşandinek rasyonalfî û ankû parastina rasyonalitya xwe wê li xwe û ankû hêrsbûna xwe serwerbûn û ankû sehêtbûn wê weke aliyekê wê yê giring wê bibînê.

Demokrit wê di awayekê de wê, dema ku ew li rewşa dilxweşî û şabûnê bihizirê wê di rengê de wê, weke epikur wê bihizirê û wê di wê rengê de wê, weke li ser temenekê gîyanî bi xosletî wê werênê ser ziman. Bi hindik janê re wê şabûnê wê, bi temenekê zanînî wî xwest ku wê werênê ser ziman. Minaq wî gotinên weke xwe zêde ne dana hazên dînyawî wê di wê temenê de wê weke têgînek ku mirov bi wê kifşbikê bê. Dilxweşî, rehetî û aramî wê li gorî wî bi jîyane bi pîvan wê karibê were bidest xistin bin. Di wê temenê de wê di dema kirina tiştêkê û jîyankirina wê de wê, bi aqil û laşê xwe re di heviyekiyekê de wê kirina wê giring bibînê. Ku aqilê mirov li deverêk din bê wê nirov nikaribê xwe bidiyê û wê hîsbikê û ji wê ti haz û dilxweşîyê bigirê wê lêbînerê.

Di warê hizirkirinên demokrit de wê, dema ku mirov di derbarê hemû xabatên wî de bixwezê gotinekê bibêjê wê, hinekî zor bê. Ber ku wê zêde xabatên wî di nava dîrokê de wê nikaribin xwe bigihênina heta dema me.

Minaq hin xabatên ku wê ji nava gotinên wî bên hizirkirin ku ew li ser wan xabitiya weke 'li ser hijmaran', 'li ser geometriyê', 'li ser vegûharênê', 'ser hijmarên irrasyonel', û hwd wê weke hinek mijarên ku wê di çerçoveya matematikê û hwd de wê karibin werina ser ziman wê weke hinek xabatên demokrit ên ku wê li ser wan kiriya bin.

Wê dema ku mirov li ser van aliyên demokrit dihizirê wê di awayekê de wê tefkir dikê ku ew di wê rengê de wê, li ser rewşa têkiliya nava atoman ku ew wê weke bi wê hipoteze valahiyê bi awayekê li wê dihizirê wê, di wê çerçoveyê de wê ji aliyekê ve jî li wê bihizirê wê weke ku wê bi derfet bê. Weki ku wê li ser wê temenê wê **Mestrius** Plutarch wê werênê ser ziman ku wê, demokrit wê li ser temenekê geometrikî wê pirsên weke 'eger bingihê hevrast ku wê duzlemek wê koniyekê bi birrê wê, birrin û bingihê koniyê wê serrûya wan wekhev bê û ankû ne wek hev bê, ku ew ne wekhev bin konî wê bi têketinên xwe re wê, weke koniyekê ne rast bibê' wê werênê ser ziman.

Demokrit dixwezê ku ew rewşê di nava xwezaya wê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ber vê yekê li wer temenê xwezayê û bi hizrên xwe yên li ser xwezayê re ku ew bi wan dihizirê wê, bixwezê ku ew di çerçoveyek gihiştî de ew xwe bigihênê li fahmkirinê. Wekî din wê xabatên demokrit bi gelemperî weke ku mirov fahmdikê wê li ser rewş û mijarên weke tahmgirtinê, derkkirina bi sehan, aqil, xwezaya mirov, pêvajoyên pêşketina mirov û zindiyan, reng, tov û şînîyan, anatomiyê û hwd re wê weke çend ji wan mijarên ku ew di wê temenê de li wan dihizirê û wan dixwezê fahmbikê û werênê ser ziman. Li ser wê çerçoveya ku ew dihizirê wê, di nava xwezaye xwe de wê çawa wê xwediyê têgneke pêşketinê bê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wekî din wê dema ku mirov li xabatên wî û navaroka gotinên wî yên mana roja me dinerê û di dewama wê de xabatên ku ew li ser wî û felsefeya wî dihên kirin dinerê wê dibînê ku wê li ser mijara têkiliya gîyanê û laş û hwd jî wê di rengekê de wê weke ku wê li wê bihizirê. Demokrit di dema xwe de wê, rêwîtyên li mesopotamya û ankû medîya wê bibin û wê demên xwe ne zêde kin wê li wan herêman derbas bikê û wê weke zaneyekê wê li wan herêman jî wê were pêşwazîkirin. Ev jî wê di rengekê de wê bê temenî wê ku ew di derbarê zanîna wan herêman de jî ew di awayekê de xwe bigihênê çerçoveyek fahmkirinê. Wekî din wê mirov dibînê ku ew wê li ser temenekê bi têgînî ê antropolojikî wê weke ku mirov kifşdikê ew li ser hebûna mirov û di demên xwe yên berî demên şariştaniyê û ankû dîrokê de ew çawa di nava xwezayê de ew karîya xwe biparêzê û

bijî û ji xwe re tiştên xwarinê bibînê wê li ser wê bihizirê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê li ser wê temenê wê gotinên weke 'mirovên pêşî wê bi awayekê tevlihev wê di nava xwezayê xwe de wê bijîn û wê yek bi yek wê li xwarinê bigerihin, û wê bi şîneyên şêrîn û yên ku ew li daran şîr dibin bi xwarina wan re wê li ser wê bihizirê.

Demokrit di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê "li ser sedemên bi heywanan ve girêdayî" re wê, ew li mijarê bi wê rengê wê bihizirê û wê bixwezê ku ew ji rengê dîtbarîya rengê jîyankirina wan ew di wê temenê de xwe bigihêne wê fahmkirinê di derbarê wan de. Di derbarê bi hev re jîyankirina wan jî wê bi gotina 'bi tîrsa ji heywan û sawalên hov wê bidest bi hev re jîyankirinê wê bikin' re wê bi çavdêrîyên xwe yên ji dora xwe wê bigihîjê encamê û wê werênê ser ziman. Li gorî demokrit ev mirovên berê wê zimanê wan nebê, lê wê dageran wê çêbikin û wê, bi wan re wê bidest xwe hanîna li ser ziman wê bikin. Di dewama wê de wê bîne ser ziman ku wê, mirovên pêşî wê pirr zor wê bijîn û ne xwediyê ti fêdeyên ji jîyanê bin. ne xwediyê tiştên weke li xwekirin, di wê de jîyankirinê, ahlkirinê û deverên weke di wan de sawalan ji xwe re xwedî bikin û di wan de bijîn bin û ne xwediyê zanîna wan bin. Demokrit wan demên destpêkê ên mirovan weke demên bi ceribandin û şaşkirinê fêr dibin wê werênê ser ziman. Lê li gorî wê jî wê her gavên wan wê di wan de wê pirr zêde wê di wan de wê rê li kifşên nû wê vekê. Wê dema ku wan xwe sipertina şikeftan wê, fêkiyên ku wan dikarin biparêzên wê berhev bikin. Hêdî hêdî wê hertimî wê li ser ya dizanîn re wê zanînek din wê lê avabikin û wê bi wê rengê wê xwe bi wê re wê pêşbixin û wê bi wê re wê pêşve herin, li gorî demokrit.

Demokrit wê di dewama wê de wê dema ku ew li gerdûnê û fezeyê dihizirê wê di wê temenê de wê li ser temenekê bi hizrên xwe yên bi têgîna atomê ve girêdayî wê çerçoveyek fahmkirinê wê werênê ser ziman. Li gorî wî di wê demên destpêkê de wê, menên mazin wê nebin. Wê bi levketina atoman re wê rewşek tevlihev weke ya 'kaos'ê wê hebê. Wê li gorî ne tenê ji atomên piçûk biafirin bin. li gorî wî hinek dînyayên ku ew hin bi hin mazin dibin û hinek ji wan ên ku ew dirizin û diçin wê hebin. Hinek ji wan ne heyv û ne jî roj bin. Lê hemû wê di nava hev de wê bi wê rewşê wê pêşkevin û zêde bibin. Di wê temenê de wê bi mazinbûnê re wê hizrek demokrit a ji xwe zêdebûnê wê di awayekê de wê weke ku wê bi kirpênê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Li gorî demokrit lê her dînya wê destpêk û dawîya wê hebê. Demokrit ji aliyekê

din ve jî wê, di nava wê rewşa gerdûnî a bi levketinê re wê dûnyayekê wê li ya din bikeve û wê tûna bibê. Di wê temenê de jî wê bixwezê di asta giştî û mazin de wê hizra xwe ya kaosê bi temen bikê û wê werênê ser ziman.

Di rewşa hizrên demokrit ên weke li ser rewşa ku ew weke dûnya dûzrast li wê dihizirê û ankû wê gilover li wê dihizirê wê, ew di awayekê de wê, zêde rengê xwe wê di wê temenê de wê nedê dîyarkirin. Yan jî wê bide dîyarkirin ew hizrên wî zêde heta roja me newin. Lê di awayekê de ku wê ji demên sumeran û heta wê de jî wê, weke baweriyekê ku wê, mesopotamikî wê bawer bikin ku wê, dûnya weke dûzrast weke tepsiyekê bê wê di awayekê de wê weke hizrek gelemperî ku wê ji aliyên filosofên demê ve jî wê bi rengê li dijî wê hizrê newênina ser ziman wê, herê bikin û yan jî wê rastarast wê hizrên xwe di wê temenê de wê werênina ser ziman re wê herê bikin.

Di çerçoveya hizrên demokrit de wê weke ku mirov dikarê wê di serî de wê weke aliyekê wê kifşbikê wê çerçoveyek sazûmanî a hizirkirinê li ser temenekê rasyonal wê werina dîtin. Di wê temenê de wê di awayekê de wê, li ser kirinên xwe re wê çawa mirov wê ji yên xwe berpirsiyar bibê û wê çawa wê, di awayekê de wê bi encamên aqilê xwe, bi çêkerîyên wê re wê di rengekê de wê bijî û wê werênê ser ziman wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di hizrên demokrit de wê, di wê rengê de wê, li ser rewşên xwezayê wê, di awayekê de wê weke ku mirov dibînê wê hizrên wî hebin. Wê li ser rewşên weke yên bi rewşa xwezayê ku mirov wê di wê rengê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ê bixwe bi wê bihizirê. Di nava jîyanê de wê, heta wê demê wê mirov wê bi aqilê çawa dijî û çawa dikarê bi berdewamî bijî wê demokrit wê bixwezê ku wê fahmbikê û çerçoveyek wê ya bi hizirî wê dênê li holê. Li gorî gelek kesên ku wê, pênuşê li ser demokrit wê bidina xabitandin wê bênina ser ziman ku ew wê çavkaniya wî ku ew jî weke wî filosofek atomist bê wê xwe bi sipêrê Leucippus. Leucippus wê werênê ser ziman ku wê 'her tişt wê, ji atomên ku ew nayên beşkirin, di wan re nayê derbashûn wê ji wan biafirin bin. Leucippus wê hertimî wê di dema demokrit de wê navê wî were ser ziman û wê di gelek awayan de wê bi pêşxistina hizrên atomê ve girêdayî wê were ser ziman. Di dewama wê de wê, ji ber ku wê zêde agahi û dîrok di derbarî de wê nebin wê di wê temenê de wê, zêde wê newê kifşkirin ku wê kedên wê çiqas di pêşxistina felsefeya atomê û hwd de wê hebê, wê zêde newê zanîn. Lê weke ku wê bahsê were kirin wê bê gotin ku wê

bi navê 'sazûmana mazin a dûnyayê' re ku wê werê ser ziman jî lê wê ew wê tenê wê digotinê de wê bimênê. Lê bi teoriya atomê re wê 'sazûmana piçûk a dûnyayê' jî wê hertimî wê bi navê demokrit re wê were ser ziman. Theophrastus ku wê weke şagirtekê aristo û piştî wî re wê navê wî derkeve li pêş wê di nava hizrên xwe de wê gotinên weke 'kesê ku atom kifşkir Leucippus bê' wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê, di aslê xwe de wê çendî ku wê di derbarê hizrên wî de wê zêde hizirkirin wê nebê jî lê di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê leucippus wê weke zane û kesekê ku wê bi zêdeyî wê xwediyê bandûrek ku ew nikarê were înkarkirin wê were dîtin.

Ji hizrên Leucippus û heta demokrit û di dewama wê de li Theophrastus wê were dîtin ku wê mijare atomê wê weke têgihek bingihîn wê di awayekê de wê were dîtin û wê bi wê re wê di nava xwezayê û jîyanê de wê li wê were lê hiziririn. Teoriya leucippus wê li ser temenekê atomê ên nayên beşkirin lê weke qatkên bêhasab û sermedî bin wê werênê ser ziman. Li gorî Leucippus wê, atom hertimî wê di nava tevgerê de bê û wê bi saya wê tevgerê û berhevbinên wê wê hevgirtinên nû wê bibin. Leucippus wê li ser navê wê bê gotin ku ew hizirîya ku 'dûnya navende gerdûnê ya' wê werênê ser ziman. Çerçoveya têngîna teorikî a leucippus wê weke ku ew dihênê ser ziman wê, weke hemû tişt ji atoman dibê û wê, bêhijmar wê, kombinasyonên wê bibin. Bi têngîna wê ya vejenî weke bi 'elektronê' ku wê piştî wê, were kifşkirin wê, were pênasekirin ku wê, hê di dema Leucippus de wê, ew wê were lê hizirkirin.

Li gorî Diogenes Laertius Leucippus wê şagirtê şopdarê Parmenides Zenon bê. Têngîna 'mazinahiyê' a leucippus wê, bi wê têngînê bê ku wê weke hebûnek ku ew di wê der gihîştina bêhijmar qatkên bin. Di wê temenê de wê di nava ya mazin û piçûk de wê, di wê temenê de wê li ser temen û təkiliyekê bi nava ji ya mazin li ya piçûk û hwd re wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Li gorî wê, li ser hizrên Zenon ên bi têngîna 'nakokiyan' û ankû 'paradoksan' re ku wê werênê ser ziman ku wê 'tevger' bêderfet' bê wê bi wê re wê, rewşa atoman û weke her tişt ji atoman diafirê wê, li gorî ku wê bê hasibandin ku Leucippus ku ew weke şagirtîya wî kiriya wê li ser fêrbûnên xwe bi hizrên re wî bigihênê wê hizrê weke beremberê hizrên wî. Di çerçoveya hizirkirinên Leucippus de ku wê were hizirkirin li gerdûnê wê weke 'tam' û 'qat', û 'vala' û 'valahî' ku wê weke du alementên ku wê leucippus bihizirê ku wê ji wê afirîn bibê wê bê hanîn ser ziman. Li gorî wê têngîna leucippus wê, hem valahî û hem jî bûjena

hişk a di wê de wê, weke sermend bin û her tişt wê weke ji wan elementan wê biafirê wê, bê tefkirkirin.

Di mijara têtîna vegûharênê de wê zêdeyî wê weke têtînek razber li gorî bi wê rengê nerendinê ku wê bimênê wê, weke mijarek zêde razber û nayê fahmkirin wê bimênê ber ku ew wê weke ku wê bi temenê hizirkirinên parmenides ku wê di wê te de wê 'ya neyî' wê di wê de wê hebê. Ya neyî wê temenê de wê weke nîşanaka wê nebûnê wê di renekê ku wê parmenides li wê dihizirê di reng û têtînek elementî de wê weke ku wê li wê bihizirê. Argûmana Parmenides wê di wê temenê de wê tişt ku wê ji 'nebûnê wê bibê' ku wê bi wê re wê bihizirê wê, di çerçoveya wê ya hizirkirinê de wê, têtînenê weke gûharînê wê di renekê de wê li ser wê temenê wê weke têtînna zor ên ku ew werina fahmkirin wê bèn dîtin û wê di wê rengê de wê li wan wê were hizirkirin. Aristo wê dema ku wê bahsa teoriya Leucippus wê bikê wê bi têtîna 'leucippus ku wê di dînyayê de wê dihên vegûharin û tevger dikin seh, ku wê bi wê bihizirê ku wê hindik tişt di wê çerçoveya têtîna vegûharîner û tevgerî de wê hebin re wê bixwezê teoriyek hevgerî wê bi wê çêbikê.' Di têtîna atomi de wê gûharîn wê di dîmen de wê, pêkhwerê. Tenê ku wê xwe weke wê dînya dîtbar ku ew diafirênin bi şewayê weke kombasyonên nû wê, xwe bidina dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, têtîna Leucippus di renekê de wê çendî wê karibê di temenekê ku ew têtînek vegûhar herê bikê de wê, ew tenê di nerînê de wê li ser intûbayên me re wê weke têtînekê wê di renekê de wê bimênê. Wê dema ku wê bi qatka binî weke atomê ku ew ne vegûhar were dîtin wê di wê temenê de wê demê wê awayên wê yên ku ew diafirin wê ew bi wan kombasyonan li ser dîtbarîyek fîzyolojikî a ku ew dihê dîtin re wê, xwe bide dîyarkirin.

Lê di awayekê de wê, dema ku mirov li ser wê temenê re wê bihizirê wê ev teoriya atomê bi rengê ku ew dihê ser ziman jî wê di renekê de wê bikeve têtîn û renekê vajî rengê hizirkirina parmenides û hwd de jî. Minaq wê parmenides bi rengê hizirkirina werke 'atom, wê nebûn ya ku ew nîn a' wê di wê temenê de wê, beremberê wê, Leucippus li ser hizirên wî û Zenon re ku ew xwe perwerde dikê wê çerçoveyek hizirkirinê ku ew atom dibin kombasyonek neyî re wê werê hanîn ser ziman.

Di awayekê de wê dema ku wê çerçoveya hizirkirina Leucippus a atomê wê were lê hizirkirin wê, dema ku ew li wê dihizirê wê li ser dîmenê dîtbar û kombasyonên ku ew bi wê re dibin wê çawa di nava jîyanê de wê vegûharîn wê bi wan re wê bibê wê di wê rengê de wê li wê bihizirê.

Aristo wê dema ku wê rewşa kombinasyonê wê werênê ser ziman wê rewşa tîpên nivîsandinê wê minaq bide ku wê ji A'yê li Z'yê wê çawa wê hemû bi gûharin û wê, di awayekê de wê kombînasyonan wê bi gotinan û hwd re wê di dewama wê de wê bi ser xwe re wê bidina çêkirin. Cihêbûn di wê rewşê de wê hem ji her tîpê û pê de wê bibê û wê di awayê din û ankû dîmenê din de jî wê bi kombinasyonên bi gotinî re wê bibê. Aliyê din jî wê li ser wateyê re wê bi zêhnî wê di temenê salixkirinê re wê weke aliyekê wê yê din ê ku ew di wê de wê hebê û wê xwe bide dîyarkirin bê. Malissus wê çendî ku wê di rengekê de wê weke parmenides wê bihizirê jî wê têngînek têngînek valahiyê wê bihizirê weke bi 'pêwîstî'. Leucippus wê dema ku wê li atomê û têngîna wê dihizirê wê di rengekê de wê ew wê têngîna 'valahiyê a Melissus wê li wê bihizirê û wê, weke derpêşekê wê herê bikê bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, têngîna zenon wê di awayekê de wê, di temenê wê derpêşa Melissus de wê hebê. Zenon di hizirê ku wê dema ku wê, 'eger maziniyek li sermediyê karibê were beşkirin wê demê wê tevgerî wê nebê.' Li ser wê têngîne re wê, di mejiyê Leucippus wê dema ku ew li wê dihizirê wê, di awayekê de wê têngînek gûharîne wê di mejiyê wî de wê weke ku wê hebê. Lê ew di wê rengê têngîna atomî û kombinasyonên wê yên bi dîtbarî wê di wê de wê di awayekê de wê weke hebin. Beremberê wê têngîna Zenon wê Leucippus wê ragihênê ku wê atom wê hertimî wê di nava tevgerîyekê de bê. Ev têngîna tevgerîne wê, di awayekê de wê, bi dîtbarî temenê kombinasyonên ku ew bibin û pêvajoyên wan ên gûharênê ku ew bibê wê bibîne û wê werênê ser ziman.

Ev hizrên Leucippus wê di rengekê de wê weke ku mirov wê dibîne wê, di wê temenê de wê, di demên kevnera de wê bi zêdeyî wê bina temenê nîqaşekê. Weke ku mirov wê fahmbikê wê Aristo jî wê di wê temenê de wê tevli wan nîqaşan wê bibê û wê gotinên weke "atom çima tevgeriyê dikê, bi yek din tev levdikeve, li şûna wê sedema wê hebûna wê tevgerê ku ew ber çî heya wê ber ku wî ne hanîya ser ziman wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke ku wê rexneyê li leucippus û hizrên wî yên di wê warê de ku ew li ser temenê tevgera atomê dihênê ser ziman wê li wê rexneyê wê bigirê. Pirsra Aristo wê di wê warê de wê li ser tevgera atomê a li Leucippus wê ew bê ku 'ew tevgera atomê çima heya' wê, sedema wê çî bê wê bixwezê ku ew bi wê weke ku wê fahmbikê. Wê dema ku wê atom wê newina tûnakirin û gûharîn wê demê wê xosletên wan jî wê mihtemelen wê weke xwe wê bimênin. Di wê warê de wê, li ser têngîna atomê a leucippus wê Diogenes **Laertius** jî wê hizrên xwe wê werênê ser

ziman û wê bi gotina 'li gorî wê kosmolojiya leucippus wê bide dîyarkirin wê, dema ku wê komên atomê wê bihevve bibin wê ku wan girdapak ku ew dibê wê bi wê re wê, dûnya û kosmos wê biafirin. Ev jî wê were wê wateyê ku wê atom ji hev cihê bibin li gorî cûreyîyê xwe. Ji atomên di zivirin wê zerek biafirê, ya hundirê wê wê yên din wê hilde li nava xwe. Ew çendî ku ew di zivirê ew wê diafirênê û hêza zivirînê li gorî wê diafirênê. Hinekî din ku ew zêdetirî dizivirê ji agir dertê û ji wê jî stêr diafirin. Leucippus dihizirê ku wê roj wê di nava cemberê dervî wê de bê. Dûnya wê li ser wê temenê mantiqî wê li gorî dîtbarîyekê wê biafirin, dibin, mazin dibin û piştî demên xwe yên jîyankirinê wê êdî wê tûna bibin. Ev wê weke pêvajoyek bûyîn û nebûnê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman.

Di çerçoveya pergale hizirkirinê a Leucippus de ku mirov wê bihizirê wê ji aliyekê ve wê têgînek bi pêwîstinî wê xwe li ser awayekê bide dîyarkirin. Wekî din ji aliyekê din ve jî wê weke gogên logoyê ku ew her yekê ew hena û bi wê rengê wê, rengereg wê hebin wê di awayekê de wê, li wê bihizirê. Ji wê aliyê ve wê, di aslê xwe de wê weke ku wê ji rengê hizirkirina demokrit wê cihê bibê. Demokrit di awayekê de wê temenê hizirkirina xwe wê, di awayekê de wê, ji wê têgîna pêwîstinîya leucippus ku ew bi wê di çerçoveyek atomên nebeşker de dihizirê wê, di nava têgîna demokrit de wê ew atom wê bi temenê aqil meşandinê re wê weke hinekî ji wê têgîna pêwîstinîyê wê were lê hizirkirin.

Lê li vir wê ya ku wê, di awayekê de wê, mijara rengê fahmkirinê wê di xwe de wê weke ji aliyekê ve wê ji pêşketina vegûhar re wê bide girtin wê têgîna 'atoma nayê beşkirin' û ankû 'atoma nayê qatkirin' bê. Ev wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di wê temenê de wê bi wê re wê, ji aliyekê ve wê dikarê wê bi wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê çendî ku wê di wê temenê de wê bihizirê û wê di temenekê întîbayî de wê weke ku ew li ser têgînek weke 'ji yekê destpêkirin û ji wê kifşkirinên gerdûnî wê weke ku wê bibin' wê karibê were fahmkirin jî lê zêde nîşanaka wê di nava hizirkirinên wî yên ku ew bi navê wî dihên kirin û yan jî ew dikê û mana heta roja me wê zêde newê dîtin. Ber vê yekê wê, di rewşa hizirkirinên leucippus de wê, ev nûqte wê weke nûqteyek ku wê karibê li ser wê zêde manipulasyon jî di gelek awayên bi hizirkirinê ên li ser têgînen bi şêwayî û hwd re bi wê were kirin bibê.

Di mijare hizirkirinên Leucippus de wê dîsa wê weke ku em di nava hizirkirinên demokrit de dibînin wê têgîna valahiyê û atomê wê bi hev re

wê, derkeve hemberî me. Di dîmenekê de wê weke ku wê leucippus wê herê dikê. Di aslê xwe de wê, di dîmenê ku wê leucippus wê weke bi hizirkirinên xwe wê ji yêmn parmenides û ankû şagirtê wî Zenon wê cihê bibê jî wê di awayekê de wê weke ku ev nûqte bê.

Mijare valahiyê wê, di renekê de wê, dikarê wê ji du aliyan ve wê, hilde li dest. Ji aliyekê ve wê pêşî ji aliyê çerçoveya têtîna bûjene hişk ve wê, di renekê de wê, di awayekê de wê bi wê bihizirê. Ji vê aliyê ve wê, dema ku wê ew şêwayên kombasyonên ku wê leucippus wê li ser bi hevvebûna atoman û wê bi wan wê biafirê ku ew li wan dihizirê wê, di wê de wê, di dîmenekê de wê hebê. Her tiştê ku ew heya wê bi hacm, giranî û awayî wê hebê û wê, cihbigirê û wê xwediyê rewşek xwe ya darêjkî a ku ew bi wê dikarê were dîtin û derkkirin bê. Di wê rengê de wê, di renekê de wê, ew wê di wê temenê de wê, karibê were fahmkirin.

Aliyê din jî wê di temenekê ku manyatikî û ankû têtînek kişîna hêza lezê û hwd ku mirov dikarê wê bi temenekê fîzîkî wê li wê bihizirê wê bi hizrên leucippus re wê, rengê wê bi gotinên Diogenes **Laertius ku ew li ser kosmolojiya leucippus re dihênê ser ziman wê xwe bide dîyarkirin. Wê dema ku ew li ser têtîna kombasyonê nava atoman di çerçoveya têtîna gerdûnî a kosmolojikî de dihênê ser ziman wê bahsa wê bikê. Li gorî wê Diogenes Laertius wê werênê ser ziman ew hêza lezê a bi zivirînê û hwd wê, di valahiya gerdûnê de wê, temenê afirînên bi kombiînasyonî ku wê bibin wê biafirênê. Di mijare hizirkirinên li ser têtîna parmenides re ku wê weke ku wê li hizrên leucippus û heta demokrit wê were nerîn û wê weke ku wê piştê wê li ser wê temenê de wê weke ku wê aristo wê rexneyan bigirê wê li ser temenê wê têtîna valahiyê û hebûna ontolojikî ku ew bi wê re dihizirê bê. Aristo wê dema ku ew şîroveyan xwe li ser hizrên leucippus û ankû demokrit re dikê wê li ser wê têtîna hipoteze valahiyê wê, di renekê de wê, pênasekirinên wî li wer temenê bûjena hişk wê li wê bihizirê wê werênê ser ziman.**

Di çerçoveya têtîna atomê de wê, hizrên demokrit wê dema ku em li wê dihizirin wê di renekê de wê, di aslê xwe de wê çendî ku wê li ser temenekê atomî-bûjenî wê weke ku wê xwediyê renekê hizirkirinê jî bê lê wê di awayekê de wê aliyekê nedîyar di hizrên wî de jî wê hebê. Ew jî wê di wê temenê de wê, di mijare têtîna 'atoma nayê beşkirin' de wê xwe di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê, bide dîyarkirin. Ya ku wê heta ku wê ne tenê wê hizrên leucippus wê hizrên demokrit jî wê ji aliyekê ve bi kêleka wan ve wê bi hizrên Zenon û parmenides ve wê bide rex hev wê ev nûqte bê. Di wê temenê de wê têtîna gûharînê a ku ew wê

bi rengê weke li ser hebûna atoma nayê beşkirin re wê dihê ser ziman wê di renekê de wê weke ku wê, di wê rengê de wê, bê xwedyê têngînek gûharîner a li ser kombînasyonên ku wê weke leucippus wê bi wan bihizirê re jî. Di wê rengê de wê, hizrên wî xwe di renekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, dema ku wê atom wê newê beşkirin wê demê wê di xwe de wê, weke ku wê ne xwedyê têngînek gûharîner bê wê, li ser wê temenê wê bi wê re wê karibê were hizirkirin jî. Wê demê wê gûharîn wê tenê li ser rewşên kombînasyonên fizîkî ên ku ew dibin û hena wê tenê wê bi wan re wê di awayekê de wê weke ku wê bibê.

Ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirinn ku wê temenê hizira atomê a demokrit wê weke ku wê bi leucippus re wê bibê wê bi hizrên wî re jî wê di renekê de wê bikê ber nîqaşê de. Ya ku wê di wê temenê de wê di aslê xwe de wê weke nûqteyekê zayif a hizirkirina demokrit wê, ev nûqte bê.

Lê di awayekê din de jî wê, demokrit wê, li ser wê dîmenê ku ew dibê wê bi dîtbarî wê li ser wê re wê bihizirê û wê bi wê re wê, bi têngîna derkirin û fahmkirina wê ya bi wê re ku mirov bi aqilî wê hizirbikê re wê ew wê bibê û wê bi wê re wê bihizirê. Destpêka demokrit di felsefeya xwezayê de wê çendî ku wê giring bê wê di wê temenê de wê aliyên wê yên ne tem wê xwe di wê nûqteyê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Lê li vir wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê xate demokrit wê ji aliyekê ve wê weke ku wê çendî dîmenekê wê weke wê têngîna vegûhar ku em bi hizrên haraklit re wê dibînê wê di xwe de wê bihawênê bi temenê dîtbarî û kombînasyonên fizîkî wê, ji aliyê rewşa hebûna têngîna atoma nayê beşkirin re wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê ser ziman. Hizrên atomê wê ji aliyekê ve wê di aslê xwe de wê di mejiyê Zenon de jî wê ji aliyekê ve wê bina temenê nîqaşê. Zenon wê di felsefeya xwe de wê dema ku ew kûr dibê di wê de wê, nîqaşên 'beşbûna sermedî' wê di wê temenê de wê bîrê bîrê û wê bi wê re wê, li wê bihizirê. Di têngîna atomê de wê, çendî ku ew bi têngîna atomê re wê navê leucippus û demokrit wê di wê rengê de wê derkeve li pêş jî lê wê ev aliyê ku wê zenon wê bi wê re wê bihizirê wê weke aliyekê zêde giring ku wê karibê weke renekê din ê bi perspektîfî di mijare fahmkirina atomê de xwe bide dîyarkirin.

Bi gotînek gelemperî ku em di çerçoveya têngîna giştîya dema kevnera û şewaya wê de bêjin wê di renekê de wê, di wê temenê rengê hizirkirinê

de wê, were dîtin ku wê bandûra parmenides û hizrên Zenon wê ji aliyekê ve wê di wê temenê de wê were dîtin. Di aslê xwe de wê, têngîna atomê ku wê bi têngînek weke ya şibîna *logoyan* ku ew bi wê dihizirê û wê li ser têngînek 'nebeşbûyî' re wê fahmbikê wê ew wê di wê rengê de wê bide me. Demokrit wê di renekê de wê çendî ku ew li ser çerçoveya wê ya dîtbar û hevgirtin û bihevvebûna wê ve wê li wê bihizirê jî wê li hundirê wê atomê wê dema ku ew dihizirê wê weke 'nayê beşkirin' wê li wê bihizirê. Lê Zenon wê hê di dema xwe de wê, gûmanên wî weke ku ew li ser wê temenê wê hebin û ew di renekê de wê pirsên weke 'beşbûna sermed' û hwd re wê li ser wê temenê beşbûna wê û hwd re wê li ser hebûna tiştê mazin re wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, ev wê, di serî de wê, dema ku wê ew beşbûn wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê bibê wê demê Zenon wê, di wê rengê de wê, di wê de wê, zêdetirî wê weke ku wê xwediyê dîmenekê dîtbar a bi rewşa wê re bê. Lê ew aliyekê din jî bi xwe re dide dîyarkirin ku ew navaroka wê bi pêdeçûyina wê re wê di renekê de wê dixwezê wê di wê temenê de wê fahmbikê. Têngîna atomê weke 'logoyan' li wê hizirkirinê wê ji leucippus wê heta demokrit jî wê di wê rengê de wê xwe di awa û renekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê li ser wê temenê wê xwe bide dîyarkirin.

Li vir wê têngîna gûharînê li ser wê dîmenê hevgirtinê û awayên wê yên cihê re wê li wê were hizirkirin. Filosofê ku wê mijara vegûharênê wê weke ku wê di dîmenekê de wê xwe re wê bikê mijar haraklit wê li vir wê ji aliyekê ve wê giring bê ku mirov wî bibîr bikê. Di hizrên xwe de haraklit wê, têngînek vegûharênê a weke 'mîrov du caran xwe di heman çemê de naşoyê' ku wê werênê ser ziman wê, bi wê re wê têngînen weke bi têngînek destpêkî wê xwediyê hizra xwe ya gerdûnî bê. Ew wê weke ku wê mesopotamî û ankû êzdayî dikin di wê demê de wê çavkaniya wê agir wê bibînê û wê werke 'bûjena pêşî agir' wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Di wê rengê hizirkirina haraklit de wê, di wê temenê de wê, sînorek wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, xwe bi wê re wê, bide diyarkirin.

Felsefeya demên kevnera wê di dîmen de wê tenê wê bi dîtbarîyê re wê alaquadar bibê û wê nexwezê ew pêşî di wê de wê temenê wê kûrbûnê wê di deestpêkî de wê çêbikê. Wê pêşî bi temenê aqılmeşandinê re wê ew wê bikê. Di wê dîmenê de wê tiştên ku ew hena, awayên wan hevgirtinê, pêvajoyên wan ên gûharênê û hwd wê di wê rengê de wê weke aliyna

fektorna dîyardeyî ên giring ku wê li wan were hizirkirin û wê li ser wan re wê hizirkirin wê werê meşandin.

Li gorî haraklit wê hertişt wê di nava êgir de wê bi gûharê. Wê di rengê de wê weke ku wê mirov werênê ser ziman wê, mijare gûharênê a bi êgir wê di rengê de wê, di wê de wê çawa wê temenê hev girtinê wê bi wê re wê biafirênê. Haraklit wê hinekî wê weke ku wê bixwezê cewherê pêde herê lê ew xwe dixwezê li dîmenê bide girtin. Ber vê yekê wê, awa wê çawa wê biafirê û wê ji tiştê wê tişt çawa wê biafirê wê di dîmen de wê li wê bihizirê û wê li ser wê hizrên xwe di rengê de wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di mijare gûharênê de wê di nava êgir de wê bi wê rengê wê li wê bihizirê ku wê her tişt wê di nava êgir de wê bibê. Wê dema ku wê bi şawitê û wê winda bibê jî wê piştê wê xwe di awayekê de wê ji wê çûyinê wê biafirê. Her tişt wê di nava êgir de wê bigûharê lê tenê agir weke xwe dimênê bi nerîna xwe re wê di rengê de wê di wê temenê de wê werênê ser ziman.

Haraklit wê weke ku wê di awayekê cerbî de wê têkiliya halina bûjenê û agir wê bi hev re wê fahmbikê. Wê di wê temenê de wê, bi gotinê weke 'di astekê de wê, agir û bûjen wê vegeherîna li hev'. Di wê temenê de wê di rengê de wê, ew wê werênê ser ziman. Li gorî wî û hizirkirina wî jî wê ev vegûharênên ku ew di wê temenê de wê bibin û ankû dibin wê temenê gerdûnê jî wê biafirênin.

Di nava êzdayiyên mîtrayî, zerdeşt û heta yên piştê jî wê agir wê weke çavkaniya jîyanê, gûharênê û bi wê standina awa û darêjkên nû jî wê were dîtin. Di wê temenê de wê, dema ku wê di nava êgir de wê bi şawitê wê ew şawat wê ne weke şawatek ku wê bi temenî wê winda bibê wê were dîtin. Wê di dewama wê de wê, di rengê de wê, agir wê di wê temenê de wê weke çerçova û temenekê afrîner wê bi wê re wê bibînin wê di wê temenê de ew wê werênina ser ziman. Ev têngîna êgir a ku wê werênê ser ziman wê di nava felsefeya zerdeştîyê û dûalîsma wî ya hebûnê de wê, li ser temenê dijberîya tiştan li hev ku ew weke bi 'ahrîman' û 'ahûra mazda' re wê werênê ser ziman wê wê bê gihandin li temenekê felsefeyê. Di aslê xwe de wê ev temenê felsefeya zerdeştîyê wê di awayekê kosmolojikî de jî wê weke temenekê afrîner bê. Wê di wê rengê de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê were fahmkirin. Di aslê xwe de wê, ev têngîna weke ya 'şerê dijbern' wê di wê temenê de wê weke argûman, dîyarde û fenomenek ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê li ser temenê vegûharîna li hev û ankû ji hev bûna hev û yan jî bi du aliyên re xwe di

awayekê de vajî hev dana nîşandin re wê, werê hanîn li ser ziman. Hesinek wê dema ku ew hebê wê aliyekê wê bi demê re wê bixwezê wê bi ber rizîbûna wê ve wê bide kişandin û aliyekê wê weke di temenê hêza wê de wê weke bixwezê xwe bi wê rengê bigirê û li berxwe bide. Ev wê weke şerê dijberan a bi hevdû re jî bê di mantiqê wê têtîne de. Di dewama wê de wê dema ku mirov wê di renekê de wê bi wê re wê li wê dihizirê wê, ev wê, tişt ku wê xwe ji hev wê di wê rengê wê bi vergerîna li hev û wê bi wê biafirê wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê ku ew divê ku ew were fahmkiirn wê di wê temenê de wê were dîtîn.

Di felsefeya zerdeşt de wê têtîna 'gerdûn weke ji heyînên dijberî hev afirîya' re wê werênê ser ziman. Li ser temenê wê re wê çawa wê yekitiyekê wê çêbikin wê di têtîne de wê, êdî wê têtîna 'yek'ê wê di wê temenê de wê derkeve li pêş. Ev wê, parmanides wê di xwe de wê bi têtîna 'yek'ê re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê Zenon wê bi têtîna dijberan û hevgirtinîya dîyalektikî ku ew li ser têtînen xwe yên nakokîyan re wê werênê ser ziman re wê bêtê ser ziman. Di dewama wê de wê leucippus wê, di renekê de wê dema ku ew wan yekan dihênê ser ziman wê 'ew wê yeka parmenides wê ji wê yekîtiyê wê derxê wê bi têtîna gelekên re wê weke atomê û hwd re wê salixbikê û wê werênê ser ziman. Wê dema ku wê tişt wê hebê wê, hem weke yek wê hebê û wê di xwe de wê weke gelek jî wê hebê. Li ser wê temenê wê pêşî wê Zenon wê balêbikişênê li ser wê temenê ji hev beşbûnê. Wê heta ku wê ev beşbûn wê li ser wê beşbûnîya wê re wê heta kûderê û kîjan nûqteyê wê karibê wê bê kirin û ankû ew xwediyê rewşek beşbûnê a sermed a wê li wê bihizirê û wê bixwezê wê di wê temenê de wê di renekê de wê fahmbikê. Di dewama wê de wê, leucippus wê weke ku wê bi aqilmeşandinê wê li ser wê re wê bigihijê wê têtîna beşbûna Zenon. Wê bi wê re wê çawa ew wê bi beşbûnê wê ji xwe wê weke zêde tişt wê bibê û wê bi wê re wê bibê gelek wê bi wê re wê li wê bihizirê. Her beşbûn berî ku ew bibê wê di rewşek weke ya hevgirtî û yekîtiyekiyekê de wê dîmenekê wê bi xwe re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin li berçav. Kevirek wê dema ku ew pêşî yek qat û hê ku ew ne hati beşkirin wê ew wê weke hevgirtinek wê ya bi darêjkî û hwd a di wê temenê de ku ew bi wê heya wê were dîtîn. Di dewama wê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Lê li vir wê jî mirov dikarê wê didewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare tiştê wê, di wê rengê de wê, fahmkirina wê di wê temenê de wê, were lê hizirkirin. Têtîna beşbûnê a ji hev wê, di mejiyê Zenon de

wê weke tênginek kûrbûnê a di tiştê de bi wê beşkirina wê dem bi dem û pêvajo bi pêvajo a ji hev jî bê. Wê di wê temenê de wê were dîtin. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, têngîna dîyalektîkê a Zenon wê di wê rengê de wê, li ser wê beşbûnê wê di dewama wê ya hev de wê, dema ku mirov li wê dihizirê wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Ji pêvajoya têngîna 'yek' a parmenides û heta têngîna 'beşkirina sermed' a Zenon wê di wê temenê de wê pêvajoyek hizirkirinê wê li ser navaroka tiştê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê nûqtayê de wê Leucippus li wê bihizirê ku ew tişt wê, beş bibê wê, di wê de wê temenê beşkirinê wê bi atomî û ankû weke 'qatkên piçûk' û yan jî wê weke 'toz' û hwd wê hebê. Ew wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê, êdf ew wê, weke nûqte û ankû weke qatkên binî ku ew bi wê hev diafirênin wê bi wê re wê li wê bihizirê. Tişt wê di wê temenê de wê dema ku wê di wê rengê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê di rengekê de wê, weke ew beşkirin wê temenê wê bi mantiqî bi wan qatkên binî re hebê. Ji xwe wê weke ku ew dikarin di wê temenê de û ankû di temen û awayekê din de werê qatkin.

Di wê pêvajoya fahmkirinê wê çendî ku wê têngîna Zenon a beşkirin û ankû bi têngîna 'beşkirina sermedî' wê di dîmenê weke pêvajoyek wê ya navîn a fahmkirinê de wê cih bigirê jî lê wê di reng û awayekê din de wê, dema ku em wê têngîna Zenon wê bi serê xwe wê li wê dihizirin wê di dîmenekê din de wê têngîhekê wê bide me. Ew jî wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê xwe wê bide dîyarkirin. Wê ew têngîna weke ya 'qatka binî a nayê beşkirin' ku ew li wê dihizirê wê bi hizra Zenon re ku wê li wê were lê hizirkirin wê weke ku wê hizra Zenon wê li wê bi gûman wê binerê wê dîmenek wê bi xwe re wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Zenon wê di wê pozisyonê de wê bi hizira xwe beşkirinê û bi gûmana heta kûderê ew dikarê beş bibê ku ew li wê dihizirê wê dîmenekê din wê bi xwe re wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Leucippus û demokrit wê di wê temenê de wê, di dîmen û awayekê de wê, felsefeyên xwe wê weke ku wê mirov ji gotinên wan ên heta roja me mana mirov fahmdikê ku wê li ser temenekê wê kombînasyon, hevgirtin û yekîtiya tiştê ku ew bi wê re weke bi darêjkî heya wê li ser wê re wê di dîmenekê de wê weke ku wê bihizirê bê. Ev wê weke aliyekê wê yê dîmenî ê ku mirov wê ji aliyekê din ve jî wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de mirov dikarê di dewama wê de wê, di vê nûqtayê de dîsa têngîna vegûharinê a li ser hebûnê û tiştê a haraklit wê bibîr bikê.

Minaq wê gotina ku wê haraklit wê werênê ser ziman wê warê de wê di wê temenê de wê bi wê re wê, weke gotinekê wê têtînekê wê bi xwe re wê bide me. Ev gotina wî ya bi rengê "girêdan, tevî, yên ne tevî, yên bi hev re sekin in û yên cihê sekin in, ya bi hev re hafî gotin û cihê hafî gotin, ji her tiştê yek û ji yekê her tişt, ..' û hwd wê weke gotinek ku wê di wê temenê de wê, di mantiqê hev girtina bi wê rengê wê kombinyasyona hev girtiniya bi hizra leucippus re ku mirov wê dikarê kifşbikê wê bi wê re wê di reng û dîmenekê de wê karibê têtîh û fahmkirinekê bide me. Haraklit wê li ser temenekê bûjenî wê xwe bi sînor negirê di hizirkirinên xwe de. Wê di wê temenê de wê ew di hizirkirinên xwe yên felsefeyî de wê derkeve wê çerçoveya hev girtinîna dîtbar û bûjenî ku ew bi sînorê wê yê hebûnî re ew di jîyanê de heya. Gotinên wî yên weke 'yên nemir bimirinê, yên bimir di nemiriyê de dijî. Yek wê, mirina xwe di yê din de wê bijî, yê din jî wê wê di jîyane yê din de wê bimirê' û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li gorî wê her tişt di harikê û diçê. Ew di awayekê de wê weke temenê tevgerê ku wê minaq weke êgir bibînê wê di ti kêliyê de wê weke ne sekinê wê bînê ser ziman. Yanî wê hertimî û her kêliyê wê bi tevger bê û di hebûnek tevgeriyê de bê.

Di wê temen de wê, di wê rengê de wê, "tişt wê, hem xwe bê û hem ne xwe bê" wê di wê rengê de wê, weke rengê hizirkiriina xwe ya bi hizra haraklit wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, di wê dîmenê dîtbar ê tişt de wê, ew di nava wê awayê vegûhar de wê, bihizirê û wê pêde wê di awayekê de wê bixwezê ku ew herê.

Di fahmkirina gûharênê a haraklit de wê, tişt wê, di awayekê xwe de wê hebê û wê ew awa wê dema ku ew hertimî di pêvajoyek gûharînê de bê wê, hertimî wê ya di encama wê gûharînê de wê di dem û kêlika wê ya pêş de wê bibê wê ew wê, bê ew. Lê ew jî wê li wir nese kininê û wê, ev wê hertimî wê bibê. Ev wê weke pêvajoyek xwe dana domandinê a nbi dîmen, awa û darêjkên cihê ku ew di dewama hev de heta ku ew gûharîn bi hebûnî û temenekê hebûnî hebê wê ew jî wê bi wê rengê wê bibê û wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bide domandin û wê hebê.

Di wê çerçoveyê de wê ev pêvajoya heyînê a ku ew li wê dihizirê wê di wê temenê de wê li ser wê çerçoveya wê re wê bi wê re wê li wê awayê wê yê kombinyasyonî wê bihizirê. Ew awayê fîzîkê ku ew heya wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê, di dewama wê de wê li ser pêvajoya hizirkirinên

haraklit bihizirê wê, di çerçoveya pêvajoya bûyîn û gûharînê de wê, têngîna 'logosan' ku wê leucippus û piştire demokrit jî bi awayekê kirpendiya wê di wê temenê de wê, bi hizra haraklit re wê di wê temenê de wê xwe bide dîyarkirin. Gotina 'logos'an wê dema ku wê were tefsirkirin wê karibê di gelek wateyên weke yên bi aqil, hizir, hizirkirin, wate, ya heyî weke naqşeyek zêhnî li ser wan aliyan û hwd re jî wê karibê dîmenekê bi xwe re bi fahmkiriina xwe bide dîyarkirin. Têngîna 'logosê' wê vêcarê wê di nava hizrên haraklit de wê weke 'destûra gûharînê' wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin û wê derkeve hemberî me. Di dîmenekê de wê weke 'destûrek gerdûnî' ku wê her tişt, pêşveçûn, bûyîn û nebûyîn ku wê li gorî wê bibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Gotinên weke 'agir jî wê li gorî rêgezê ji nava xwe wê bibê û wê hebê' re wê, li ser wê temenê re wê, di rengekê de wê were ser ziman. Haraklit wê bi têngîna 'logos di herkesek wê hizirkirina hevbeş a. Lê herkes weke ku ew bi xwe û bi serê xwe bi teybetî dihizirê ew di xwe de dijî û wê hîs dikê.' Di wê temenê de wê, minaq agir ku wê çawa wê, tiştêk weke dar ku ew hat avêtin li navê wê bi awayekê ji xwe cihê bûnê û bi bûna tiştêkê din re wê bibê wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, tiştêkê ku wê dema ku ew hat cem êgir wê çawa wê reng bigûharênê û dema ku ew ji êgir hat dûrkirin wê dîsa wê reng bigûharê wê, bi wê minaqe wê re jî wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Haraklit logosê wê weke têngîna aqilê hevbeş wê werênê ser ziman. Haraklit wê di wê temenê de wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku kesê ku ew bixwezê li gorî aqil biaxifê li wê destûra wê bi awayekê jidahi li wê bixwe bigirê û bihizirê. Haraklit wê destûra kifşkirinê wê di temenek xwûdayî de wê werênê ser ziman û wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê gotinên weke 'hemû destûr ji ya xwûdayî hîm digrin. Destûra xwûdayî her tiştê weke dilê xwe dide dîyarkirin. Bi hebûna xwe wê têra hemûyî wê hebê. Li ser wê temenê wê dema ku haraklit wê bahsa wê bikê ku wê gerdûn jî wê li gorî wê destûra logosê ku wê bi rêve herê wê werênê ser ziman. Lê wê di awa û rengekê de wê gazincên xwe jî wê bikê û wê bînenê ser ziman ku wê çendî gerdûn wê bi destûra logosê wê were bi rêvebirin jî mirovan ew fahmnekiriya.

Haraklit wê li ser wê temenê wê dema ku ew li tiştê û heyînê û hwd dihizirê wê goitina 'her tişt dîtbar a' wê weke têngînek rêgezî a temenê fahmkirinê wê werênê ser ziman û wê bi wê bihizirê. Li ser wê gotinê gotinên weke 'ên herî bi zane ku ew bi xwûdê re were berember hevkin wê weke zane, weki din jî ji aliyê xweşikati û tiştên ve wê weke

meymunekê wê bimênê. Meymûnê herî xweşik ku ew bi mirov re were şibandin li hev wê nexweşik wê bimênê.' Di dewama wê de wê, gotinên weke 'ava bahre hem paqij û hem lewitîya, masi ku ew vexwûn wê biwan wê weke ya xilasîyê, bo mirovan nayê vexwartin û dikarê bibê sedema mirinê' jî. Di wê temenê de wê, ew wê, bixwezê ku ew têngîna xwe ya 'dîtbarîyê' ku ew bi wê dihizirê wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê haralit li wateya gotinên weke yên başîyê, xirabîyê, rastîyê, şaşîyê, dadîyê, bêdadîyê û hwd ku wê weke têngîna dîtbar bin wê di wê temenê de wê, bêtê ser ziman.

Li ser wê temenê wê zanîn wê temenekê dîtbar wê di jîyanê de wê biafirênê û ew temenê dîtbarî wê ji aliyekê ve wê temenê vegûharîn û pêşxistinê a bi destpêkê nirov û hwd wê bi wê re wê di rengekê de wê biafirênê. Zanîn û dîtbarî wê di awayekê de wê li ser temenekê hizirkirinê ku wê bi tiştê ku ew dibîne û weke wê ku ew were dîtîn wê bi wê re wê di levkirina wê û hwd de wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di mijare zanînê de wê dikarê fahmbikê ku wê zanîn wê di temenê fahmkirina wê de wê, her tiştê ku mirov wê fahmdikê wê li gorî demokrit wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê fahmkirinê wê xwediyê çerçoveyek hizirkirinê wê bi wê re ku ew were fahmkirin bê. Di aslê xwe de wê temen û çerçoveya jîyanê wê di wê rengê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê a ku mirov wê di rengekê de wê fahmbikê bê. Li ser wê temenê zanînê wê, temenê fahmkirinê wê dema ku wê haraklit wê li wê bihizirê wê ji aliyekê ve wê bi ya vaji wê re wê li wê ya rast wê bixwezê wê bihizirê û wê fahmbikê. Minaq wê gotinên weke 'bo başî hebê nebaşî, bo rohni hebê tarîti, bo têrbûn hebê bîrçîbûn û hwd wê pêwîst bin. Di wê temenê de wê, têngînek dûalîteyî a ku ew bi wê rengê li ser temenekê epistemolojîkî ew bi wê dihizirê wê bêtê ser ziman. Têngîna epistemolojîkî a haraklit wê li ser wê temenê wê bi temenekê zanînê re wê xwe li ser awayê fahmkirinê ê rewşî re wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê rengê hizirkirinê de wê, tiştê ku mirov wê bi wê fahmbikê wê ew wê hebê. Di wê temenê de wê, tiştê ku mirov wê weke başîyê zanibê wê bo ku mirov zanibê ku wê nebaşî çî bê. Bi wê rengê ku mirov zanibê rohnî çî ya wê, mirov zanibê ku reşî û ankû tarî çî ya wê zanibê. Bo zanibê têrbûn çî ya wê, bi wê re wê birçîbûnê û hwd zanibê. Ev di wê temenê de wê, rewşê bi hev fahmkirinê wê mantiqê hizirkirinê ê haraklit wê di temenê xwe gihandina şewayekê fahmkirinê ê derpêşî de wê çerçoveyek fahmkirinê wê bi xwe re wê biafirênê.

Felsefeya haraklit wê, di wê rengê de wê têngîna derpêşîyê û ya derkkirinê wê di zikhev de wê bi hev re wê, di awayekê de wê bikarbên werina fahmkirin. Li ser wê temenê haraklit wê têngîna xwe ya dîtbarîyî bi teorikî li ser temenekê gelemperî û gerdûnî wê bixwezê wê werênê ser ziman. Di mijara têngîna teoriya dîtbar a haraklit de wê, çerçoveyek fahmkirinê ku ew bi wê dixwezê li ser temenê vegûharîna li hev a tiştê bi wê werênê ser ziman wê, di wê temenê de wê, hebûn û bûyîna wê bi wê bixwezê salixbikê. Haraklit li ser wê temenê wê dema ku ew bahsa bûyîn û hebûna mirov dikê wê, li ser temenê agir, av û axê bi temen bikê û wê werênê ser ziman. Av ku ew diçê di axê de wînda dibê, ax di avê de jevdiçê û wînda dibê û hwd re wê, werênê ser ziman. Têngînek gîyanî a haraklit heya û ew wê bi temenê weke 'gîyan ji êgir bûya' wê werênê ser ziman. Di laş hebûna bûna agir wê weke gîyanê wê weke bûyîna bûharê bi nême' re wê werê ser ziman. Li gorî wî jî wê gîyane herî baş a bi zane wê ya zûwa bê. Ew di awayekê din de jî wê dema ku ew mirovan şîrove dikê wê bi têngîna weke çendî ku wan logos fahmkir wê bina bi zane û wê heta ku wê bina bixwe. Di dewama wê de ew, heta ku ew fahmnekin wê weke kesna di nava komê de wêbi têngîna kerî dijîn wê lê binerê û wê di wê temenê de wê, bibê xwediyê nerînek rexnegir a di wê temenê de li hebûna mirov.

Li gorî wê mirov wê, dema ku ew ber ku logosê fahmenkê wê bê weke kesekê ji kerîya girseyê ê ji rêzê. Ber vê yekê wê, ew weke ne mazinbûnekê wê ew wê bînekê ser ziman. Di rengekê de wê mazinbûnê weke ku em ji wê têngîna wî fahmdikin wê di fahmkirinê de wê bibînê.

Li ser wê temenê wê weke ya ku ew zêde giringiyê didiyê de wê, zanîn bê. Ew wê weke tiştê bi qiyamet û ser her tiştê re wê dibînê. Di dewama wê de wê, bînekê ser ziman ku wê 'zanîna zelal wê weke ji êgir bê' wê werênê ser ziman. Li gorî wê çendî agir û têhna wê di di û hebûna me de heya em ewçendî bi zane na. Di wê rengê de wê, li gorî wê têngîna haraklit wê, pîvane zanîna me wê hebûna pîvane agirê di me de bê.

Haraklit wê dema ku ew bahsa zanîne jî dikê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman û wê bêjê ku 'bûna kesekê bi zane wê weke bûna xwedî pîvan bê. Zanebûn ew a ku mirov gûh bide xwezayê, ya rast bînekê ser ziman û ya rast bikê bê' wê werênê ser ziman. Li gorî wê, ew di dewama wê de dihênê ser ziman ku wê 'zanîn tek bê, zanîna ku her tiştî bi her tiştê re fahmdikê wê zanibê' wê werênê ser ziman.

Di têngîna haraklit de wê dema ku mirov hinekî li ser wê dihizirê wê dibînê ku ew têngîna zanîne wê weke bi temen û têngînek xwezayî wê li wê

dihizirê wê, dixwezê wê fahmdikê. Wê mirov ji kû fahmdikê? Ji wê gotina wî ya bi rengê "ne min, bi bihistina logosê ku wê her tişt 'yek' bê wê fahmbikê" re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê ew li ser mirov û çavkaniya xwe ya mirov re wê dihênê ser ziman û dibêjê ku 'zanîna mirov bi sînora, di kesê herî zêde bi fêr de jî wê ya ku ew dizanê wê ji zanekê wê derbas nebê.' Di mijara zanîna de wê haraklit wê di wê rengê de wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê a ku mirov wê li ser wê temenê wê fahmbikê bê.

Ji aliyekê din ve jî wê zanîna haraklit wê mirov divê ku wê ji du aliyan ve wê fahmbikê. Yekê wê ji aliyê rengê nerîn û hizirkirina wî ya xwezayî ku ew bi wê di temenê felsefeya xwezayê de dihizirê bi wê hizrên xwe dihênê ser ziman bê. Ji aliyekê din ve jî wê weke nîv bi nîv wê li ser temenekê weke ya rêgezên gîyanî, 'xwûdayî' û rêgînên gerdûnî ên tek weke destûrî ku ew bi gotina 'logosê' bi nav dikê û hwd re wê fahmdikê. Di temenê wê hizirkirinên xwezayî de jî wê bixwezê ku wê têngîna logosê wê ji aliyekê ve wê fahmbikê. Li vir ya giring wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin wê li ser temen û awayekê rasyonel ku ew bi fahmkirin, zanîn û zanîn û dîtbarîya wê re bigihijê fahmkirinê wê dîmenê wê dibînê.

Di hizirkirinên haraklit de wê nîv bi nîv wê derpêş wê derkevina li pêş. Çendî ku wê bi derkî wê bi çavêdêrîyên xwe wê xwediyê renekê fahmkirinê jî lê wê ji aliyekê din ê aqil meşandinê de wê, şewayekê derpêşî wê bi wî û hizirkirina w re wê xwe bide dîyarkirin. Wê demê wê ev hardû alî wê li ser temenekê rasyonel wê çawa wê werina fahmkirin wê weke mijar û aliyekê din ê bi hizra haraklit re ku wê derkeve li pêş bê.

Di mijara fahmkirina haraklit de wê, mirov dibînê ku ew hin bi bi hin li ser wê temenê wê, di renekê de wê, mijara rengên mirovan ên weke dihizirê. Li ser wê temenê gotinên weke 'kesên derewker, ne rast û hwd wê rastî wê wan her carekê wê bigirê' re wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê dema ku wê, haraklit wê, ji wê rengê fahmkirina wî mirov bixwezê bi derhanînekê xwe bigihênê têngînek fahmkirinê a rewîstî bi hizirkirinên wî re ew wê, di wê temenê de wê li ser zanîna re wê ew wê bibînê û wê werênê ser ziman. Ew zanîna weke bi resta pîvanê û sîyanê re wê dihênê ser ziman. Li ser wê temenê wê kesên ku wê di wê temenê de wê ji hev cihê bikê wê, kesên ku wan logos fahmkiriya û wê dikarin derkbikin û yên ku ew nikarin wê derkbikin û fahmbikin wê di wê temenê de wê li ser temenekê zanîna wê di temenê gotina gotina xwe ya

zanînê de ku ew dihênê ser ziman wê di renekê de wê rengê gotina rewîstê ku mirov li ser wî û hizrên wî re bifahmbikê wê bide dîyarkirin.

Haraklit wê armancek wî hebê wê dema ku ew mirovan di wê temenê ew qatagorize dikê. Wê çawa wê li gorî logosê bide jîyankirin û bigihênê li fahmkirinekê. Di nava jîyanê de wê, dema ku ew bahsa fahmkirina logosê dikê wê li gorî wê jîyankirinê wê weke pîvane wê ya bi fahmkirinê dibînê. Gotinên weke 'bi têgihiştina logosê û li gorî wê têgihiştina wê jîyankirinê wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê, bide dîyarkirin û wê werênê ser ziman.

Di renekê de wê, ji wê gotina 'logosê' wê çawa û wê çî wê were fahmkirin wê di aslê xwe de wê, di çerçoveya hizirkirinên haraklit de wê mihtacî fahmkirinê bê. Çendî ku wê di şîroveyên xwe de wê weke aqil, fahmkirinê, wate û hwd wê werênê ser ziman jî lê wê di hin gotinên xwe de wê weke bi rengê 'erka aqil ew a ku ew logosê fahmbikê bê' re ku ew dihênê ser ziman wê, ev têgîn wê întûbayê wê bide me ku ew logosê wê weke têgînek dervî aqil wê weke destûrekê, hebûnekê, yekekê û hwd wê dibînê wê were fahmkirin. Li ser wê ew êdî dibêjê ku kesekê ku ew logos fahmkiriya wê li gorî destûr û pîvane wê di kirin û çalakîyên xwe de wê pîvanê derxê li holê.

Li ser wê temenê wê armanca wî gihandina mirov li fahmkirina logosê bê. Wê ev weke armancek astbilind a jîyanê a tekanekê bê di hizirkirina wî de. Armanca giştî bi zanebûn bûn, gihiştina rastiyê û li gorî wê jîyankirinê bê. Ew di dewama wê de wê heta ku wê li ser rewşên weke dilxweşiyê û hwd re wê gotinê wê di wê rengê de wê bi lêvbikê û wê werênê ser ziman ku wê bê ku 'dilxweşî ew a ku mirov ya rasti zanîbê û li gorî bijî re wê bê bi dest xistin.' Di wê temenê de wê, li gorî wî gihiştina dilxweşiyê wê, bi gihiştina rastiyê û hwd re wê, di renekê de wê weke ku wê bi wê ve wê girêdayî bê. Ew di derbarê dilxweşî û hwd de wê, hizrên wî hinekî cihê bin. Minaq wê, ew bînenê ser ziman ku wê dilxweşî wê çavkaniya wê ne hazên laşî bin. li gorî wî li dijî xwestekên xwe û hwd sekin in û bûna xwedî pîvanekê re wê mirov wê di renekê de wê weke ku wê bigihîjê li wê bibê.

Di dewama wê de ew wê dihênê ser ziman ku wê li dijî xwestekan sekin in wê hinekî wê bi hêz bê. Lê her kirin jî wê berdêla wê gîyan wê bide' re wê werênê ser ziman. Wê dema ku ew di wê temenê de wê dihizirê wê gotina 'divê ku mirov li gorî destûrê tevbigirihê' wê werênê ser ziman. Lê ev gotina haraklit a li gorî destûrê tevgerîn wê ne di wê temenê de ku wê, tîranek û ankû rêveberek wê destûrekê dênê ku wê li

gorî wê bijî û wê herê bikê wê ew wate wê derkeve. Wateya ku ew bi wê dihizirê wê li gorî rasttîya gerdûnî, mirovê, û hwd bê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê mriov dikarê wê di dewama hizrên haraklit de wê bi wê re wê bi kortasî wê werênê ser ziman ku ew mijara rengê jîyanê û hebûna zanîne a ku mirov wê dizanê wê di awayekê de wê, bi pîvanî wê di rengekê de wê weke ku wê xwediyê ahengek levkirinê bin. Mirov wê, di wê temenê de wê, dema ku wê dihizirê wê, di wê temenê de wê, ew wê, destûrek ku wê li gorî wê were hizirkirin wê hebê û wê ew destûr ku gotin di cih de bê wê weke 'destûrek jîyanî' ku wê li gorî wê bi zanebûn û li ser wê re xwe gihandina fahmkirinê û bi wê re jîyankirinê wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê werênê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê mirov dikarê wê, bi wê re wê fahmbikê ku wê mijare zanîne wê di wê temenê de wê, weke astek gihiştina bi wê jîyanmkinê wê bibîne. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di aslê xwe de wê, li ser temen û awayekê hizirkirinê wê bi wê re wê zanîne wê, bi têngî û destûra logosê ku ew dihêne ser ziman wê, bi wê re û bi rengên şîroveyên xwe yên ku ew li ser wê re dikê re wê bixwezê ku ew werênê ser ziman. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê, di rengna şîroveyên xwe de wê, logosê wê weke zanîna ji xwezayê ku mirov wê derkdikê, fahmdikê û digihijiyê de wê, li ser fahmkirinê, hişkirinê, bi watelêkirinê û zanîne û hwd re wê di dîmen û awayekê de wê weke ku wê bixweza werênê ser ziman.

Di felsefeya haraklit de wê zanîne wê di wê temenê de wê li ser temenê fahmkirinê bi temenekê li ser fahmkirinê re jîyan wê bi wê re wê derkeve li pêş. Bi zanebûn wê weke bi xwebûn û di derbarê jîyanê de bi hişbûn wê di rengekê de wê bi felsefeya wî re wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, haraklit wê şîroveyên ku ew dikê mirov ji wan dikê ku ew têngîna logosê di wate û rengê mantiq û çerçoveyek dîtîni a rasyonâlî di zikhev de ku ew fahmdikê wê bi wê re wê, weke ku wê bi temenekê fahmkirinê wê werênê ser ziman. Ji xwe wê di demên hemdem de wê, wê gotina 'logosê' ku wê di awayekê de wê bi têngînek mantiqî wê were şîrovekirin, fahmkirin û hildan li dest û ankû weke mantiqê beremberê bîrhanîna gotina logosê wê ji aliyekê ve jî wê çavkaniya wê ev rengê hizirkirina haraklit bê.

Her çendî ku wê têngîna mantiqê li ser hin rêgezên wê yên weke bi hev di ahengê de û ankû ne di nakokiyê de' ku wê were ser ziman jî lê wê, di

ji aliyekê din ve jî wê di çerçoveya haraklit wê di gelek awayan de wê weke kirdeyek zêde dîyar wê xwe di temenê rengên fahmkirinên wê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê dema ku haraklit wê têngîna xwe ya gerdûnê wê werênê ser ziman wê bixwezê ku ew li ser temenekê ku ew dikarê wê bide fahmkirin, û bi ghiştina zanîna wê re ku ew wê werênê ser ziman de wê, di wê temenê de wê bixwezê ku ew hinek têngînên bi derpêşî li ser wê temenê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, haraklit wê xwediyê têngînek gerdûnî a sermedî bê. Lê ew di wê temenê de wê, li ser renekê hizirkirinê bi rengê di nava dîngûya bûyîn û tûnabûnê de ku ew li wê dihizirê wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê ew dixwezê wê werênê ser ziman û wê bide fahmkirin ku wê gerdûn wê, di wê de wê, pêvajoyên wê yên bûyîn û tûnebûnê wê di zikhev de wê, bibin û wê gerdûn wê li ser wan re wê xwe di awayekê de wê bi sermendî wê bide domandin. Li ser wê temenê ew dihizirê û wê bi wê re wê dihênê ser ziman û dibêjê ku 'gerdûn wê di hinek deman de ku wê hebê û di hinek deman de ku wê nebê' re wê xwediyê wê domîna xwe ya sermedî bê.

Wê dema ku mirov li rengê hizirkirinên haraklit dihizirê wê dibînê ku ew xwediyê renekê hizirkirinê ê gerdûnî a weke bi carekê bûya bê. Li ser wê temenê ew bi wê dihizirê û ew hizrên xwe yên li ser gerdûnê dihênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di hizra xwe de wê, têngîna gerdûnê wê, di wê rengê de wê di pêvajoyên wê yên bûyîn û tûnabûnê û cardin bûyînê û hwd de wê di renekê de wê bi wê re wê xwe di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Li ser temen û bandûra haraklit wê dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê bandûra wê bi zêdeyî wê li demên hizirkirinê ên piştî wî bibê. Di awayekê de wê heta ku wê hizrên sokrat ên li ser bûyîna gerdûnê wê di renekê de wê, bê dîtin ku wê bandûra haraklit û hizrên wî di wê temenê de wê li lê wê hebin. Weki din wê hizrên haraklit ên li ser temenê dîtbariyê wê, di awayekê de wê bandûra xwe wê li sofîstên demê û skeptîstên ku wê di wê demê de wê bijîn û wê piştî wê werin jî wê bibê. Têngîna dîtbariyê wê bi temenekê zanînê wê haraklit wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê bi temen bikê di nava zanînê û rengê fahmkirnê de. Stoayi wê, di renekê de wê, li ser temenekê zêhnî wê hizrên haraklit wê, ji xwe re wê, di renekê de wê bikina bingih û li ser wan re wê di renekê de wê bihizirin.

Ji aliyekê din ve jî wê, di aslê xwe de wê, bandûra hizrên haraklit wê, di awayekê de wê, di çerçoveya hizirkirinê a bi dîtbarî de wê, di nava hizrên sokrat û heta hinekî jî wê platon de wê were dîtin. Lê dema ku platon mijare di kûrbûna îdeayan de ew dikê wê, ji wê dûrkeve. Li ser wê temenê kûrbûna xwe wê têngîna xwe ya welatî a pirtûkê wê biafirê û wê weke wê Karl Popper jî wê werênê ser ziman wê li ser wê temenê bi temenekê zêhnî wê bi ber awayekê toteriter ve wê, biçê. Li ser wê temenê wê, dema ku wê platon wê şîroveyên xwe li ser welat û civakê wê bikê wê, gûharîn û xirabûn ku wê bê temenê têkçûn û rûxînê wê, di demên hemdem de wê, minaq Hegel wê di hizrên xwe ku ew nûqtaya hizrên platon şîrove dikê wê vajî wê li ser temenekê di wê nûqtayê de wê werênê ser ziman û wê bi temenê gûharîn û xirabûn wê nikaribê bibê temenê rûxînê wê werênê ser ziman. Hegel di wê nûqtayê xwe wê mantiqê xwe wê li ser temene 'tez' û 'antitezê' wê ava bikê û wê di dewama wê de wê çawa wê bi 'sentezê' wê bi encam bibê wê bi wê re wê di rengekê de wê re wê werênê ser ziman. Popper wê dema ku ew beremberê wê, bahsa têngîna welatîtîya platon dikê wê bi gotina 'ne welatîyek pêşarojê ya, welatiya sparte ya' ku wî hanîya ser ziman. Wê weke ku wê dema ku em li ser têngîna dîyalektikê re wê werênina ser ziman ku wê çaqwa marks wê bi gotina 'min dîyalektika hegel rûnand li ser lingên wê' wê, bi heman rengê wê hegel wê bê xwediyê nêzîkatîyekê li ser têngîna welatîtîya platon a ideal. Di dewama wê de wê, ji aliyekê ve wê bi awayê zêhnî ku wê derxina li holê wê, derî li têngînên welat-netew'an vekin ku wê piştre derkevina li holê.

Bandûra têngîna aqilê demên kevnera li wê çerçoveyê wê, di awayekê de wê, hebê Minaq wê, dema ku wê Hegel wê, gûharînê di zêhnê de wê li ser hizrên platon û hwd re wê, ji aliyê xwe ve wê bikê wê hinekî wê bandûra aqilê felsefeya haraklit a ji aliyê têngîna dîtbarî ku ew li ser temenekê mantiqî û di dewama wê de bi rasyonali pêşdixê wê hebê.

Demên kevnera wê, di awayekê de wê, li ser pêvajoya wê ya fahmkirinê a zêhnî re wê serdema navîn wê, di rengekê de wê, weke awa û qariqaturekê wê xwe bide dîyarkirin. Piştre wê, li ser wê re wê di demên hemdem de û ankû bi ber demên hemdem ve wê hemdemiya wê zihniyetê wê di rengekê de wê were kirin. Wê di wê rengê de wê, di wê temenê wê, ya ku wê derkeve li holê jî wê, ji gelek aliyan ve wê, bê temenê pêvajoyên treejediyên wê weke ku wê çawa ku wê welatitiya sparta wê bi dîroka xwe binivîsênê.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê, di wê rengê de wê bi wê bihizirê wê, di wê rengê de wê, ev dem wê weke aliyekê wê, çendî ku mirov wê bi xosletên wan ên demî re wê di rengekê de fahmbikê jê lê em nikarin ji bandûra wê xate pêşketinê û encamên wê û pêvajoyên wê yên pêşketinê û fahmkirinê dûr fahmbikin û wê werênina ser ziman.

Li vir di wê astê de nûha mijare ne ew a ku em demên hemdem li ser wê temenê bi têkiliya wê ya fahmkirinê bi demên kevnera re wê fahmbikin. Wê dema ku em di herikina pêvajoyên fahmkirinê em dem bi dem hatinê emê wê cih bi cih wê werênina ser ziman. Lê li vir di serî de wê mijare pêvajoyên felsefeyê ên demên kevnera û şêwayên wê yên hizirkirinê û bi nîqaşî çawa bûyîna û bi wê encam derketina li holê wê di awayekê de wê hinekî fahmbikin û bidina fahmkirin.

Nîqaş wê di rengekê de wê xosletekê wê yê li ser esasê fahmkirinê û bi wê rexne bi herênî û ankû ne herênî lê gertinê wê hanîna li ser ziman bê. Wê di wê temenê de wê encama bi hizirî ku wê di wê rengê de wê bi wê re e wê derkeve li holê wê di aslê xwe de wê, bi rengê hizirkirinê nû û şêwayên ên bi fahmkirinê bê.

Wê dema ku wê şêwayek wê bi encamên wê re ew hatî ditin ku ew çawa bi encam dibê û ew hat hanîn li ser ziman wê li ser wê re wê êdî wê, beremberê wê çawa wê, di rengekê de wê, ew pêvajoyên fahmkirinê wê, rasttir wê werina ser ziman wê hingî wê li ser wê re wê bê lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê, di rengekê de wê, di awayekê de wê, pêvajoyên hizirkirinê wê di rengekê de wê weke ku me hinekî li jor hanîn ser ziman wê çerçoveyek fahmkirinê wê bidina me. Lê mijar wê hê bi gelek aliyên wê yên ku ew werina ser ziman û fahmkirin wê hebin. Di dewama hizirên haraklit de wê heta wê dem wê were demên hizirkirinê ên bi encama sokrat, platon û aristo û hwd wê, hinek pêvajoyên hizirkirinê wê di wê rengê de wê, di wê rengê de wê derbas bibin. Wê wekî din jî wê ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê biqasî haraklit û demokrit û heta leucippus wê giring bê wê hizirên Empedokles bin. Wê **Empedokles** wê hinekî din wê di mijare hizirkirinê xwe wê, di şêwayekê de wê weke demek bûhûrîner wê, di xwe de wê bi felsefeyê wê di fahmkirinê de wê bijî û wê bide jîyandin. Wê di felsefeya xwe û çavkaniyên xwe de wê, li ser temenekê felsefeya xwezayê bê û wê, hizirên thales, anaxsimondros û heta anaxsimenes wê xatê ku wê li ser temenê hewldana bi hizirkiriina ´erkhê´ re ku wê bê kirin wê bi wî re wê dîmenekê wê yê pêşketî wê, bi hizirî û zêhnî ku ew di wê de wê bixwezê kûrbibê wê were dîtîn.

Di wê rengê de wê pêvajoyên hizirkirinê ên ku em di demên kevnera de bi rengê hizirkirinên empedokles re dibînin wê li ser temenekê felsefeya dîtbar û dîmenekê rasyonal ê teybet re wê bi wî re wê were dîtin û wê li wê were lê hizirkirin. Empedokles wê di awayekê de wê, fillofên xwezayê ên berî xwe wê felsefeyên wan wê di şewayekê de wê weke ku wê di berçav de wê derbas bikê û wê li ser wê re wê di awayekê de wê weke ku wê xwe bigihênê li temenekê fahmkirinê. Di temenê hizirkirinê wî de wê dîsa wê hewa, ax, ax û agir wê weke çavkanî ji hebûnê re wê hebê. Wê empedokles wê çendî ku wê weke bi fillofên xwezayê ên berî wî re wê, ev element wê werina dîtin lê ew li ser temenekê elementa axê ew di temen de dirûnê û bi wê dihênê ser ziman. Li gorî hinek dîrokzan û fillofna jî wê, piştî ku wê li ser wî şîroveyên xwe bikin wê, bi gotina wî li wan elementan ax zêdekir re wê, ew wî werênina ser ziman. Di temene felsefeya empedokles de wê weke ku em bi ya haraklit re dibînin ew jî jî wê, du temenekê dualîteya têgîna vajî hev wê li ser wan wê hinek kombasyonên fahmkirinê wê pêşbixê û wê werênê ser ziman. Minaq wê, dema ku ew bahsa hêzkerinê dikê wê nefretê jî wê weke hêzek tahfîner wê lê bînerê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Wê ew weke ku ew bûjena xwe diafirênin ew wê wan wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê, weke ku wê çawa wê bi haraklit re wê were dîtin ku wê bawerî wê li aqil wê bi zêdeyî wê hebê wê bi heman rengê wê bi empedokles re wê werênê ser ziman. Di zane min de ev gotinê weke "bi aqil wê mirov karibin baranê bidina barîn, bayan bidina sekinandin, miriyan ji 'hades'ê derhênin' li jîyanê wê, di rengekê de wê, şewayê pê bawerî û li wer hêza aqil ku ew li wê dihizirê wê, di awayekê de wê karibê bide nişandin û diyarkirin.

Di wê temenê de wê, di hizirkirinê xwe de wê, Empedokles wê hinek kirinê wî yê ku wê bale mirov biikişênina li ser xwe wê hebin. Minaq wê, di awayekê de wê, li warê wî 'agrigentum'ê ku wê tê goitn ku wê dema ku wê tîranî hebê wê ew û bavê wî di rûxîna wê de wê, weyn bileyizin û piştî wê dihê gotin ku wê taxtê tîran wê bê xwestin ku ew li ser rûnihê lê ew wê ji ber sedema hinek hizrên xwe yê li ser rêveberiyê û encamên wê yê mihtemel ku wê karibin bibin ew wê red dikê.

Empedokles wê di rengekê de wê, xwediyê nerinek ku ew li ser temenê xwezayî were fahmkirin wê, bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di nerîna xwe de wê, ji aliyekê ve wê, di wê dîmenê wî yê hizirkirinê de wê çendî ku wê weke ku wê dîmenekê serxwezayî wê bide me lê ji aliyekê din ve jî wê wilqasî jî wê di temenekê rasyonal de wê

dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Minaq ew dema ku wê wê li welatê wî nexweşîyên weke yên belevbûnê ên epidemik ku wê, derkevin ew weke rêya pêşîya wan girtinê ew wê hemû deverên weke bi bêhnûpixar ên li hewirdorê wê bixwezê ku ew werina zûwakirin. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê bixwezê ku ew pêşîya wan bigirê. Rêyên ava lewitî û pîs wê bide kişandin li deverên dûr ên ji bajêr. Di wê temenê de wê, bixwezê ku ew hinek bergirên xwezayî ew li gorî xwe bide girtin.

Wê dema ku mirov bahsa hizrên empedokles ên li ser çar elementan ku ew dihênê ser ziman mirov dikarê di wê rengê de bi navê wî wê weke ku wê werênê ser ziman bîne ser ziman. "Çawa ku wênesaz dema ku wêneyên ku ji bo perestgehên bêne veqetandin çêdikin, rengên cûrbecûr digrin destên xwe û bi rêjeyên guncaw li hev dixin, wusa jî ji hin rengan zêdetir û ji yên din kêmtir distînin û bi vî awayî ji van rengan tiştên bêhejmar têne dîtin. Li dinyayê, wek dar, mêr, jin, çivîk, masî, an jî xwûdayên temendirêj boyax bikin, xweza jî çar hêmanan digre û rêjeyên cuda yên her yek ji wan bi rêjeyên cuda tevlihev dike da ku tiştê heyî biafirîne." Di wê temenê de wê, di adlê xwe de wê bi hizrên wî re wê, ew wê weke aliyekê din ku wê, weke her çar elementên weke ax, av, hewa û agir ew dihênê ser ziman. Li gorî hinek şîrovevanên piştî wî ku wê werênina ser ziman bi navê wî, wê bêjin ku 'wî elementa axê lê xêdekiriya' ya.

Ji aliyekê felsefeyê ve wê dema ku empedokles wê dihênê ser ziman wê, li ser temenekê wê bi tîgîna ev element ku ew bi hevve dibin û ankû digihijina hev ew, hev dikina tevgerê. Di wê temenê de wê minaq hêzkirin û nefretê wê bide. Weki din wê di rengekê de wê weke 'çawa hêzkirin wê dîyardeyan bi hev ve bikê û nefret wê ji hevbikê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Weki din empedokles wê di hizrên xwe yên felsefeyî de wê xwediyê wê hizrê bê ku wê, ti tişt wê, ji nebûnê nebê bê. Li gorî wî, 'tiştê ku ew hebê ne dikarê bibê û ne jî dikarê bi rêya mirinê ew biçê û wîna bibê. Ya ku em dibêjin ew heya wê, ji hatina ba hev a dîyardeyan û ji hev cihê bûna wan bibê bê.' Li gorî navê mirinê jî di wê pêvajoya bûyînê de wê, weke navekê ku mirovan li kêliyeka wê daya wê bê. Ev dîyarde dikarin weke heywanekê, civikekê, nebetekê, û ankû tiştê ku ew tevlihev bûn mirov wan weke bûyînekê bi nav dikê. Lê vajî wê dema ku dîyarde ji hev vaqatîyan mirov wê bi awayekê xamdar wê weke mirinê bi nav dikê. Empedokles li gorî ev ne navkirinek lê ya rast bê.

Li gorî empedokles wê, di gerdûnê de jî wê rewşa bi hevvebûna wê di wê çerçoveyê de wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê bê. Li gorî wî di destpêkê de wê her tişt wê di wê rengê de wê li ser temenê hêzkinê wê bi hevve girêdayî bin. Di deewama wê de wê, dema ku ew bahsa ji hev cihêbûnê dikê wê bi gotina 'nefret di şewayekê kûreyî (gerîna giloverî) de wê dema ku ew nêzbû wê girdabakê wê biafirênê û wê bi hêza wê gerînê re wê ji hev cihê bibin.

Bi gotinên weke 'hêzkin' û 'nefret' hanîna ser ziman wê weke ku wê empedokles weke wêjavanekê bê wê têgihekê wê di mejiyê me de wê biafirênê. Xwe wî dema ku wê bahsa hizrên wî yên ku wî hanîna ser ziman wê di wan de wê were dîtin ku ew di temenekê helbestî de wan li dûv hev rêzdkê û dihênê ser ziman.

Empedokles wê di wê temenê de wê, hizrên xwe yên li ser xwezayê, bûyîna jîyanê, di rewşa bêhnstandinên zindiyan di çavikên çermên laşê de û hwd wê, weke mijarna ku wê di wê temenê de wê ew li ser wan bisekinê bê. Di wê temenê de wê, di çerçoveya hizrên xwe de wê hinekî jî wê li ser anatomiye wê bisekinê. Wê mijare xwûnê di laş de çûnûhatina wê li ser wê bisekinê û wê bigotinên weke barkirina jîyanê' wê ew wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, dema ku ew bahsa xwûna di raya de dikê wê bi gotinên 'hemû element di wê de gihiştina hev û wê dema ku mirov wê dihilde wê jîyan û jêhatiyên wan jî wê di wê de wê xwe bidina dîyarkirin.

Di warê felsefeya xwe de wê, weke ku mirov dibînê empedokles wê ji aliyekê ve wê li ser dijhevbûna felsefeya parmenides û ya haraklit jî wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Haraklit wê, minaq bènê ser ziman ku 'wê her tişt wê bi herikê û herê.' Di dewama wê de wê dema ku wê haraklit wê bahsa derkkirinê û rêyên derkkirinê weke sehan wê bikê wê bi gotina bi aqil xwe gihandina argûman û hwd wê, bi derfet bê. Wê di wê temenê de wê, li ser temenekê ku mirov dikarê bi rêyên xwe yên derkkirinê bi bawer bê wê werênê ser ziman. Vajî wî parmenides wê werênê ser ziman ku 'wê ti tişt wê ne gûharê', Di dewama wê de wê gotinên weke 'mirov nikarê bi rêyên sehan bi bawer bê. Li ser wê temenê wê ev wê weke duitiyek nava felsefeya demên kevnera bê û wê hê di wê demê de wê were dîtin û kifşkiriin. Empedokles wê vajbûna li hev dibînê û wê dixwezê wê di awayekê hevbeş de wê, bi hev re wê werênê ser ziman. Yan jî wê di çerçoveyek rasyonel de ew jî wê re vegotinekê wê, werênê ser ziman. Li ser wê temenê ew wê, gotinê li ser wê dijîtîya nava hizrên Parmenides û haraklit dihênê ser ziman wê, bi gotina 'di cewherê

xwe de bûjenek a´ re wê werênê ser ziman. Li gorî wî herdû hizir û nerîn jî wê ji aliyekê ve wê karibin rast bibin û şaş bibin. Yan jî wê qismek ji şaş û qismek ji wan neşaş bê. Li ser wê temenê û çar elementan di xabate xwe ya bi navê ´metafizikê´ de aristo wê bahsa empedokles wê bikê û wê bi gotina ´wî ev her çar element ji hec cihêkirin´ re wê werênê ser ziman. Wê di awayekê de wê ew wî weke çerçoveyek zanyarî ku wî bi teorikî çerçoveyek giştî danîya li holê wê ji wî bahs bikê.

Empedokles bi hevvekirinê li ser temenê hêzkirinê bi gotin dikê. Weki din li ser temenê ji hevvekirinê bi gotina nefretê bi temen dikê. Ew di nava hizirkirina xwe de wê, li ser çar elementan wê bicih bikê û wê elementa avê wê weke ya temen wê di nava hizrên xwe de wê bicih bikê û wê werênê ser ziman. Li ser temenekê kosmolojikî wê dema ku wê li wê bihizirê wê hêzkirin û nefret wê çawa wê bina xwediyê kosmolojiyna û wê ew wê bi afirênin wê, di wê temenê de wê, di temeneê de bi wê re wê bihizirê. Di hizrên xwe de wê Empedokles wê li ser têngîna weke tûnebûn nîn a, tenê ji hev bûn û bi hevvebûn a elementan heya wê, di rengekê de wê, hizrên nevegûhar ên parmenides wê di awayekê de wê bixwezê bikê bîra me de. Lê Empedokles wê hinekî ji wê zêdetirî wê, di çerçoveyekê de weke ku wê bibînê wê hebûnê wê bi kombînasyonlên fizikî û têngîna wê ya gûharînê a bi dîmenê fîzîkî û hwd re ew li wê dihizirê û li ser wê temenê dixwezê hinekî kûr bibê.

Di awayekê de wê, ev hewldana Empedokles wê hebê ku ew dixwezê li ser wê temenê ew ji elementên jîyanê re vegotinekê bènê. Elementên bi fîzîkî ku ew hena wê, bi wê fîzîkiya xwe wê ji wê cihê wê, li ser temenekê jîyanî bi wê fîzîkiya xwe wê çawa wê were fahmkirin wê bixwezê ku ew wê fahmbikê. Ber vê yekê ew li ser kombînasyona nava wan elementan weke çawa hewa, ax, av, agir û hwd re wê bi xosletên wan re wê wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê, dema ku ew dixwezê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê, weke zûwa, şil, nê m û rahn û hwd wê, weke rewşna din ên di dîmenekê elementî ku wê li ser wê têngîna elementên xwe re wê bi wan bihizirê bê. Minaq av rahna, xwûn rehna, ax hişk û zûwa ya. Agir dijwar a û zûwa ya. ..

Ev alî wê weke aliyna ku wê di çerçoveya kombînasyonên hizirkirinê ên bi hizrên felsefeya empedokles re ku mirov dikarê wan li wan bihizirê bê. Lê ji wê zêdetirî berî wê têkiliya nava hêzkirin û nefretê ku ew bi têngîna dualiteyî wê dixwezê wê fahmbikê wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke du elementên vajî hev ên afrîner wê, di wê rengê de wê, li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, dema ku ew li wê dihizirê ew wê li ser

temenekê bi elementî heyî wê di çerçoveya bi hevvebûnê û ji hevbûnê a weke cihêbûnê û hwd re wê bi têtikiliyek kosmolojikî di nava hêzkerin û nefretê de wê li wê bihizirê.

Li gorî wê têtigîne wê, hemû tişt wê bi hevgeritiniya wê re wê li ser temenekê hêzkerinê wê ava bê. Ev wê weke têtigînek kosmogonî û zeogonikî wê, hebê. Di têtigîna xwe ya gerdûnî de empedokles wê li ser têtigînek zeogonikî re wê, bi hêzkerin û nefretê re wê têtikiliya wê bûyîna wê dênê û wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê, dema ku ew li ser hatina li hebûnê a zindiyekê wê, dihizirê wê, di temenekê de wê, bi bûyîn û hebûnê re wê, li wê bihizirê. Di nava zindiyekê de wê gelek uzwen ku wê ku ew bi hev ve girêdayî wê hebin wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di laş de wê minaq wê hebûna gerîne wê weke ji xwrebûnekê wê were dîtin lê ew bi wê ji xwe re bûnê ew çawa digihijê hev û bi wê rengê wê sazûmanekê û ahengekê wê çêbikê wê bi wê re wê bixwezê ku ew li ser temenekê jîyankirina bi wê re wê fahmbikê bê.

Felsefe wê, di wê temenê de wê weke ku wê em piştre bi aristo re wê dibînin li ser têtigîna qatagorizekerinê re ku wê aristo wê bigihijê wê di aslê xwe de wê weke astek jorin a dawî bê. Di demek ku wê genetîk hê ne hatî kifşkerin de wê hewldanên fahmkirina hebûna wan zindiyan û qatagorizebûyînen wan ên bi xwezayî wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê têtigîne ê giring wê xwe bide dîyarkerin. Empedokles wê di wê temenê de wê, weke ku wê, di nava hizrên wî de wê, bale mirov wê bikişênê wê bixwezê ku ew wê mijare wê rengê bûyîna bi cihêyî ê zindi û nezindiyan a ji hev bê.

Di nava hizrên empedokles de wê gotinên weke yên hêzkerinê û nefretê wê weke ku mirov dibîne wê li ser temenekê felsefeyî û kosmolojikî wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê a felsefeyî ku ew bi wê dihizirê bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê, diakrê wê werênê ser ziman ku wê, li ser wê temenê wê, weke dû hebûn, element, fenomen û hwd ên vajî hev ew di wê temenê de wê, weke du serên tîrekê ên yek li wê aliyê û yek li vê aliyê bê wê, li wê bihizirê. Li ser wê temenê ew di awayekê de wê bi temenî wê ji hev cihê û bi tememî di temenekê dijber de wê nexwezê ku ew wê fahmbikê. Minaq wê, di wê temenê de wê, 'rêgeza tevlibûnê a li hev' wê di wê temenê de wê li wê bihizirê. Ew dema ku ew dikeve nava hewldana fahmkirina hebûna laş û heyînen wê yên weke şilekî û yên zûwayî û ankû hişkî ku ew li wan dihizirê wê bi wê re ew wê li wê bihizirê. Minaq goşt û xwûn wê, li gorî

wî ji hewa, av û axê wê pêkwerê. Li gorî wê bi pîvanî tevlihevbûyîna li hev wê hastûyan jî wê biafirênê. Li gorî wê têngîna wî ya weke ya bi 'rêgeza tevlihevbûnê a li hev' wê, di laşekê de bo ku ew bijî germ û sarî, şil û zûwayî wê, di ast û pîvanekê de wê pêwîstîya tevlihevbûyîna wan wê hebê. Di çerçoveya hizirkirinên xwe de wê li ser çerçoveyek anatomiyî wê, empedokles wê xwediyê çerçoveyek zanînî a biolojîkî bê û wê li ser wê temenê wê li ser hebûna anatomiyê û pêvajoyên wê yên jîyankirinê û çawa jîyankirinê û hwd wê bixwezê ku ew di wê çerçoveya wê de wê, baş fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Empedokles wê li ser temenekê ku ew bi temenê têtîliya derkkirinê re wê dixwezê wê fahmbikê. Di dîmenekê de wê weke 'şibîna li şibînê' re wê, dixwezê wê werênê ser ziman. Di nava helbestên wî de wê bi gotinekê wê 'em bi axê, axê dibînin. Em bi avê, avê dibînin' re wê, werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, li deverek din bi gotina 'bi hêzkinê, em hêzkinê dibînin, û 'bi nefretê em nefretê dibînin' re wê, li ser wê temenê wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê, çendî ku wê weke bi dîtina ya dişibihê hev' re wê di dîmenekê de wê weke ku wê were fahmkirin jî lê ji aliyekê din ve jî wê, di dîmenekê de wê, li ser temenekê fahmkirinê ê dîtbar wê, karibê bi têngînek felsefeyî were kirpendin û fahmkirin. Li ser temenê bûjenî wê bi têngîna 'herikinê' ku wê bihizirê wê di aslê xwe de ev wê hizrên empedokles wê di rengekê de wê zêdeyî wê di temenekê saf de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê bi gotinê wê weke 'her tişt ji wan herikinan dibê' re wê, bi têngînekê wê, çerçoveyek fahmkirinê bi felsefeya wî re wê biafirê.

Di minaqek xwe de empedokles wê minaq tîrêja rohnîyê ku wê bezek li pêşîya wê hebê jî wê çawa di wê re derbas bibê wê bînenê ser ziman. Çav jî di şibênê wê û çav wê di wê re wê weke rêya xwe dana li der a êgir jî wê dibînenê. Bi wê rêya herikinê wê ji çav wê, agir wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, têngînek pîvanê wê dema ku wê bahsa rohnîyê û êgir wê were kirin wê hebê. Di wê temenê de wê, minaq wê li gorî wî rohni wê agirê ne bi şawat ê nerm bê wê karibê were fahmkirin. Di dewama wê de wê agirê di şawitênê wê weke agirê zêde bi şawat û pîvane wê zêde li jorin wê bibînenê û wê mirov karibê bi têngîna wî re fahmbikê û werênê ser ziman. Di wê temenê de wê têngîna pîvanê wê di wê rengê de wê li ser temenekê dîtbarî a fîzîkî û bûjenî wê di nava hizra empedokles de wê weke ji ya nerm bi ber ya hişk ve, ji ya hesan bi ber ya giştî ve, ji ya rohni bi ber ya tarî ve û hwd ve wê di wê temenê de wê, bi reng û şêwayekê fahmkirinê wê karibê were fahmkirin. Ji rohnîyê heta

tariyê wê, gelek pîvanên nava wê hebin. Ew wê, temenê di minaqek xwe de wê bahsa bûyîna rengan di nava xwezayê de wê bikê. Wê di wê temenê de wê bi wê minaqê re ku mirov wê werênê ser ziman wê, di wê temenê de wê, rengên hinek bi rohnî, yên hindik bi rohnî, yên kêmbi rohnî, û hev pêvajoyên heta wê dema ku wê tarî li wê serwerbibê û ew newê dîtîni û hwd re wê, di wê rengê de wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Empedokles her çar elementên weke ax, av, hewa û agir wê weke 'elementên **kok**' wê bînin ser ziman. Wê li ser wê kokê re wê, awa, pîvan, rest û rajeyên wan ên ku ew di çerçoveya hevgirtin û kombasyonên hebûnê de ku wê bibin wê bibin. Li ser wê temenê wê hebûna fîzîkê û bi wê re wê ya têtînan weke gûharînê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê têtîni û rewşên weke yên gûharînê de jî wê, bandûra derveyî wê werênê ser ziman. Hebûna fîzîkî wê bi wê temenê têtîna gûharînê ku ew dihênê ser ziman wê bi hevvebûn û jî hev cihêbûna wan a bi fîzîkî re wê ew wê bi pêvajoyên wê cihêbûnê û jinûve bi bûyîna bi awayekê kombasyonî a fîzîkî û darêjkî re wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ji aliyekê ve wê, têtîna hebûnê a parmenides wê bi têtîna hebûna heyî re wê li ser temenekê weke bi têtîna gûharînê a haraklit re wê di rengê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Empedokles wê hebûna metafîzîkî a parmenides a bi rengê 'ku ew bi xwe bixwe re wekhev a wê, wê newê wateya wekehevdû mayînê wê, werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê, têtîna gûharînê li ser temenê gûharînê bi fîzîkî û cih gûharandina elementên wê re wê werênê ser **ziman**. Ev rengê hizirkirina Empedokles wê di rengê de wê di rengê de wê objeyên wekehev ku wê di demên cihê de wê, çawa wê, vegûharênên cihê wê bijîn wê, di têtîna dîtbariyê a Einstein de jî wê, bo salixkirinek demê wê were dîtîni ku ew dihênê ser ziman. Dema ku em digotinê de dibînin 'rastî nagûharê' wê di pêvajoyên fîzîkî ên demê û pêşketina wan re bûyînan ku ew dibin wê, di rengê de wê bi xwe re wê çerçoveyek gûharînê wê bi temenê fîzîkî wê werênina li holê. Wê di wê temenê de wê heman têtîni wê bi wê jinûve watelekirinê û hwd re wê di rengê de wê, bi têtîna nava fîzîk-bûjen û têtînan re wê, têtînyek vegûhar wê bi wê re wê **biafirênê**. Ew têtîna gûharênê a Empedokles wê dîtbar bê û wê li ser temenê hebûna fîzîkî a heyî wê ava bê. Wê hebûna fîzîkî wê bi pêvajoyên wê yên bûyînê ên weke 'jinûve' ew ku dihênê ser ziman re wê ew wê bi wê bibê.

Li ser wê çerçoveya hevgirtiniya wî re wê, weke ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman wê her hevgirtin, kombinasyonên wê, û rewşa wê ya fîzîkî wê bi xosletên xwe yê hebûnê ên levkirî re wê hebê. Ew wê levkirinê û ahenge wê, weke bi têtînek hêzkirinê a hebûnê re wê bi temen dikê û wê **dihênê** ser ziman. Minaq xwûn jî av a, lê hevgirtinek weke ji hewa û ax û agir jî ku wê di wê de wê hebin wê bêtê ser ziman. Di wê temenê de wê, bi kîjan aliyê kîjan elementê de wê, bibê wê bi wê re wê xosletên wê bi wê re wê bibin. Empedokles wê li ser wê temenê wê bixwezê ku ew li ser wê temenê hebûna heyî û fîzîkî wê çawa wê ya hebûna zindiyî wê bi wê re wê fahmbikê wê bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê.

Di awayekê de wê dema ku wê, empedokles wê bihizirê wê, dema ku ew li ser têtîna parmenides û haraklit bi hev re dihizirê û di herdû aliyên de jî wê, di rengekê de rast û nerastîyan dibîne wê, di wê temenê de wê, ev têtîn wê di rengekê de wê bê temenê hizirkirina wî ya felsefeyî. Wê rengê hizirkirina wî bi xwe re wê, di rengekê de wê bidest dayina dîyarkirinê ew bikê. Di rengekê de wê, dema ku ew di awayekê de li ser hebûnê di hizirkirinê wê bi têtîna nebê û namirê ku ew bi wê dihizirê re wê, di rengekê de wê, li ser wê pêdendîya nevegûhar a parmenides re wê weke ku wê bihizirê wê dîmenekê wê bide me. Lê ji aliyekê din ve jî wê gotina bûjen hertimî wê bi herikînek di berfirehbûnê de na' re jî wê, ji aliyekê û şeklekê ve wê weke ku wê rengekê hizirkirinê ê weke ya haraklit wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Weki din wê teoriya empedokles a herikîne wê dema ku wê sokrat wê li ser wê bihizirê wê bi gotina herikîn bi rêya uzwe ji wê bûjena ku ew dihê derkkirin dihên kirin' re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de ew bûjenê wê weke çavkaniya derkkirinê a bi rêya rêyên girtina ji derve dibîne.

Xosletên hizirkirinên empedokles wê hinekî din wê cihêyîyê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Ew di temenekê de wê, weke ku ew di çerçoveyek zanînê a giştî de wê bixwezê ku ew li ser çerçoveyek rasyonâl a xwezayî re ew fahmbikê û wê bi wê re wê, bi yekalî negirê. Di wê temenê de wê, dema ku ew ji aliyekê ve wê hizrên haraklit û parmenides wê di wê temenê de wê hilde li deest wê bixwezê ku ew bi nerîna xwe re derkeve ser ya wan re û ew di wê temenê de bi awayekê bi wê re bihizirê.

Empedokles wê çendî ku wê weke bi helbestî wê hizrên xwe wê werênê ser ziman û wusa mana û wê di nava dualîteya hêzkirin û nefretê de wê,

bi kosmolojiyekê wê bi hizirê û wê bi felsefe bikê re ku wê bikê jî lê wê di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê bi hizrên xwe re wê, weke ku mirov wî dibînê wê ji ya ku ew dihê dîtin wê hebê. Ew di nava hizrên wî de wê, çerçoveyek felsefeyî a xwezayî wê, di wê temen de wê, çerçoveya wê hebê. Wê li ser wê re wê, hizrên xwe wê werênê ser ziman. Biqasî ku mirov ji jîyane wî fahmdikê wê weke mirovekê li herêmê ku ew bi gerînî diçê gelek deveran wê were dîtin. Wê di nava xalkê de wê hizrên xwe wê bi felsefeyî wê werênê ser ziman.

Di felsefeya empedokles de wê du dîmen wê werina dîtin. Wê weke ku wê di helbestên wî de wê were dîtin wê çerçoveyek wêjeyî û gîyanî ku ew li ser têngîna 'xwûdayî' re li wê dihizirê wê ji aliyekê ve wê werênê ser ziman. Lê ji aliyê din ve wê bi temenekê rasyonal wê bi felsefeyî wê hizrên xwe li ser ya ku ew ku ew bi fîzîkî, bûjenî û hwd heya wê li serê wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ji aliyê têngînên mîtolojikî ve wê, ji hev cihê kirina pêjnên ku ew bi hêzkirinê dihên ser ziman û yên bi nefretê dihên ser ziman wê, li ser wê aliyê wî yê hizirkirinê ê düyem re wê, di awayekê de wê were dîtin. Minaq wê, dema ku wê pêjna afrodit wê li wê bihizirê wê weke 'bi hêzkirinê hatî afirandin' wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. ..

Di wê rewşê bi demê re wê, hizirkirinên felsefikî wê zêdetir bibin. Her wusa Zanon, Haraklit, demokrit wê di destpêkê de wê weke filosofna xwezayî ên ku wê di wê warê de wê derkevin û wê hizrên xwe wê li ser fahmkiirna xwezayê û rengê wê fahmkirinê wê bënina li ser ziman. Li vir wê, mirov dikarê wê bêjê ku wê têngînên gûharîn, rêgezên faahmkiirn û yên xwezayê û gûharînê wê bi hizirkirinê re wê, ji nûve wê, weke ku wê werina pêşxistin. Wê di hizrên xwe de wê, weke ku mirov dibînê wê di şêwayekê de wê, di nava Parmenides û Empedokles de wê, herê û werê. Wê, yekîtiya parmenides û pirranîtiya Empedokles wê, ji wî re wê weke ku wê bê temenê fahmkirinê a tozê û ankû weke ku wê di roja me de wê wê were bi navkirin atomekê ku ew temenê hemû jîyanê di afirênê wê, werênê li ser ziman.

Ew dema ku wê bi mitolojikî jî wê cihê bikê wê weke yazdan şer Ares û ankû kronos û an jî Zeus wê li şûna wan wê weke ya ku wê di dilê empedokles de li wê dihizirê wê, pêjnên weke yên bi afrodit û hwd bin. Bi gotina hebûnên bi hêzkirinê bi hev ve girêdayê' re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ew yên weke Ares bi şer û nefretê ve girêdide û wî bi wê rengê dihênê ser ziman. Li gorî Empedokles ya ku wê di wê dema nû a bi aqil de wê hêja wê ew bê ku kesê ku ew bi korbaniyên bi xwûnê

xwe ne lewitandî bê. Li gorî empedokles wê ne tenê mirov wê hemû zindiyên di xwezayê de wê bi derfet bê ku ew bi hev re di nava hêzkirinê de bijîn. Wê dema ku wê heywanek dihê ahlkirin û fêrî mirov dibê wê, di wê temenê de wê, weke pêjnek ku wê mirov karibê li ser wê têngîna wî re bikirpênê wê werênê ser ziman bê.

Têgînek din jî wê di wê temenê de wê di nava hizrên empedokles de wê were dîtîn wê, bi gotina 'zindi bimir ku ew pîrr baş hatina hişyarkirin ku ew xwe ji xwûn rijandinê û goşt xwarinê dûr bigirin. Wî ev bi awayekê bi seremoniyên bi xwûn rijandinê ên weke bi korbanî re têkilidar didît û dihanî ser ziman. Ji aliyekê ve wê, ev rengê hizirkirinê ê empedokles wê, di rengê de wê, dîmenekê wê bi Zerdeşt û jîyane wî re ku mirov dixwênê wê bi wê re wê dibînê. Ew jî wê xwe ji rijandina xwûnê durgirtinê û bi başî û hêskirinê jînkirinê wê werênina ser ziman. Empedokles wê di wê temenê de wê, di nava hizrên wî de wê gotinek teybet wê di wê temenê de wê derkeve li pêş. Ew jî wê gotina 'xwe paqijkirinê' bê. Ev wê, weke gotinek ku wê hertimî mirov berê xwe bide bi aliyêmn baş, kirinên baş û bi wê re li ser temenekê ku mirov ji yên nebaş weke ku ew bi nav dikê nefretê' û hwd dûr bikê û wan nekê bê.

Li gorî wê her tiştî ku wê hêzkirinê wê piştgir bikê û wê ew wê li gorî wê û têngîna wê bê wê bikê. Li gorî wê bijî û bi wê rengê bibê xwediyê jîyanek di jîyane xwe de. Di wê temenê de wê, demê mirov tiştên xirab nekê. Xwe ji wan dûr bigirê. ...

Li gorî Empedokles wê di nava têkiliya hêzkirin û nefretê de wê her tişt wê bibê û wê rengê wê bê dîyarkirin. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê bê xwediyê nerînekê li xwezayê. Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê di felsefeya empedokles de wê, rewşên hebûnê ku ew dihizirê wê, di awayekê de wê, ew bi fîzîkî wê li wê bihizirê û wê bi têngî û çerçoveyek hizirkirinê a bi rengê ku wê her tişt diherikê re wê bînekê ser ziman. Dema ku em li ser hizrên empedokles dihizirin wê dibînin ku ew dixwezê çerçoveyek giştî a felsefeya xwezayê a dema xwe û demên berî xwe çêbikê. Di wê temenê de wê, di çerçoveya felsefeya xwezayê a berî demên sokrat, platon û aristo de wê, weke filosofekê zêde giring wê li ser wê temenê wê xwe bide dîyarkirin. Di rengê de jî wê, di felsefeya xwe de wê, weke bi kifşkirina kêmesîyên di felsefeyên filosofên berî xwe de wê, bixwezê li ser wê re çerçoveyek tememî bide çêkirin.

Di nava hizrên empedokles de wê têngînen weke yên ku mirov dikarê bi awayekê empatiyê bi wan re dênê û li ser temenekê bi têngî û teoriya

peresendinê re ku em fahmdikin jî wê hebin. Minaq têtgînên weke 'di destpêkê darêjkê acêb ên tevlihev wê hebin.' wê werênê ser ziman. Her çendî ku wê weke tişt ji nabê û namirê ku wê werênê ser ziman jî lê wê di aslê xwe de wê, di rengekê de wê, weke ku wê, bi têtgîna herikinê, tevlihevbûnê, bi hevvebûnê, ji hevûnê û hwd re wê, di wê temenê de wê, ew wê, li ser pêvajoyên herîkîna bi gûharîn û ji darêjkê derketin û ketina awayên din ên darêjkî û hwd de wê, çerçoveyek têtgînî a dîtbarî wê di wê temenê de wê bide me. Li ser wê temenê ku ew bi wê dihizirê wê afirînê wê bi xwe dûbarekirinê û domandina wê re wê temenê têtgîna herîkîna xwe wê werênê ser ziman.

Tabî wê dema ku mirov hizrên empedokles ji aliyê kimyayê û ankû biolojîyê ve dihilde li dest wê, di awayekê de wê, encamên ku wê bèn bidest xistin wê hebin. Di dema xwe de ku ew weke kimyagerekê jî wê were dîtin wê ji ber wan hizrên wan li ser çar elementan ku ew bi têtgîna 'tevlîhevîkirinê' û hwd re wê, werênê ser ziman re wê, derkeve li pêş. Li gorî Empedokles wê, bûjen wînda nebê. Weki din ew li ser wê re wê, hemû pêşketinên bi zindiyî û jîyanî wê bi mantiqtekê di wê rengê de ku ew bi wê dihizirê ku wê, 'her tişt bi tevlihevbûna wan re wê biafirê wê li ser wê re wê werênê ser ziman. Minaq wê, dema ku wê bahsa xwûna mirov wê bikê wê bi gotina hemû tiştên pêwîst di wê de hena ku mirov/zindî bi wê di cûreyîya xwe de biafirê û pêşkeve.

Li ser wê temenê wê dema ku ew li ser her çar elementan re dihizirê wê, li ser rewşên wan ên bi têtgîliya wan a bi hev re wê, di ahengekê de ku wê çawa wê bi hev re wê hebin wê li wê bihizirê. Minaq rewşên weke yên di laş de germbûnê û sarbûnê, av û zûwabûnê, afirîna goşt û hastûyan û hwd wê di wê temenê de wê li ser wê temenê têtgîliyê de wê weke kombînyasyonên ku ew dibin wê bibînê û wê werênê ser ziman. Di laşê mirov de wê, minaq wê xwûn, mîz, tif, hêstir û hwd wê avên cihê wê hebin û her yekê wê di temenekê pêwîst de wê hebin. Di dewama wêd e wê mirov dikarê wê bi wê re wê, di awayekê din de wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Ev avên laşî wê, bi hev re wê ahengek laşî wê biafirênin. Wê di wê temenê de wê, minaq wê di mejî de wê, ava mejî wê hebê û ku xwûn herê nava wê û ankû sermejî wê, ew karibê bibê sedema ew zindî jîyane xwe ji dest bide. Di wê temenê de wê di awayekê de wê mirov dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, mijare hebûna wê avê û têtgîliyên wê yên bi hev re wê, di wê kombînyona ku ew çêdikin de wê weke aliyekê wê yê giring wê di laş de wê biafirênin.

Ji van aliyan ve wê, dema ku wê mijare elementan wê empedokles wê hilde li dest wê, têkiliya avê ku ew bi axê re wê çawa wê, nermbûnê wê çêbikê. Wê ji agir wê çawa wê rohnî wê bibê. ev rewş wê, weke aliyna bi pîvanî ku wê li wan wê bihizirê û wê, di rengekê de wê, bixwezê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara têkkiliya nava elementan wê bi kobinasyona wê re wê di astekê de wê temenê jîyanê wê biafirênê. Li ser wê temenê wê, di awayekê de wê empedokles wê hewlbide ku ew mirov, zindiyan weke heywanan , nebetan weke şîniyan û hwd ew bi şopênê ku ew çawa dibin û hena ku ew wan fahmbikê. Li gorî Empedokles qwê nebetek û ankû şîniyek jî wê ew di qatagoriya ku ew li gorî weke zindiyekê were hildan li dest de bê. Minaq şibandina çêlekê ku ew şîr û hwd bide û şênîyê ku e fêkî bide wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin.

Hizrên empedokles wê dema ku mirov wê, li wê dihizirê wê di awayekê de wê, li ser hebûna fizîkî a heyî re wê çawa wê pêvajoyên wê yên bûyînê wê bibin wê dema ku mirov li wê dihizirê wê weke di çerçoveyek bi fahmkirina peresendinê û têtînan weke yên peresendinê ku ew were fahmkirin jî wê karibê bibê. Li ser temenekê ku ew bi wê ahengê dihizirê wê gotinên weke ahengê wê weke gotinna pêwîst wê wê bibênê û wê weke temenê hebûna jîyanê a biolojikî û fizîkî û hwd jî wê bêtê ser ziman. Li ser wê temenê wê têtîna ahengê a empedokles wê dikarê wê hem ji aliyê hiş ve wê ji aliyekê ve wê hilde li dest û ji aliyê fizîkî-biolojikî û hwd ve jî wê ji aliyekê ve wê hilde li dest ew dema ku wê bahsa têkiliya nava fizîkê a zindiyê wê bikê wê li ser temenekê ahengê a bi wê têtîna wê ahengê û têtîliyên ku wê bi wê biafirin re wê werênê ser ziman.

Di temenekê de wê, hebûna fizîkê û gîyanê wê di awayekê de wê, li wê bihizirê û wê hinek hizrên empedokles wê di wê temenê de bin ku wê weke temenê gîyan û laş ji hev cihê bibînin û şewayên wan ên jîyankirinê jî ew weke ku ew ji wan dihê dibînin. Minaq gotinên weke 'mirov bo li xwe (li aslê xwe) vegeirihê divê ku ew bi yazdanan re bilind bibê. Lê bo ku ew bi yazdanan re bilind bibê jî pêwîstîya derbasbûna di deh-hezar reankarnasyonê de wê hebê' wê weke gotinna ku wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê dema ku em li wê gotinê bihizirin wê bêgûman wê ji wê gelek têtînan di zikhev de ku mirov wê karibê wan fahmbikê wê bi wê re wê werina dîtin wê hebin. Lê wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijara hebûna

laş ew di wê temenê de wê weke bi demekê û fêrûazmûnekê wê bi wê re wê fahmbikê. Lê di wê têtînekê de wê ya ku wê were fahmkirin wê minaq ku wê gîyanek 'deh-hezar car reankarnasyonê bijî wê ew wê biqasî deh-hezar jîyanê û demên wê ên jîyankirinê wê bi fêr, azmûn, hiş û fêrbûnên bi demên wan jîyanan re bê û wê di xwe de wê berhev bikê wê, bi wê re wê bigihijê zanînekê û wê bi wê zanînekê wê bilind bibê wê di rengekê fahmkirinê de wê bi wê re wê were dîtînekê û wê were hanîn li ser ziman. Ev şeklê fahmkirina Empedokles wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giirng bê ku wê di wê temenê de wê, mirov dikarê wê di wê rengê de wê li ser temenekê fîzîkî jî wê di rengekê de wê weke bi têtînekê peresendînekê li ser hebûna fîzîkî re wê bi wê rengê wê dikarê wê fahmbikê. Minaq wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê mirov dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê her jîyan ku wê di laşekê de wê jîyankir û ew bûhûrî li laşê din li gorî wê, têtîna empedokles wê weke ku ew xwediyê wê zanîna di xwe de girtî a di jîyan û laşê berê de heyî jî bê. Wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, laşek ku ew temenekê minaq 70 û ankû 80 sal bê wê, gîyan wê dervî wê dewm hasibandina bi laş re wê di dîmenekê de wê weke ku wê bê dîtînekê û wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, ya giring bi hizra Empedokles re wê ew bê ku ew li ser temenekê fîzîkî wê fahmkirinê dikê ku ew bikê û wê di wê temenê de wê hebûna bûjenê û ankû hevgerîninê hebûnê wê wînda nebin û wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, bi gûharin. Lê wê, di xwe de wê bi wê re wê, hebin. Gotînekê weke li ser esasê gîyane zindiyekê û ankê nebetekê ku ew dikarê piştî cardin bivejê û were û bibê wê, li ser wê temenê wê bi wê têtînekê wê di rengekê de wê bi wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Ji vir wê dema ku em wê bi têtînekê wê aliyê hizirkirinê ê Empedokles wê fahmdikin li ser wê re wê bi pêvajoyên bandûrlêkirinê ên weke ku ew li ser dualiteya hêzkirinê û nefretê ku wê çawa wê her yekê wê kosmolojiyên xwe wê biafirînin û wê bandûrê wê di gerdûnekê jîyanî de wê li hev bikin wê bi wê re wê, di rengekê de wê bi wê bihizirê. Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê dema ku mirov wê hizrên Empedokles ên li ser hêzkirinê û nefretê wê bi wê rengê bandûrîya wan a li hev û ankû jî xwe her aliyekê wê bandûrekê çawa wê bi encamên wê re wê bide dîyarkirin û wê bi wê re wê afirîn wê di nava hebûnên din û hevgerîninê de wê bibê wê bi wê re wê, di awayekê de wê, weke aliyekê kifşkirinê a li ser wê re a bi jîyankirinê wê bibînekê û wê werênê ser ziman bê. Jîyan û têtînekê wê di wê temenê de wê ji du aliyên ve wê li gotî wê hizrê wê li hev

wê bandûra wê hebê. Yek wê li ser temenê fahmkirina wê ya esasî re bê. Ya din wê li ser temenê têkiliya wan a li hev re bê ku wê karibê di çerçoveyek darazî û hwd de jî wê aliyê wê fahmbikê.

Têgînên empedokles wê di wê temenê de wê, çerçoveyek felsefeyî a ku wê bi wê re wê çawa wê tişt wê weke ku ew bi xwe heya ew wê bikê ku ew werênê ser ziman. Ew bi ku ew wê weke xwebûnê û cûreyê û hwd wê werênê ser ziman wê, serî li têngîna elementa wekehexwe dîmenê û bi afirandina têkiliyên fîzîkî û bi pêvvebûnê û jevbûnê ku ew ew wê bibê re wê, werênê ser ziman. Hemû cihêrengîya li dûnyayê ew dixwezê li ser wê temenê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Empedokles wê li ser felsefeya xwezayê re wê, di awayekê de wê weke ku wê, hevgirtinekê wê bi heman rengê wê bi felsefeyî wê bi xwe re wê wê bi hizirkirinên xwe re wê çêbikê. Agirê haraklit, axa Knesophenes, hewayaya anaxsimenes, û ava Thales û hwd wê di wê temenê de wê, di çerçoveyek giştî de wê bi pêvajoyên fahmkirinê ên li ser wan re wê, bixwezê ku ew di nava hizir û felsefeya xwe de bikê temenekê felsefeyî ku ew bi wê dihizirê. Wê dema ku wê her elementek ji wan wê ji aliyê wan filosofên ku ew wê werênina ser ziman wê ji aliyekê ve wê weke ku wê bi ew bi wê bihizirin. Lê di dewama wê de wê, Empedokles wê li ser wê re wê weke ku wê temen û çerçoveyek hizirkirinê wê ji jîyanê wê bixwezê ku ew fahmbikê û wê bi wan re wê çawa wê, ew xwe bigihênê wê têngîna wan elementan wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê bihizirê. Di wê temenê de wê li ser temenekê rasyonalitya jîyanî wê temenê hizirkirinê Empedokles wê ji wê aliyê ve wê weke ku wê bibin û wê hebin.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov bahsa felsefeya Empedokles û dema wî bikê wê di wê temenê de wê, tiştêkê din jî wê bi wê re wê bi serdemî wê were dîtin. Ew jî wê, ew bê ku wê, demek nû wê di wê temenê de wê biafirê. Empedokles wê ji aliyekê ve wê, zirwe û ankû qahfê felsefeya xwezayê a demên pêşî a serdema kevnera bê. Wê di wê temenê de wê, ew wê, bi hizirên ku ew dihênê ser ziman wê bixwezê ku ew hewvgirtinekê û ankû sentezekê çêbikê û wê werênê ser ziman.

Wê senteza ku ew çêdikê wê bi wê re wê, bixwezê ku ew di dewama wê de wê, felsefeya xwezayê wê, di temenekê de wê, bi çerçoveyek şîrovevî a aqilê rasyonel re wê werênê ser ziman. Hizirên Empedokles ên ku ew weke di temenekê mîtolojikî û ankû bi rengê şîrovevî mîtolojikî ew bi helbestên xwe û hwd dihênê ser ziman jî wê, di aslê xwe de wê, di awayekê de wê çawa wê, şîrovevî rasyonel wê hewlbide ku ew werênê

ser ziman bê. Hizrên felsefeyî wê, di wê temenê de wê, dema ku ew li ser temenekê bi têngîna venegûhar a parmenides wê dikê wê di awayekê de wê, li şûna weke parmenides bi têngînek razber wê bikê û wê werênê ser ziman wê, ew wê têngînê li ser tegînek fîzîkî û ankû weke ku ew dihênê ser ziman wê bi 'elementên kokî' û hwd re wê, bi temen bikê û wê werênê ser ziman.

Ev pêvajoya felsefeyê wê di wê temenê de wê, pêvajoyek giring û bûhûrîner bê. Wê, di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê felsefeya empedokles ji wê di rengekê de wê weke felsefeyek bûhûrîner bê. Ew aliyê ku ew dixwezê wê bi weke bi aliyekê fîzîkî, têngînê û hwd de bê. Wê di wê temenê de wê, dema ku ew berê xwe dide bi aliyê fîzîkî a dûnyewî li ser wê temenê ew dixwezê ku wê werênê ser ziman. Lê ji aliyekê din ve jî wê piştî wî re wê, ew çerçoveya ku wî bi fîzîkî û rasyonali xwestiya ku wê biafirênê wê, aristo wê kifşbikê û wê di temenekê de wê bi ber aqil û pêvajoya hizirkirinê a metafîzîkî ve wê bibê Têngîna fîzîkî a Empedokles wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, wateya xwe di nava hizrên aristo de wê bi temenekê pêşfîzîkî jî ku wê li wê were hizirkirin û hwd re wê di awayekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Felsefeya Empedokles wê çendî ku wê ji wê aliyê ve wê hevgirtinekê wê li ser felsefeya berî xwe a xwezayî bi ya filosofên weke parmanides, Thales, Zenon, Leucippus, anaxsigoras û heta haraklit û demokrit û hwd wê, di wê temenê de wê, ew wê hevgirtinê (sentezê) wê bi hizirkî wê çêbikê. Ya ku wê di wê temenê de wê piştî wî ji hizirkirinên weke yên bi Sokrat, platon û heta Aristo û hwd re wê ji aliyekê ve wê, temenê wê çêbikê jî wê di wê temenê de wê ew bê. Felsefeya Empedokles wê piştî wî ji aliyê filosofên weke **Lucretius bê**. Çerçoveya teorikî a Lucretius wê dema ku mirov wê li wê dinê wê weke ku ew hizrên Empedokles jî wê ji aliyekê ve wê weke ku wê bi xwe re wê pêşbixê û wê, derxê li pêş.

Çerçoveya ku wê Empedokles wê pêşbixê wê tiştêkê din wê bi xwe re wê pêşbixê. Wê çendî ku wê wê ji filosofên weke sokrat, platon û Aristo û hwd re wê, bê peyxa jî lê wê, li ser temenekê xwezayî wê xwediyê temenê û çerçoveyek fahmkirinê a bi kûrbûna xwe bê. Di wê temenê de wê çerçoveya felsefeya filosofên xwezayê wê di wê temenê de wê di awayekê bi pergali de wê, bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Aristo wê dema ku wê felsefeya xwe wê biafirênê wê ji wê sûdbigirê. Berî wî Sokrat bi hizrên wî re weke xwe pêşxistibû. Lê di wê temenê de wê, tiştêkê bibê wê, di wê temenê de wê, piştî sokrat wê li ser hizrên Platon

re wê, xate aristo wê ji wê cihê wê di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Li rex wê jî wê weke ya filosofên xwezayê ku wê heta empedokles wê were wê, di wê çerçoveyê de wê, çerçoveya wê xwe di rengê de wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Li ser wê temenê de wê, dema ku mirov wê felsefeya xwezayê a empedokles wê şîrovebikê wê di rengê de wê, bi awayê ku ew jîyanê, mirov û hwd li ser temenekê anatomikî û têngî şîrove dikê wê di wê temenê de wê, bi çerçoveyek pergali a felsefeya xwezayê ku wê bi çavkaniyên xwe yên ji jîyanê û 'derve' ku wê bê û were û pêşkeve wê, bi wê re wê were dîtin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefeya xwezayê wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê tiştê din jî wê bijî û wê bi azmûn bikê. Ew jî wê ew bê ku wê ji xwezayî wê bi ber jîyanê, nava jîyanê, hebûna zindîyî û ne zindîyî û hwd wê di wê temenê de wê bi wê ve wê herê.

Ji wê aliyê ve wê wateya Empedokles û felsefeya wê ji hinek aliyên din ên giring ve wê xwe bide dîyarkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê, felsefe wê dema ku wê bi wê rengê wê çawa wê pêvajoyên xwe yên di xwe de ên 'kûrbûnê' wê bijî wê dîmenekê wê bi felsefeya xwezayê a empedokles re wê di wê temenê de wê were dîtin.

Parmenides wê di dema xwe de wê ku wî hizrên xwe hanîn ser ziman wê, piştî wê bandûra wî li gelek filosofên piştî wê û ankû ên di dema wê de wê bibê. Ji Zenon û heta leucippus û heta demokrit wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê mirov karibê wê bandûrê bibînê. Di temenekê de wê, wê çemberê ku wê parmenides wê bi têngî û xelesa gerdûnî a nevegûhar wê biafirênê wê bixwezê ku ew derkeve dervî wê, Hizrên ku demokrit wê werênê ser ziman wê di dema wê de wê bandûrê li yên haraklit û heta yên hipokrat jî wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê, çerçoveyek felsefeyî wê biafirênê. Lê hizrên demokrit jî wê çendî ku wê di wê temen de wê li ser temenekê xwezayî wê werênina ser ziman wê sînorê ku ew lê disekinê wê piştî Empedokles jî wê li wê bisekinê. Ew sînor jî wê sînorê qatka binî a nayê beşkirin û ku ew weke xwe dimenê bê. Wê di wê nûqtayê de wê weke ku wê nêzî parmenides bibin û wê bi wê re wê bandûra wî bi hizrên xwe re wê bidina dîyarkirin. Têgîna vegûharînekê ku wê, çendî wê atom bi xwe jî weke ku wê demokrit wê werênê ser ziman di xwe de wê, newê beşkirin jî wê di xwe de wê xwediyê vegûharînekê bê. Lê tiştê ku ew xwediyê wê vegûharînekê bê wê karibê di xwe de ew were beşkirin jî. Yê ku wê nûqtayê wê kifşdikê wê

Zenon bê. Ber vê yekê ew li ser wê temenê wê hizra 'beşbûna sermedî' wê li ser têngîna atomê û hwd re wê biavêjê li holê.

Ji vê aliyê ve wê, hinek aliyên Zenon ên ku ew di wê temenê û çerçoveyê de ku ew pêwîstin werina fahmkirin wê hebin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê Zenon wê, di wê temenê de wê çendî ku wê di çerçoveya têngîne nevegûhar de wê weke ku wê biafirê jî lê wê bi wê rengê wê, bi têngînên weke bi nakokîyê re wê temenê pirs pirsînê li ser wê temenê nevegûhar wê biafirênê. Wê temenê lêpirsînê wê bi felsefeyê wê di wê temenê ku ew jî li wê dijî wê biafirênê.

Hizrên Zenon wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, dervî têngîna wî ya nekokiyê wê, hizrên wî yên dîyalektîkî ku ew hertiştê bi hev ve girêdayî dibînê wê, di wê çerçoveyê de ku em bi wê têngîna wî ya bi navê 'beşbûna sermedî' re ku mirov wê bikê mijare fahmkirinê wê bi xwe re wê dîmenekê din ê giring wê bide me. Ew dîmen wê, di çerçoveya têngînek felsefeyî a xwezayî ku wê Empedokles wê bixwezê di wê de ew kûrbibê wê xwe hinekî bi wî re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Empedokles zêde weke ku ew nexwezê bi wê aliyê ve herê. Lê ew wê jî weke ku ew dibînê. Li wê bi têngînî awiran di qirpênê. Her çendî ku ew wê di nava felsefeya xwe de wê zêde di wê nûqteyê de wê weke ku wê hizrîn wî zêde nebin û wê zêde di wê de wê kûr nebê jî lê wê di awayekê de wê weke ku ew li ser temenekê bi wê rengê dihizirê wê, di awayekê de wê, were dîtin. Di awayekê de wê têtikîya bi gûharînê, û hwd re ku ew dihênê ser ziman wê, ew wê, li ser temenekê vegûhar ku ew di wê rengê de wê, di têngînek weke di dewama hev de ku ew li wê bihizirê wê dîmenekê de wê weke ku ew wê bide dîyarkirin.

Felsefe wê, ji wê demê û pê de wê, li ser dû temenan wê êdî wê pêde wê herê. Yek wê weke ku wê li ser temenê fahmkirinê ê felsefeya xwezayê weke ya empedokles ku wê piştî wî hinekî wê ji aliyê Lucretius û hwd ve wê were pêşxistin û xate dîn jî a aristo ku ew li temenekê ontolojîkî û metafîzîkî û hwd ku ew li xwezayê, jîyanî û hwd dibê xwediyê nerînekê. Di wê çerçoveyê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di serî de wê, kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Di demên dawî ên kevnera û piştre dijberîyên li ser temenê hizrên weke yên idealismê û metalyalismê û hwd ku wê li hemberî hev wê pêşkevê wê hinekî jî wê di awayekê de wê ev pêvajoyên ji hev cihê bi xatên xwe yên pêşketinê ên felsefeyê wê di temenê wê de wê cih û war bigirin. Li ser felsefeyên demên piştre hizirkirin wê hinekî jî wê di wê

temenê de wê, pêwîst bê ku mirov wê, di dewama wê de wê bi wê rengê
wê di xat û çerçoveyek fahmkirinê û pêşketinê de wê fahmbikê.

.

Çavkanî:

*Curd, Patricia; Graham, Daniel (2008). *The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy*. Oxford University Press

* Inwood, Brad (2001). *The poem of Empedocles : a text and translation with an introduction (rev. ed.)*. Toronto: University of Toronto Press

*Kirk, G. S.; Raven, J. E. (1957). "Chapter II: Thales of Miletus". *The Presocratic Philosophers*. Cambridge University Press

*Burnet, John (1957) [1892]. *Early Greek Philosophy*. The Meridian Library. Third Edition

*Boyer, C.B. (1989). *A History of Mathematics (2nd ed.)*. New York: Wiley

*Lee, Mi-Kyoung (2005). *Epistemology after Protagoras: responses to relativism in Plato, Aristotle, and Democritus*. Oxford University Press

*Vlastos, Gregory (1945–1946). "Ethics and Physics in Democritus". *Philosophical Review*

*Kahn, Charles (1979). *The Art and Thought of Heraclitus: Fragments with Translation and Commentary*. London: Cambridge University Press

*Ríos Pedraza, Francisco I; Haya Segovia, Fernando (2009). *Historia de la Filosofía*. Oxford University Press.

*W. K. C. Guthrie(1962), *A History of Greek Philosophy*, vol. 1, Cambridge University Press,.

* Russell, Bertrand, *History of Western Philosophy*

*See McKirahan, Richard D., Jr. (1994). *Philosophy Before Socrates*. Indianapolis: Hackett

*Sober, Elliott. (2001). *Core Questions in Philosophy: A Text with Readings*. Upper Saddle River, Prentice Hall

*Curley, Edwin(1994), *A Spinoza Reader*, Princeton,

*Jaeger, Werner (1948). *Aristotle (2nd ed.)*

*Hamlyn, David W. (2002). *Being a Philosopher: The History of a Practice*. Routledge

*Marks, Karl(1867) kapital 1.

*Noam Chomsky and Michel Foucault(25 Oct 2008); The Chomsky Foucault debate on Human Nature, foreword by John Rajchman

*Næss, Arne(1999), Det Frie Mennesket – en innføring i Spinozas filosofi

*Lewens, Tim,(2009), “Evo-Devo and ‘Typological Thinking’: An Exculpation”, Journal of Experimental Zoology Part B: Molecular and Developmental Evolution

*Machery, Edouard, 2008, “A Plea for Human Nature”, Philosophical Psychology

•
Abdusamet Yigit, Kurdistan, Cizirabota, 2010-11

Wê bidomê